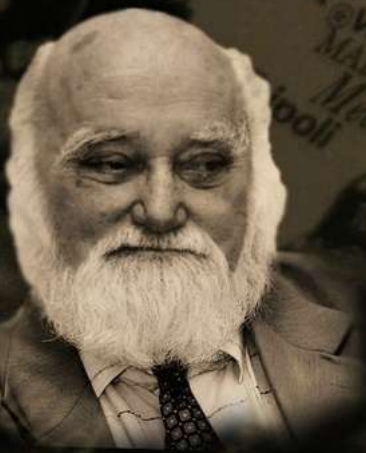

ISSN 2062-1655

Modern Geográfia

18. évfolyam
4. (tematikus) szám 2023

**Tóth Józsefre
emlékezünk**

publikon
KIADÓ

Tóth Józsefre emlékezünk

Előszó a Modern Geográfia tematikus számához

Remembering József Tóth:

Preface to the Thematic Issue of Modern Geográfia

Pirisi, Gábor¹ – Tésits, Róbert²

2023. február 7-én volt Tóth József professzor úr halálának 10. évfordulója. A méltó megemlékezéshez folyóiratunk is hozzá kíván járulni. Abban, hogy a soron következő múltidéző írások éppen a Modern Geográfia tematikus számában jelennek meg, közrejátszik, hogy professzor úr lapunk alapítója is egyben.

Egy nagy ember örökségének kezelése mindig kényes kérdéseket vet fel. Magától értetődő, hogy a hátrahagyott közösség, részben őszinte tiszteletből és szeretetből, részben – némileg önzőbb, de talán megbocsátható módon – saját identitásának erősítése céljából ápolja, hirdeti, exponálja ezt az örökséget. Emlékhelyeket hoz létre, szimbólumokat teremt (lásd Pap Norbert tanulmányát is jelen számunkban), írott szavakat koptat – sokszor eleve közhellyé erodált szavakat. Ugyanakkor igyekszik valamilyen szinten távolodni is ettől az emlékösszlettől. Értékeli és újraértékeli az életművet, miközben megfogalmazza saját, eltérő krédóját. Egy kidőlő famatuzsálem (tessék, a közhellyé erodált képek) helyén hirtelen ott a lehetőség betölteni a teret azoknak, akiket nem temet maga alá a zuhanás. Ilyen értelemben a viszonyulás kettős: szeretettel ápolni, tisztelettel megőrizni, de őszintén értékelni és továbblépni, ha szükséges.

Márpedig továbblépni szükséges. A társadalomtudományok területén alkotóknak nem feltétlenül adatik meg az, ami mondjuk a fizikusoknak. Eredményeik, de még kérdésfeltevéseik sem függetlenek a tértől és az időtől. Ami akkor és ott érdekes és fontos kérdésnek látszott, évtizedekkel később relevanciáját veszítheti. Így a továbblépés, a meghaladás, adott esetben a mester tanainak történő ellentmondás szükségszerű és természetes a tudomány fejlődése és a tudományos műhely továbbélése érdekében. Tisztelettel emlékezni, de őszintén értékelni: ezen a vékony mezsgyén igyekszik egyensúlyozni ez a különszám. Amikor megfogalmazódott bennünk – és itt jelen sorok szerzői mellett ki kell emelni Fábrián Szabolcs Ákosnak, a Földrajzi és Földtudományi Intézet igazgatójának nevét is – a

¹ Associate professor, Head of Department, Institute of Geography and Earth Sciences, University of Pécs, H-7624, Pécs, Ifjúság u. 6. pirisig@gamma.ttk.pte.hu, ORCID: 000-0003-0179-3228

² Associate professor, Editor-in-chief, Institute of Geography and Earth Sciences, University of Pécs, H-7624, Pécs, Ifjúság u. 6. tesits.robort@gmail.com, +36 20 336 7611, ORCID: 0000-0002-9575-3309

gondolat, hogy Tóth József professzor halálának 10. évfordulójára különszámmal emlékezünk, akkor három szempontot fogalmaztunk meg elérendő célként.

Elsőként igyekeztünk meghatározni a *tudományos életműnek* azokat az elemeit, amelyek maradandók: amelyeket kutatva most is, és talán évek-évtizedek múltán is keletkeznek majd Tóth-hivatkozások, mert az újabb generációk is megkerülhetetlennek érzik szerepét. Alapvetően három írás fogant ebből – de mint látni fogjuk nem tisztán csak ebből – a megközelítésből. Dövényi Zoltán professzor urat, úgy is, mint Tóth József közvetlen utódját előbb a pécsi intézet, majd a doktori iskola élén, és ennél is fontosabb módon, mint a geográfia történetének jeles kutatóját arra kértük, hogy helyezze el Tóth Józsefet a magyar társadalomföldrajz mezőjén. Pap Norbert professzor úr és Trócsányi András dékán úr egyaránt testhezállónak gondolt feladatot kapott: előbbi a régió, utóbbi a várossá nyilvánítások kapcsán kellett, hogy megfogalmazza az életmű maradandó elemeit.

Ha az olvasó velünk tart és elmélyül ezekben az írásokban, akkor már megsejthet valamit a három fent említett szempont közül a másodikról is. Dövényi Zoltán írásában joggal hangsúlyozza, hogy a maga korában a magyar földrajz egyik kiemelkedő tudományos teljesítményt nyújtó alkajáról beszélünk, aki a megszokottnál gyorsabban lépdelt az akadémiai pálya grádicsain – bár makacsul megbotlott a legfelsőn – ugyanakkor ő sem képes és akarja elválasztani ezt a munkásságot a (tudományos) közéleti, intézményi és iskolateremtői vetülettől. Ez a szemlélet dominálja Pap Norbert és végső soron Trócsányi András és szerzőtársa hozzájárulásait is: Tóth József saját eredményeit igyekezett mindenkor egy intenzív közéleti diskurzus keretei közé illeszteni, szavakkal, tettekkel formálni a területi politikák különböző szintjeit és aspektusait.

Második szempontunk tehát a *szervezet- és kapcsolatrendszer* felvillantása volt. A fenti három írás ezen kérdéseket érintő megállapításain túl különszámunkban további két tanulmány elsősorban ennek a kérdésnek szenteli megállapításait. A szervezeti örökségből Wilhelm Zoltán tanulmánya az Ázsia Központ megalapítójaként emlékezik Tóth professzorra, Tarrósy István pedig a Pécsi Tudományegyetem külkapcsolatainak építőjeként. Nagyon fontos aspektus ez, nem csak azért, mert professzorunknak, aki komoly hírnevet szerzett magának az egyetem apparátusában, mint amolyan „bolyongó rektor”, jó geográfusként lételeme volt az utazás, hanem azért is, mert Tóth József sokat tett azért, hogy a mecsekaljai, talán némileg provinciális bányavárosból nemzetközi egyetemváros legyen. Ha valaki manapság Pécsen jártában-keltében ázsiai ételeket áruló boltot, indiai biciklis futárokat, „barber shop”-okat, vagy az Ifjúság úti betonos „dühöngőben” krikettet játszó pakisztániakat lát, érdemes arra is gondolni, hogy a magvak egyik elhintője éppen Tóth József volt.

A harmadik szempontunk a *tanítványok* megjelenítése volt: ez minden tisztelgésnek kötelező eleme, de Tóth József esetében talán a legvaskosabb azon pillérek közül, amelyek alátámasztják az életmű boltozatát. Minden szerzőnk, de a szerkesztőt is ide érthetjük, valamilyen módon Tóth-tanítványnak tekinthető. Ráadásul a tanítványoknak legalább három generációját képviselik: Dövényi Zoltán az elsőt, a békéscsabai kemény magot, Pap Norbert, Trócsányi András és Wilhelm Zoltán az első új pécsi doktorandusz-nemzedéket, Győri Ferenc és Pirisi Gábor a pécsi tanítványok második generációját. Közülük Győri Ferencet kértük fel arra, hogy készítsen leltárt a tanítványokról, hiszen maga is a mester inspirációjára foglalkozott magas szinten a tehetség, a táalentum térrel alkotott viszonyával.

Ő pedig, talán nem sértjük meg ezzel, „győrikeris” alaposággal oldotta meg feladatát, egyszer és mindenkorra számszerűsítve a Tóth-féle doktoranduszok legendás tömegét.

Az írások terjedelmüket és műfajukat tekintve nem klasszikus értelemben vett szakcikkek, sokkal inkább rövid tanulmányok, pontosabban esszék, amelyek a szakirodalmi másodelemzések mellett elsősorban személyes emlékekre, tapasztalatokra épülnek. Ugyanakkor mindegyik tudományos igényességgel, precíz és fontos hivatkozásokkal, adott esetben statisztikai módszerekkel támogatva készült. Büszkén tárjuk őket most olvasóink elé, remélve, hogy az egyes tématerületek vagy a tudománytörténeti kutatásokat folytatók is profitálhatnak belőle. Úgy hisszük, maga Tóth József örömmel forgatná ezeket az oldalakat – valljuk be, szerette azokat az írásokat, amelyek Róla szólnak. De a hiúság végül is olyan hiba, amiben a legtöbb tudóseMBER osztozik.

*Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licen-
ce-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

*This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons
Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Dövényi, Zoltán¹

Hullámvasúton

Tóth József és a magyar társadalomföldrajz

On a Roller Coaster
József Tóth and Hungarian Human Geography

ABSZTRAKT

A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy elhelyezze Tóth Józsefet a hazai társadalomföldrajzban, s elsősorban arra keresi a választ, hogy volt-e olyan kiemelkedő szerepe, aminek alapján akár Tóth József koráról is beszélhetünk. A kérdés megválaszolásához három megközelítésben kerül felvázolásra Tóth József pályafutása, mivel alapvetően ezek határozzák meg, hogy lehet-e valakit korszakos egyéniségnek nevezni. Ezek sorrendben a következők: a kiemelkedő tudományos teljesítmény, a vezetői ambíciók és törekvések, valamint a szakmai intézményi háttér. Tóth József kétségkívül kiemelkedő alakja volt a honi társadalomföldrajznak, igazából azonban nem tudott neki olyan fazont adni, amit elképzelt. Ehhez elsősorban az akadémiai tagság és a kutatóintézeti vezető pozíció hiányzott.

Kulcsszavak: tudomány, Tóth József, társadalomföldrajz, MTA

ABSTRACT

The study attempts to place József Tóth in Hungarian human geography, and primarily seeks the answer to whether he had such an outstanding role that we can even talk about “The era of József Tóth”. In order to answer this question, the professor’s career is outlined in three approaches, as they basically determine whether someone can be called an epoch-making scientist. These are, in order, outstanding academic performance, managerial ambitions and aspirations and professional institutional background. József Tóth was undoubtedly an outstanding figure in Hungarian human geography, but he could not really give it the style he envisioned. The main reasons for this were lack of academic membership and of a leading position in a research institute.

Keywords: science, József Tóth, human geography, Hungarian Academy of Sciences

¹ DSc, Professor Emeritus, Institute of Geography and Earth Sciences, University of Pécs, H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6.
E-mail: dovenyiz@gamma.ttk.pte.hu

BEVEZETÉS

Fodor Ferenc a magyar földrajztudomány történetét áttekintő nagy munkájában (Fodor, 2006) a honi geográfia 1870-es évek elejétől az 1940-es évek végéig terjedő, mintegy nyolc évtizedét vezető geográfusok személyéhez és tevékenységéhez kötve korszakolta. A történet természetesen Hunfalvy János korával indult, ezt követte Lóczy Lajos, majd Cholnoky Jenő és Teleki Pál kora. Függetlenül attól, hogy egyetértünk-e ezzel a korszakolással, fel lehet tenni a kérdést, hogy Fodor Ferenc gondolatmenete folytatható-e ebben a személyfüggő megközelítésben? Úgy gondolom, hogy igen, mert ezt követően is voltak olyan geográfusaink, akik a maguk korában meghatározó szerepet játszottak a magyar földrajztudományban. Így, megítélésem szerint beszélhetünk Bulla Béla, de még Pécsi Márton koráról is.

A fentiek alapján felmerülhet a kérdés, hogy folytatódik-e a történet, azaz a honi geográfia utolsó évtizedei hozzárendelhetők-e egy-két kiemelkedő geográfusunk személyéhez, illetve tevékenységéhez? Közelítve témánkhoz: beszélhetünk-e Tóth József koráról a hazai társadalomföldrajzban? A kérdés megválaszolásához legalább három megközelítésben szükséges áttekinteni Tóth József pályafutását, mivel alapvetően ezek határozzák meg, hogy lehet-e valaki korszakos egyéniség.

MÓDSZEREK

A tanulmány elsősorban személyes tapasztalatokra, emlékekre, Tóth Józseffel és pályatársaival folytatott beszélgetésekre, évtizedeken át tartó közvetlen munkakapcsolatból adódó impressziókra támaszkodik. Fontos forrást jelentenek még az archív anyagok is, amelyek közül korabeli folyóiratok témába vágó mellékleteinek áttekintése bizonyult meghatározónak. A szekunder források sorát egészítették ki az MTA Könyvtár és Információs Központ Levéltárának jegyzőkönyvei mellett a Magyar Tudományos Művek Tára bibliográfiai adatbázis Tóth József és pályatársai publikációinak, értekezéseinek adatait ismertető rekordjai.

EREDMÉNYEK

Kiemelkedő tudományos teljesítmény

A tudománymetria korában számos olyan mutató áll rendelkezésre, amelyek segítségével valamilyen kép összeállítható a tudományban működő és publikáló személyekről. Tóth József első publikációja 1964-ben, az utolsó pedig 2012-ben jelent meg,² így tudományos pályafutása szűk fél évszázadot fogott át. Ez idő alatt közel 600 tudományos közleményéről van tudomásunk, ami évente átlagosan tucatnyi publikációt jelent. Ez kétségkívül jóval a szakmai átlag feletti produktum, egy tudós ember életművét azonban nem illendő csak darabra és kilóra mérni. Ennél sokkal lényegesebb, hogy mek-

² Némileg meglepő módon halála után öt évvel, 2018-ban is megjelent egy társszerzős angol nyelvű tanulmánya egy jónévű angol kiadónál (Tóth & Golobics, 2018). Bizonyára ki lehetne deríteni, hogy erre miként kerülhetett sor, de erre most nem vállalkozunk.

kora munkáinak hatása a szakterületére. Ezt leginkább a független idézetek számával szokták mérni. És a problémák itt kezdődnek...

Tóth professzor úr köztudottan nem sokra becsülte a tudományometriát: publikációit még csak számon tartotta, a hivatkozások szorgalmas gyűjtése azonban nem az Ő műfaja volt. Szerencsére azonban voltak segítői (elsősorban Sragner Márta), akik megpróbálták összeszedni a hivatkozásait. Így az MTMT jelenleg 860 hivatkozást tart nyilván Tóth József művekre, ezekből 784 a független citáció. Ez ugyan tisztességes számnak tűnik, de bizonyosan messze van a tényleges értéktől. Hogy mennyire, azt alapos vizsgálat nélkül nem lehet megmondani, de különösebb kockázat nélkül kijelenthető, hogy a reális érték 2000 feletti független hivatkozás lehet.³

Gyakori probléma, hogy a tudós ember halála után már nincs senki, aki regisztrálná a munkáira érkezett hivatkozásokat. Így a szerző halálával olvasói is eltűntek – legalábbis látszólag. Tóth József esetében szerencsésebben alakultak a dolgok, mivel halála után is kerültek be citációi az MTMT-be, bár egyre kisebb számban, ami nem jó jel a jövőre vonatkozóan.

A publikációs teljesítmény mellett más mutatói is vannak a „szakmai nagyságnak.” Ilyen például a tudományos címek és fokozatok megszerzése. Ennek első lépéseként 1966-ban megvédte egyetemi doktori értekezését (Tóth, 1966). A 120 oldalas disszertációban a dél-alföldi városok funkcióit vizsgálta. Ekkor 26 éves és a tudományos minősítés korabeli menete alapján kb. másfél évtized múlva lett volna lehetősége a kandidátusi fokozat megszerzésére.

De a szerencse vagy valami más mellé állt: egyszer csak tanszékvezetője, Krajkó Gyula professzor azt közölte vele, ha három hónap alatt megcsinálja a kandidátusi értekezését, akkor mehet védésre. Megcsinálta és 1973 nyarán meg is szerezte a kandidátusi fokozatot egy 365 oldalas disszertációval, amit a Dél-Alföld népessége foglalkozási átrétegződéséről és területi koncentrációjáról írt (Tóth, 1972).

Ekkor mindössze 33 éves, a legfiatalabb földrajzos kandidátus, és így alapította meg és indította útjára 1973 szeptemberében az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportját Békéscsabán. A tudományos hierarchia következő lépcsőfoka az akkori rendszerben a tudományok doktora cím volt. Tóth József 1986-ban, 46 évesen lett a földrajztudomány doktora az Alföld urbanizációjáról írt disszertációjával (Tóth, 1985). Ekkor azonban már nem Békéscsabán volt, hanem Pécsen az MTA Regionális Kutatások Központjában.

A tudomány doktora cím megszerzése a tudományban tevékenykedők viszonylag kis részének sikerült csak, így „nagydoktornak” lenni komoly szakmai elismerést jelentett akkortájt. Volt azonban egy másik, nem kevésbé fontos hozadéka is: közülük kerülnek ki az akadémikusok. Azt most ne bolygassuk, hogy a tudományos nagyság és az akadémiai tagság milyen mértékben feleltek meg egymásnak. Az viszont bizonyos, hogy a honi geográfia egyes korszakainak nevet adó tudósok mind tagjai voltak a Magyar Tudományos Akadémiának, Hunfalvy Jánostól Pécsi Mártonig. Amikor Tóth József eljutott odáig, hogy neve egyáltalán felmerülhetett az akadémikusi jelölésnél, a magyar geográfusok között két akadémikus volt, nevezetesen Pécsi Márton és Enyedi György.

³ A hazai társadalomföldrajz nagyjai között mások is vannak, akik nem jeleskedtek hivatkozásaik gyűjtésében: a közel-múltban elhunyt Becsei József esetében például az MTMT mindössze 82 (!) független hivatkozásról tud...

Korábban voltak ennél jobb idők is geográfiánk számára a tudós társaságnál, így az 1940-es évek végéig négy akadémikusunk is volt, ezeket azonban 1949-ben kizárták az akadémia tagjai közül. A későbbiekben sorsuk eltérően alakult: Cholnoky Jenő 1950-ben meghalt, Prinz Gyula és Mendöl Tibor életében már nem kapta vissza akadémiai tagságát, csak Bulla Bélának sikerült 1954-ban visszakapaszkodnia az akadémikusok közé. Ő azonban 1962-ben, mindössze 56 éves korában elhunyt, így a földrajz ismét akadémikus nélkül maradt. De csak néhány évig, mert 1965-ben Pécsi Mártont levelező taggá választották.

Részletekbe nem bocsátkozva Pécsi Márton akadémikusi működésének csak egy sajátosságát emelnénk ki: úgy gondolta, hogy egyedül ő alkalmas a teljes magyar geográfia akadémiai képviselőjére, ezért gondosan ügyelt arra, hogy rajta kívül földrajzos ne kerüljön be az akadémikusok közé.⁴ Ez elég hosszú ideig sikerült is neki.

A jég végül 1982-ben tört meg, amikor Enyedi Györgyöt levelező taggá választották. Ez mindenképpen jó hír volt a társadalomföldrajznak, mivel így nagyobb lett az esélye annak, hogy újabb képviselői lehetnek akadémikusok. Tóth József 1990-ben próbálkozott először bejutni, amikor összesen heten voltak tagjelöltek a Föld- és Bányászati Tudományok Osztályán, s közülük négyen levelező tagok is lettek.

Tóth professzor azonban nem volt közöttük, ami tulajdonképpen nem is meglepő, mivel első nekifutásra nem nagyon szokott sikerülni a levelező tagság elnyerése. Ajánlói ekkor Enyedi György és Grasselly Gyula voltak. Talán meglepő, hogy egy geokémikus ajánl egy társadalomföldrajzost. Ennek a hátterében az állt, hogy Grasselly professzor a szegedi egyetemen dolgozott és jó véleménnyel volt róla. Grasselly professzor ekkor lett a Földtudományok Osztálya elnöke, s személyében Tóth József egy komoly támogatóra számíthatott. Az elnök úr azonban rövidesen váratlanul elhunyt, így ez a remény a későbbiekben már nem realizálódott.

Ezt már csak azért is érdemes megemlíteni, mert már ezen a szavazáson is Tóth József támogatottsága volt a legkisebb: a két igen szavazat (nyilván a két ajánlótól) mellett kettő nem, nyolc tartózkodás és egy érvénytelen szavazat került a neve mellé (Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya, 1990). A csekély támogatottság is szerepet játszhatott abban, hogy a következő két alkalommal, 1993-ban és 1995-ben nem jelöltette magát. A későbbi esélyeit bizonyára csökkentette, hogy 1995-ben Marosi

⁴ Aki most arra gondol, hogy e sorok írója Pécsi Mártont szándékosan rossz színben akarja feltüntetni, az téved. Ennek alátámasztására szó szerinti változatban idézem a Földtudományok Osztálya évtizedeken keresztül titkára, Nagy Béla visszaemlékezését egy jellemző esetre, ami 1980-ban történt, amikor Pécsi Márton már 15 éve egyedül képviselte a geográfiát az Akadémián. Kiderült, hogy a földrajztudomány területéről volt a legtöbb akadémiai doktorunk. Martos Ferenc osztályelnök ezt látva a soron következő – heti rendszerességgel tartott – osztályelnöki megbeszélésen a következőket mondta: „*Marci! Bélával egy kimutatást készítettem a TMB (Tudományos Minősítő Bizottság) adataiból. Arra voltam kíváncsi, hogy a X. osztály tudományterületein, hány tudományok doktora tevékenykedik? Meglepetéssel tapasztaltam, hogy a földrajztudomány területén milyen sok tudomány doktora van, és hogy az osztály akadémikusai közül Te vagy az egyetlen, aki ezen a területen dolgozol. Kérlek, javasoljál valakit levelező tagnak, a javaslatodat én is támogatom és aláírom, hogy erősödjön az osztályon ez a tudományterület is.*” Ezt követően „színházi jelenet” következett, Pécsi Márton felállt, széttárta kezeit és a következőket mondta: „*Ferikém! Az úgy igaz, ahogy itt állok, ezek között nincsen egyetlen egy akadémikusi habitusú ember sem!*” Ebben az időben még évente voltak tagválasztások. Igaz, hogy évente egy-, maximum kétfős osztályonkénti lehetőséggel. Tulajdonképpen ettől a beszélgetéstől (1980) eredeztetem azt a torzult állapotot, hogy mind a mai napig a földrajztudomány nincs kellően reprezentálva az osztály akadémikusai között” (Nagy, 2007). Csak néhány, a „nem akadémikusi habitusú emberek” közül: Borsy Zoltán, Enyedi György, Jakucs László, Kádár László...

Sándort levelező taggá választották, az pedig az egész társadalomföldrajz nagy hátránya lett, hogy Enyedi György átlépett a IX. osztályhoz és ezzel vitt magával egy akadémikusi helyet is.⁵

Az 1998-as tagválasztás igazi nagyüzem volt az Osztályon: éppen egy tucatnyi földtudós szerezte meg legalább két akadémikus ajánlását, s ezzel tagjelölt lehetett. Ezek közül négy volt geográfus, s közöttük ismét ott volt Tóth József, akit Marosi Sándor mellett Kapolyi László bányamérnök támogatott. A tucatnyi jelölből három lett levelező tag, geográfust azonban ekkor sem választottak meg akadémikusnak.⁶

Három évvel később, 2001-ben még többen, szám szerint tizennégyen próbálkoztak bejutni az akadémikusok soraiba („Akadémiai tagajánlások 2001”, 2000). Tóth József ismét ott volt közöttük és újra Kapolyi László és Marosi Sándor támogatásával. Kívülről nézve ekkor lehetett a legnagyobb esélye a megválasztásra, mivel 1997 óta rektor volt Pécsen, s ezzel párhuzamosan több tudományos bizottságban és grémiumban is tevékenykedett.

Ez a várakozása azonban nem vált valóra, mivel az ugyanúgy rektor társadalomföldrajzos Mészáros Rezsőt választották levelező taggá. Ezzel Tóth József akadémikusi tagságának esélyei minimálisra csökkentek, mivel annak nem volt realitása, hogy egymás után két alkalommal is társadalomföldrajzost választanak levelező taggá. Ennek ellenére 2003-ban is nekifutott a tagválasztásnak. Ekkor tizenegy jelölt volt, közöttük öt geográfus. Tóth professzor ajánlói Marosi Sándor és Mészáros Rezső voltak („Akadémiai tagajánlások 2003”, 2003). A földrajzos pályázók esélyét növelte, hogy 2003 januárjában elhunyt Pécsi Márton, akinek a helyére „illet” egy szakmabelit választani. Ez részben be is következett, mivel a kartográfus Klinghammer Istvánt levelező taggá választották, Tóth József pedig ismét sikertelenül próbálkozott. Ekkor belátta, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Őt nem kívánja tagjai sorába fogadni, ezért többet már nem kísérletezett.

Tóth József 1990 és 2003 között négy alkalommal volt tagjelölt és egyszer sem sikerült bekerülnie az akadémikusok közé. Ilyen szituáció elég ritkán fordul elő, így érdemes egy kicsit eltűnődni azon, hogy mi is történhetett. Tóth professzor valami miatt úgy gondolta, hogy az akadémikussá választáshoz elegendő a kiemelkedő tudományos munkásság, a valóság azonban ennél azért bonyolultabb. Az Akadémia Alapszabálya szerint az választható levelező taggá, aki az MTA doktora és „tudományát elismerten és különösen magas színvonalon, alkotó módon műveli.” Ebből az eléggé dodonai megfogalmazásból kiindulva szinte valamennyi jelölt lehetett volna akadémikus, ami azt jelenti, hogy valami más is kell a megválasztáshoz. Mivel a dolgok alapvetően a tudományos osztályokon dőlnek el az akadémikusok titkos szavazása alapján, elsősorban itt érdemes kutakodni. Aki akadémikus akar/szeretne lenni, annak be kell épülni az illetékes osztály szervezetébe, részt kell vennie a munkájában, ott kell lennie a nem éppen lélekvidító osztályüléseken is.

Tóth József ezt nem így látta. Úgy gondolta, hogy az akadémikussá választáshoz elegendő a kiemelkedő tudományos tevékenység – ahogyan az az Akadémia Alapszabályában szerepel. Hát tévedett. Az Osztály munkájában alig vett részt és klasszikus mondása szerint „Nem fogok a X. osztály küszöbén

⁵ Enyedi György másik osztályhoz történő átlépését az Osztályon dezertálásnak tartották, s ettől kezdve hosszú időn keresztül gyanakvással figyelték a társadalomföldrajzosaikat. És ez nemcsak az akadémikus választásnál, hanem még a nagydoktori pályázatoknál is jelentkezett.

⁶ A szavazati arányokról sajnos nem közölhetők információk, mivel a Levéltári törvény rendelkezése szerint 30 évesnél fiatalabb levéltári iratok kutatási célra nem használhatók. Így 1993-ban megállt az élet...

éjszakázni azért, hogy akadémikus legyek.” Ez és más, az Akadémiát kritizáló megjegyzései nyilván eljutottak az osztály akadémikusaihoz is, és ez meg is látszott a rá adott szavazatok számán. Azzal sem szerzett sok támogatást, hogy akadémikusként törekedett volna a geográfia Akadémián belüli pozíciójának javítására.

Az utolsó tagjelöléskor már 63 éves volt, így megválasztása esetén sem tudott volna már nagy dolgokat megvalósítani. Tíz évvel korábban, az ötvenes évei elején még más lett volna a helyzet, de ezen most már kár ábrándozni...

Vezetői ambíciók és törekvések

A tudományos kutatók többségének nincsenek komolyabb vezetői törekvései, őket kielégíti maga a kutatás, az ott elért eredmények. Az is igaz azonban, hogy a tudomány sem működhet irányítás és szervezeti keretek nélkül, tehát kellenek olyan kutatók, akik irányító feladatokra is vállalkoznak. Ezek két csoportba sorolhatók: alkalmasak a vezetésre vagy nem. Az utóbbiaktól az Isten mentse meg a tudományt. De sokszor nem menti meg...

Tóth József vezetői ambíciói már korán megmutatkoztak, középiskolás korában például Ő volt az intézmény DISZ-titkára, azaz az ifjúsági szervezet vezetője.⁷ Egyetemi hallgatóként, majd fiatal oktatóként azután bekerült egy olyan hierarchiába, ahol a rendszer felépítése eleve nem tette lehetővé a komoly előrelépést. Azt azonban különösebb kockázat nélkül meg lehet jegyezni, hogy amennyiben Tóth József Szegeden marad, a rektorságig ott is eljutott volna, végigjárva az oda vezető grádicsokat.

Az 1970-es évek elején azonban még csak tanársegéd, majd adjunktus, egyik sem az a beosztás, amivel komolyabb vezetői pozícióra szert lehet tenni. Ehhez ki kellett lépni az egyetem kötelékéből, amire 1973-ban adódott is lehetősége. Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet frissen alapított Alföldi Csoportja Békéscsabán jó gyakorló pálya volt a vezetői tapasztalatok megszerzésére: egy összesen 10–12 fős csapat hadra fogható tudományos alakulattá szervezése és irányítása azért nem volt annyira egyszerű feladat, mint az esetleg kívülről látszott. Tóth József ráadásul még nehezítette is a dolgát azzal, hogy nem Szegedről hozta a már ismert és kipróbált hallgatóit, hanem Budapestről és Debrecenből is választott munkatársakat. Az volt ugyanis az elképzelése, hogy a különböző „iskolákból” kikerülő fiatal kutatókból nagyobb teljesítményű csapatot lehet kialakítani. És igaza is lett.

A „csapat” szó használata nem véletlen. Ő ugyanis már Békéscsabán is sűrűn emlegette Minarik Ede, a mosodás klasszikus mondását, miszerint „Kell egy csapat.”⁸ Miután a csabai csapatot néhány év alatt „kinötte”, elkezdett nagyobb pálya után nézni. Volt egy olyan elképzelése is, hogy felmegy Budapestre és az anyaintézet igazgatóhelyetteseként folytatja pályafutását, egy idő után pedig átveszi az intézet vezetését. Ennek azonban nem nagyon volt realitása, ezért másik irányba próbált fordulni: ez egy Alföldkutató Intézet létrehozása volt Békéscsabán. Ez az elképzelés az 1940-es évek elejére

⁷ Ahogy azt mondani szokták, mindenkinek be van építve egy tégl a börtön falába, csak nem mindenki tapogatja meg. Tóth professzor azonban már gimnazistaként megtapogatta a maga tégláját, mivel egy napra bevitték a szegedi rendőrségre, ahol arról vallatták, hogy a gimnázium ifjúsági vezetőjeként milyen szerepe volt az 1956-os eseményekben.

⁸ Minarik Ede Sándor Pál filmjének (Régi idők focija) felejthetetlen hőse. Idézett mondásának Békéscsabán külön hangsúlyt adott, hogy futballcsapatának neve Csabagyöngye volt, ezt a szőlőfajtát pedig Békéscsabán nemesítette ki Stark Adolf vaskereskedő az 1900-as évek elején.

nyúlik vissza, amikor az akkori kormányzat tervbe vette egy alföldi és egy dunántúli kutatóintézet létrehozását. Ebből az utóbbi – szerény keretek között ugyan – ténylegesen meg is valósult Pécsen, az Alföldi Tudományos Intézet azonban csak egy virtuális keretintézet lett a szegedi egyetemhez kapcsolódva és az 1940-es évek végén meg is szűnt.

Az 1980-as évek elején az MTA Dunántúli Tudományos Intézete virágkorát élte, így joggal merült fel a gondolat, hogy akkor az Alföld is „megérdemelne” egy hasonló, interdiszciplináris kutatóintézetet. Tóth József elképzelése szerint az Alföldi Osztályból kiindulva Békéscsabán létre lehetett volna hozni egy Alföldi Tudományos Intézetet. Ez az idea azonban sehol sem talált átütő támogatásra. A város és a megye vezetése egy kis létszámú kutatócsoportot még el tudott fogadni, egy tudományos intézet azonban már nem fért bele a képbe náluk. A tervre az MTA sem volt fogékony, így nem lett Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabán, s ezzel a „nagyobb pálya” esélye is elúszott a városban.

Ez viszont azt jelentette, hogy máshol kellett keresnie az előrelépés lehetőségét. Ez nem is váratott magára sokáig, mivel 1984-ben az akkor alapított MTA Regionális Kutatások Központja főigazgató-helyettese lett Pécsen. Természetesen nem azért váltott munkahelyet, hogy örökös másodhegedűs legyen: a helyettesi pozíciót azért vállalta el, hogy a főigazgató (Enyedi György) visszavonulása után ő lép a helyére. Ebben meg is egyeztek – természetesen szóban (Tóth, J., szóbeli közlés, 1984).

Ebből azonban nem lett semmi, mivel 1992-ben az RKK főigazgatói posztjára nem őt, hanem egy kívülről érkezett pályázót választottak meg. A történet részletei már annak idején is homályban maradtak a külső szemlélők számára, annyi azonban bizonyos, hogy az Intézet kutatóinak többsége nem szerette volna Tóth Józsefet látni a főigazgatói székben. Ennek több oka is lehetett, például az is, hogy nem akartak egy koncepciózus, határozott vezetői elképzeléssel rendelkező főnököt, aki nem tűrte volna a „langyos vízben üldögélést.”

A másodhegedűsként eltöltött nyolc év végül is elvesztegetett időnek tekinthető, mivel nem sikerült megszereznie azt a beosztást, amiért az egészet vállalta. Ráadásul a választás ilyen alakulása miatt végzetesen és végletesen megromlott Enyedi György és Tóth József kapcsolata, aminek nemcsak személyi, hanem tudománypolitikai hátrányai is lettek.⁹

A kudarc után Tóth József természetesen nem maradt az RKK-ban, hanem 1993-ban átment a Janus Pannonius Tudományegyetemre. Itt lényegében mindent előlről kellett kezdenie. A vezetői pozíciókat nézve ez azonban egy villámkarrier volt: 1994–1997 között a Természettudományi Kar dékánja, 1997–2003 között pedig rektor. Az utóbbi kétségkívül az egyetemi karrier csúcsa, de korántsem biztos, hogy segíti az illető tudományos szakterülettel kapcsolatos elképzeléseinek a megvalósítását.

Szakmai szervezeti háttér

A „magányos bozótharcosok”¹⁰ ideje a modern tudományban lejárt, vagy legalábbis lejáróban van. A tudomány intézményesülése a kutatáshoz szükséges szervezeti egységek létrejöttét is jelentette, ami szükségszerűen együtt járt ezek vezetési és irányítási rendjének kialakulásával. Akik egy nagyobb

⁹ Annak idején mindketten elmondták a maguk verzióját a történetekről a jelen sorok írójának. A kettő még nyomokban sem hasonlított egymásra...

¹⁰ Tóth József időnként e sorok íróját illette ezzel az elnevezéssel.

és/vagy elismertebb kutatóintézet, tanszék stb. élére kerültek, azoknak általában nagyobb esélyük volt szakterületük formálására, már csak azért is, mert állt mögöttük egy olyan ütöképes tudományos bázis, amit fel tudtak használni céljaik elérésére.

Amikor Tóth József 1973-ban az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportjának az élére került, még csak egyike volt a fiatal, tehetséges magyar geográfusoknak. Egy évtizeddel később már az Alföldkutatók élvonalához sorolták, a továbblépéshez azonban szükséges lett volna egy, az egész országot átfogó kutatóintézet élére kerülni. Itt elvileg két lehetőség jöhetett szóba.

Az MTA Földrajztudományi Kutatóintézete csak látszólag lett volna jó megoldás. A fő problémát itt az jelentette, hogy az intézet Pécsi Márton vezetése alatt meghatározó mértékben természeti földrajzi jellegű volt, ahol a gazdaság- és társadalomföldrajzot mindössze egy kis létszámú osztály képviselte. És ez a helyzet 1984-ben tovább romlott, amikor a Regionális Kutatások Központja megalakulásakor többen átmentek az új kutatóhelyre. Innen felépíteni egy ütöképes társadalomföldrajzi kutatóintézetet hosszú és nehéz munka lett volna, ráadásul bizonytalan eredménnyel.

Ennél jobb kilátásokkal kecsegtetett az MTA Regionális Kutatások Központja, de végül ez sem bizonyult sikeres választásnak. És közben az idő is eltelt, Tóth Józsefnek arra már nem maradt ideje, hogy a Janus Pannonius Tudományegyetemen, majd a Pécsi Tudományegyetemen egy országos jelentőségű, ütöképes földrajzi intézetet építsen ki.

KÖVETKEZTETÉSEK

Egy tudományterület érdemi formálásához szükséges három tényező közül Tóth József végül is csak a kiemelkedő tudományos teljesítmény kritériumát tudta teljesíteni. A további két feltételnél nem tudott feljutni a csúcra: nem lett akadémikus és nem került az élére megfelelő méretű tudományos intézetnek sem.¹¹ A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy Tóth József nem tudott befutni olyan nagyívű tudományos pályát, mint amire tehetsége és ambíciói is alkalmassá tették volna. És ez nagy kárára lett a hazai társadalomföldrajznak is...

IRODALOMJEGYZÉK

Akadémiai tagajánlások 2001 [különszám]. (2001). *Magyar Tudomány*, 45(12), 1–115.

Akadémiai tagajánlások 2003 [melléklet]. (2003). *Magyar Tudomány*, 48(12), 1–124.

Fodor, F. (2006). *A magyar földrajztudomány története*. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézet.

Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya. (1990). *Jegyzőkönyv a Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya 1990. február 12-én megtartott tagválasztó üléséről*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Akadémiai Levéltár.

¹¹ Ez persze nem azt jelenti, hogy valaki már attól tudományformáló tényező lesz, hogy akadémikus és vezetője egy kutatóintézetnek vagy -központnak. Ehhez azért több is kell...

- Nagy, B. (2007). Adatok a Magyar Tudományos Akadémia X. osztályának történetéből. In J. Horn (szerk.), *Életutak. Földtudósok az Akadémián* (pp. 291–312). Bányász Kultúráért Alapítvány – Központi Bányászati Múzeum Alapítvány.
- Tóth, J. (1966). *Városfunkció-vizsgálatok a Dél-Alföldön* [Doktori értekezés, József Attila Tudományegyetem].
- Tóth, J. (1972). *A központi települések szerepe a Dél-Alföld népességének foglalkozási átrétegződésében és területi koncentrációjában* [Kandidátusi disszertáció, Magyar Tudományos Akadémia].
- Tóth, J. (1985). *Az urbanizáció sajátosságai és problémái az Alföldön* [Akadémiai doktori értekezés, Magyar Tudományos Akadémia].
- Tóth, J., & Golobics, P. (2008). Spatial and Environmental Problems of Border Regions in East-Central Europe, with Special Reference to the Carpathian Basin. In P. Kivell, P. Roberts, & G. P. Walker (Eds.), *Environment, Planning and Land Use* (eBook, pp. 40–52). Routledge. (Original work published 1998)

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licenccel feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Tarrósy, István¹

Tóth József és az intézményszintű nemzetköziesítés kezdetei az integrált Pécsi Tudományegyetemen

József Tóth and the Beginning of Institutional Internationalisation at the Integrated University of Pécs

ABSZTRAKT

A tanulmány Tóth József professzor rektori munkásságának nemzetköziesítésre irányuló dimenzióival és eredményeivel foglalkozik. A szerző, Tóth Rector közvetlen munkatársaként, a kevert módszer alkalmazásával kordokumentumok, újságcikkekben közölt interjúrészek elemzésén túl számos személyes emléket, primer információt közöl azzal a célkitűzéssel, hogy az olvasó számára kirajzolódhasson Tóth József vizionárius gondolkodása az integrált Pécsi Tudományegyetem (PTE) nemzetközi pozicionálását illetően. Az írás egyúttal tisztelgés a Tóth-féle stratégiaalkotás előtt, amely minden bizonnyal az intézményszintű nemzetköziesítés kezdeteit jelentette a PTE számára.

Kulcsszavak: integrált egyetem, Pécsi Tudományegyetem, nemzetközi felsőoktatási hálózatok, geopolitika, prioritási körök

ABSTRACT

The paper deals with the internationalisation dimensions and achievements of the work of Professor József Tóth as Rector of the University of Pécs (PTE). The author, as a direct colleague of Rector Tóth, uses the mixed method to analyse interviews and documents published in newspapers, and shares a number of personal memories and primary information with the aim of revealing to the reader József Tóth's visionary thinking on the international positioning of the integrated University of Pécs. The paper is also a tribute to Tóth's strategic planning, which certainly marked the beginning of institutional internationalisation for PTE.

Keywords: integrated university, University of Pécs, international higher education networks, geopolitics, priority circles

¹ Full Professor, PhD in Political Science, University of Pécs Faculty of Humanities and Social Sciences Department of Political Science and International Studies; Director of the International Centre.
tarrosy.istvan@pte.hu, <https://orcid.org/0000-0002-0054-6295>

BEVEZETÉS

Napjainkban a felsőoktatás geopolitikai értelmezése a globális-transznacionális tér egyik kortárs narratívája, amelyben a nemzetköziesedés és annak egyik alapvető szegmense, a hallgatói mobilitás kulcsszerepet játszik.² Annak érdekében, hogy maguk a felsőoktatási intézmények, illetve az intézményekkel kölcsönhatásban álló különböző egyéb szereplők (pl. gazdaság, ipar, önkormányzatok, civil társadalom) e térben elfoglalt – egyúttal betölthető – pozícióikat sikeresen teljesítsék ki, szükségesnek tűnik általában a felsőoktatás nemzetközi kapcsolatainak térbeli és részben földrajzi, részben geoökonómiai aspektusait feltérképezni. A tudás alapú társadalom kompetitív kontextusa mind a különböző aktorok, mind az egyén számára stratégiai tervezési igényeket támaszt. „Az az ember, aki színvonalas humán tudástökével rendelkezik, a globalizáció hozományaként sikerrel léphet a világpiaconra” (Wilhelm, 2006, p. 2).

Egy ország felsőoktatásának geopolitikai értelemben vett célkitűzéseit a bejövő és kimenő nemzetközi mobilitás egyaránt képes támogatni. A térbeli toborzási irányok megtervezése olyan geostratégiát igényel, amely az egyes küldő régiók sajátos ismereteire, valamint a küldő és a fogadó fél gazdasági és politikai érdekeire egyszerre összpontosít. Globális hálózatokkal átszőtt világunkban a felsőoktatási nemzetköziesítési stratégiák és külkapcsolati politikák (külpolitikák) a geopolitikai realitások (mind a kihívások, mind a lehetőségek) vizsgálatán és elemzésén keresztül formálhatók megfelelően. Az intézményeknek természetesen szükséges figyelembe venniük korlátozott erőforrásaikat, amelyekre való tekintettel el kell dönteniük, hogy a kapcsolattartás mely formáit részesítik előnyben, mely intézményekkel és milyen módon kívának együttműködni. Sem a nemzeti külpolitikai eszközök (mint például egy kormányzati ösztöndíjprogram), sem az intézményi eszközök (mint például a tanulási környezetet javító helyi szolgáltatások nyújtása) nem lehetnek hatékonyak multidiszciplináris elemzések nélkül, amelyek a geopolitikai és geoökonómiai szempontokat is figyelembe veszik. Geopolitikai szempontból mindig nagyon fontos a helyzet helyes felmérése (Bárdos-Féltoronyi, 2006, p. 102), ami számos olyan stratégiai dilemmát vet fel, amelyek a konkrét cselekvési tervek mellett az együttműködés kultúrájának kialakítását is megkövetelik a felsőoktatás szereplőitől. Ezen együttműködés nem csupán intézmény–intézmény közötti, hanem legelőször is az adott intézményen belüli kooperációt kíván meg, illetve alakít ki.

A 2000-ben a magyar kormányzat által végrehajtott felsőoktatási integráció egyik eredménye a jelenlegi Pécsi Tudományegyetem (PTE) létrejötte volt. Rektorként Tóth József professzor – először a Janus Pannonius Tudományegyetemen (JPTE), majd az integrált PTE-n – a konszenzusos politizálást helyezte előtérbe, még ha az a sokszereplős játék egyébként törvényszerű velejáróit megtestesítő kisebb-nagyobb konfliktusokon keresztül vagy éppen azokat eredményezve valósulhatott meg. Ahogy arról az 1999. október 15-én lefolyt, számára győztes kimenetelű rektorválasztás után a *Pécsi Campus* tudósítóival rögzített beszélgetésben szólt – és érezhetően komolyan is gondolta – az idő előrehaladtával egyre bátrabban nyúlt hozzá az érzékeny pontokhoz. Ennek háttérében az állt, hogy soha

² Mindezekről és az aktuális magyarországi helyzetről ld. a Császár et al. (2023) tanulmányt, amelynek jelen írás szerzője levelező társszerzője, és amelyen a Bevezetés geopolitikai aspektusokat érintő részei nyugszanak. Tematikusan ld. továbbá: M. Császár et al. (2021).

nem félt attól, hogy egyetemi szintű problémák megoldásában ütközik egy másik részérdekkel, mert őt „nem örölte fel a részérdek” (Bellai & Fülöp, 1999). Tóth József többször fogalmazta meg, hogy az egyetemi integráció „minden racionalitása és előnye ellenére természetesen számos érdeket sértett.” Rektorsága egészére minden bizonnyal igaz volt a különféle érdekek közös nevezőjének keresése, és a „decentralizáción, nagyobb kari önállóságon alapuló” modell működtetése kulcsfontosságú prioritássá vált. Ennek szellemében a kari vezetők nagyfokú önállósággal menedzselhették egységeiket, időnként akár komoly ellenpólust képezve a központtal, de magával a rektorral szemben is.

E rövid írásban Tóth József rektori munkásságának azon dimenziójára kívánok koncentrálni, amely az integrált Pécsi Tudományegyetem nemzetközi pozicionálását indította útjára – természetesen figyelembe véve az elődintézmények, így elsősorban a Pécsi Orvostudományi Egyetem (POTE) és a Janus Pannonius Tudományegyetem, annak is Közgazdaságtudományi Kara (KTK) integrációt megelőző időszakban megvalósított külkapcsolati fejlesztéseit, és építve ezen elődök nemzetköziesítési tapasztalataira, sikereire.

MÓDSZEREK

E tanulmány alapjául szolgált a szerző által Tóth József tisztelgő kötetébe „Rektorként a nemzetközi térben minden lehetséges” címmel jegyzett szöveg (Tarrósy, 2005). Fontos igazolásokat rejtnek archív anyagok, amelyek közül korabeli újságcikkek elemzése bizonyult meghatározónak. Mindezt kiegészítette a személyes emlékek felidézése, illetve a Tóth Józseffel folytatott beszélgetések, valamint az általa szakmai fórumokon elmondottak, illetve többek között nemzetközi rektori találkozók, konferenciákon kifejtettek dokumentálása. A tudomány és a gazdaság együttműködéséről, az egyetem kapcsolatrendszeréről, hallgatói mobilitásról szóló, önállóan, közösen, valamint más társszerzőkkel jegyzett szakirodalmak feldolgozása ugyancsak mérvadó dimenzióját adták a szerző által alkalmazott kevert módszernek.

EREDMÉNYEK

Stratégiai célok között a nemzetközi kapcsolatok fejlesztése

A sok teendő közül, ahogyan a 2001–2002-es tanévet megnyitó Rektori Üdvözlésben hallhatták az egyetemi polgárok, Tóth József kimagasló helyen említette az egyetem tudományos teljesítményének növelését szorgalmazó erőfeszítéseket. Ezzel egyértelművé tette, amit egyébként mindenki mindig is tudott róla: a tudomány szeretete és művelése mindenkinek felett áll számára. Rektorsága alatt a PTE tovább növelte minősített oktatóinak számát, és előkelő helyet szerzett a tudományos műhelyek és doktori iskolák tekintetében a hazai felsőoktatási piacon. A tudomány művelése és szorgalmazása mellett a menedzsment fejlesztésére is nagy erővel készült, és folyamatosan kitüntetett energiákat és forrásokat fordított. A 2001-es tanévnyitón ismertette, hogy a stratégiai célok és ágazati területek között a 2000 és 2003 közötti időszakban az informatika, a marketing, a tudományos műhelyek

támogatása, valamint ez utóbbi 2002-től kiegészülve a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésével részesül kiemelt összegytemi támogatásban. Felismerve például a marketing jelentőségét, már az integrált Pécsi Tudományegyetem első napján, „az oktatási piac egyre növekvő versenyhelyzetére reagálva a hazai felsőoktatásban unikumnak számító marketing-rektorhelyettesi funkciót” hozott létre (Ámon, 2002, p. 13). Ezzel ismételtén megmutatkozott a Tóth-féle vizionárius szemlélet, amely a 2003 nyaráig terjedő időszakot meghatározta mind a marketing, mind később a külkapcsolatok területén, alátámasztva azok hosszú távú, stratégiai jelentőségét. Töröcsik Mária professzor, Tóth József egykori marketing-rektorhelyettese, megfogalmazása szerint a „marketing – amellett, hogy tipikusan olyan terület, amely általában költeni szokott – mindig stratégiai jellegű befektetést feltételez. Inkább koncepció és a piacnak való megfelelés, nem pedig egy gyors eredményt hozó tevékenység” (Ámon, 2002, p. 13). Hasonlóan legalább középtávú investíciót igényel, és minden bizonnyal középtávon meg is térül az egyetemi külkapcsolatok racionális fejlesztése, amely egyebek között számos ponton érintkezik a marketinggel, amennyiben a professzionális nemzetközi egyetemi marketingtevékenységre gondolunk.

Professzionizálás, stratégiaalkotás és prioritási körök

Tóth József képes volt felismerni azt, hogy professzionális teamre van szüksége ahhoz, hogy a PTE-t nemzetközileg ismertté és fokozottan vonzóvá tegye. A tradicionális egyetemi szemléletet meghaladva, már 2001-ben a Bologna Folyamat által 2005-ben vázolt új paradigmát megjelenítve továbbfejlesztette a központi adminisztrációt, és a sok kritikával ellentétben, inkább a tények tükrében tette ezt úgy, hogy a kiadásokat nagyságrendileg nem növelte. A 2001 májusa és 2003 decembere között működő rektorközvetlen Külügyi Igazgatóság mind a magyar, mind a Dunamenti térségben példaértékű munkát végzett, amelyhez Tóth József minden elképzelhető segítséget a nélkülözhetetlen rektori háttérrel egyetemben biztosított. 1995-től datált – akkor Tóth József a JPTE Természettudományi Karának dékánja volt – szakmai kapcsolatunk és éveken át tartó sikeres együttműködésünk okán 2001 elején felkért, hogy vállaljam el és pályázzam meg az újonnan létrehozott Külügyi Igazgatóság vezetését (azt megelőzően Nemzetközi Kapcsolatok Osztály (NKO) néven létezett külügyi koordinációs egysége az intézménynek).

Szakavatott geográfus és kiváló érzékű „tiszteletbeli külügyes” lévén támogatója és aktív formálója lett a PTE új külügyi stratégiájának (Tarrósy, 2003), amely három fő prioritási kört húzott ki magának a nemzetközi felsőoktatási térben. E prioritási körök alapjául a rendszerváltás óta eltelt időszak különféle nemzetközi trendjei, így például először az Európai Közösség (később Európai Unió) és az USA felsőoktatási intézményeivel szorgalmazott kapcsolatkiépítés, majd az 1990-es években izgalmassá váló és támogatásra érdemes magyar felsőoktatás iránt érdeklődő nyugat-európai intézményekkel létesített kétoldalú együttműködések, végül az új évezred elejére saját államai számára is újra felértékelődő kelet-közép-európai térség felé való nyitás szolgáltak.

Az első prioritási kört a térségben szomszédaink körül húztuk meg. A számtalan ok közül néhány főbb szempont megvilágíthatja ennek hátterét: az erős kulturális szálak, a térbeni megközelíthetőség,

a geopolitikai értelemben vett konnektivitás, az anyagi értelemben vett fenntarthatóság, a határon túli magyarsággal való kapcsolattartás és együttműködés, a testvérvárosi és partner régiós kapcsolatok, az EU kibővülésével járó várt előnyök. Tóth József többször is kifejtette, hogy földrajzi helyzetünkől és a geopolitikai gondolkodásból adódóan különösen igaz Pécs „kapu” szerepe a balkáni és kelet-mediterrán térségben, amely szintén befolyásolta egyetemi kapcsolatépítési politikáját.

A későbbi „Határtalan város” Európa Kulturális Fővárosa – Pécs, 2010 nyertes koncepció (és 2010-es évad) egyetemi kapcsolati hálójában az addigra felépített és működésbe hozott horvátországi és boszniai együttműködéseket, különösképpen Eszékkel, Zágrábbal, Splittel, Tuzlával, Mosztárral, Biháccsal és Szarajevóval maga a város is kamatoztatni tudta. 2023-ban e kapcsolatok közül számos, több diszciplínát érintő módon hallgató- és oktatócseréket is magába foglal, és alapot nyújt a PTE azon koncepciójához, amely a nyugat-balkáni térségben tervezi tovább erősíteni az egyetem pozícióit. E tevékenységek háttérében a szintén Tóth József professzor által 1999-ben kezdeményezett TTK Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja a legmarkánsabb szereplő.

A második prioritási kör, amely közel egy fajsúlyú és jelentőségű volt az elsővel – ugyan némi hangsúlyeltolódással a térség irányába – az Európai Unió felsőoktatási intézményeivel folytatott együttműködéseket fedte le. A mobilitási és képzési programok tekintetében Tóth rektor egyértelmű prioritásnak tekintette az összes, egyetemünk számára releváns közösségi program, így az akkori Erasmus, a Leonardo, a Grundtvig, a Lingua, stb. adta lehetőségek maximális kihasználását, és ennek érdekében, a kölcsönös előnyök figyelembe vételével, olyan kétoldalú megállapodások megkötését, amelyek e programok által generálódtak.

Az Európán kívüli világban harmadik prioritási körként húztuk meg a távol-keleti és amerikai egyetemekkel folytatott együttműködések láncolatát. Elsősorban Japán és Kína, valamint az USA, Mexikó és néhány további latin-amerikai ország – például Chile – egyetemei említhetők meg a stratégiai építkezés gondolatmenetében. Ahogyan azt Fischer Ferenc professzor, a PTE Modernkori Történeti Tanszékének akkori vezetője számos alkalommal kifejtette, ezek az országok hazánk EU-s tagságával, a kibővült és tovább bővülő Európa világpolitikai helyével és szerepével, valamint ezek fontosságának erősödésével értékelődnek majd át, és minden bizonnyal értékelődnek fel. Mindez azt jelentette számunkra, hogy jó, hogy vannak, és ügyeljünk arra, hogy meg is maradjanak e tengerentúli kapcsolatok is. A kapcsolatok fenntartása és fejlesztése érdekében Tóth József 2001. második felében kezdeményezte a PTE-n egy, az országban egyedülálló Latin-Amerika Központ létrehozását; vezetésével pedig Fischer Ferencet bízta meg. A központ azóta Ibero-Amerikai Központként rendületlenül évről évre koordinálja a régiós léptékben is egyedülálló pécsi Ibero Hetet, valamint annak szerves részeként egy nemzetközi iberoamerikanista szakmai konferencia megrendezését.

A Tóth József rektorsága alatti intézményi nemzetközi aktivitást jól alátámasztják a különböző felsőoktatási szervezetekben, szövetségekben vállalt funkciók is. A rektori mandátum során kialakított külügyi stratégia szempontjából, figyelembe véve a kelet-közép-európai és kelet-mediterrán térség egyetemeivel kiépített kétoldalú kapcsolatokat, a regionális együttműködést és az európai régiók egyetemei közötti együttműködések fejlesztését célzó szövetségek, elsősorban a Dunai Rektorok Konferenciája (DRC), az Alpok-Adria Rektori Konferencia és a Compostela Csoport (CGU) bírtak kiemelt fontossággal a PTE számára. A DRC Tóth József elnöksége idején egy exkluzív kötet

(Tarrósy & Roszkogler, 2003) megjelentetésével méltó módon ünnepelte meg a szervezet húszéves fennállását. A Compostela Csoport máig a PTE egyik legfontosabb nemzetközi egyetemi hálózatát jelenti, melynek vezetőségében a PTE hosszú évek óta stabilan vesz részt. A 2020-as években többek között a Compostela Debate Tournament³ program kifejlesztésével erősítette tovább az intézmény a nemzetközi láthatóságát.

Egy 1998-ban rendezett konferencián az akkori Janus Pannonius Tudományegyetem rektoraként Tóth József előadást tartott az egyetemek kapcsolatrendszeréről. Abból indult ki, hogy „minden egyetem valamely térségnek az egyeteme. [...] Minden régió létrehozza a saját intézményrendszerét, egyfajta funkcionális munkamegosztás következtében” (Tóth, 1998, p. 2). Az adott térségben létrejövő, különböző hierarchiaszinteket definiáló intézményrendszerben pedig az egyetemek meghatározóak, a hierarchia csúcsán állnak (Tóth & Tarrósy, 2003, p. 67). Fontos felismerés ez, amely a JPTE vezetőségét arra a következtetésre juttatta, hogy szorosabbra fűzze kapcsolatait és együttműködéseit az intézményrendszer többi szereplőjével. A kapcsolatokban rejlő lehetőségek kölcsönösen hasznos kiaknázására, de elsősorban az egyetemi fejlesztések megsegítésére felállított, ún. Társadalmi Szenátus kezdte meg működését. A testületet Tóth József mindvégig magáénak érezte, és az egyetemi törekvések sikere érdekében folyamatosan lobbizásra sarkallta.

Ma ennek relevanciája az egyetemi ökoszisztéma, valamint a regionális kapcsolatépítési és -menedzsment koncepció (outreach) formájában érhető tetten, amely minden intézményi stratégia egyik referenciapontja. A PTE 2019-től az egyik első Európai Egyetemi Szövetség (European University Alliance), az EDUC (European Digital UniverCity⁴) keretében is a térségi ökoszisztéma építkezését prioritásként kezeli.

KÖVETKEZTETÉSEK

Amikor egy tisztelgő kötet készült Tóth József 65. születésnapjára, akkor abban azt írtam, hogy meg voltam győződve arról, hogy Tóth professzor rektori munkájának eredményeit külön kötetben lehet összefoglalni, egybevetve tevékenységének pozitívumaival és negatívumaival egyaránt. Ma éppen az általa támogatott és oly nagyra tartott sajtófejlesztésű *Modern Geográfia* folyóirat különszáma foglalkozik szerteágazó munkásságával.

Hiszem, hogy Tóth József olyan időszakban kormányozta a pécsi egyetem flottáját (még ha a hajók néha nem egy irányban haladtak), amelynek hozadécai meghatározóak lettek az universitas elkövetkező évtizedeire. Tudom, mert évekig a mindennapokban éltem át, hogy nagyformátumú, nehéz fajsúlyú döntések meghozatalára is képes, stratégiában gondolkodó, vízióval és rendkívüli tudással rendelkező, intelligenciával és bölcsességgel megáldott, bár morgásairól is elhíresült, de mindvégig emberileg érzékeny igazi vezetőként dolgozott a PTE-ért, annak érdekében, hogy az „ő egyeteme” elfoglalhassa adottságai, történelme és kapacitása által megérdemelt helyét a nemzetközi térben. Lehetőségeihez képest teret biztosított a fiataloknak, a posztmodern egyetem egyik lénye-

³ Ld. <https://web.gcompostela.org/compostela-debate-tournament/>

⁴ Ld. <https://educalliance.eu/>

gét jelentő professzionális, új dinamikájú, a piacosodási trendekre is reagálni képes menedzsment kialakításának. Öröm és megtiszteltetés volt e munkában közvetlen munkatársának lennem. Ezúton is tisztelettel köszönöm bizalmát, igazságos keménységét és különösen atyai mentorságát, amellyel meghatározó tapasztalatokat szerezhettem mellette és vele elkövetkező életem egészére vonatkozóan. Számos mondása közül talán az egyik legnagyobbal zárom e rövid gondolatmenetet: „Everything is possible.” (azaz: minden lehetséges), amelynek mélységébe elsőre nem is gondol bele az ember, csak jót nevet rajta, pláne, ha a Tóth-féle előadásmódban hallhatja. Isten nyugosztalja Tóth Rektor Urat!

IRODALOMJEGYZÉK

- Ámon, P. (1999). Megfelelő csomagolásban. *Pécsi Campus*. p. 13.
- Bárdos-Féltoronyi, M. (2006). *Bevezetés a geopolitikába*. L'Harmattan Kiadó.
- Bellai, L., & Fülöp, Z. (1999). Nem örül fel a részérdek. *Pécsi Campus*. pp. 4–5.
- Császár, Zs., Tarrósy, I., Dobos, G., Varjas, J., & Alpek, L. (2023). Changing geopolitics of higher education: economic effects of inbound international student mobility to Hungary. *Journal of Geography in Higher Education*, 47(2), 285–310. <https://doi.org/10.1080/03098265.2022.2045572>
- M. Császár, Zs., Teperics, K., & Köves, K. (2021). Nemzetközi hallgatói mobilitás a magyar felsőoktatásban. *Modern Geográfia*, 16(2), 67–86. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.02.04>
- Tarrósy, I. (2003. április 22.). Külkapcsolataink alakulásáról, avagy a PTE új külügyi stratégiája (1). *UnivPécs*, p. 8.
- Tarrósy, I. (2003. május 6.). Külkapcsolataink alakulásáról, avagy a PTE új külügyi stratégiája (2). *UnivPécs*, p. 8.
- Tarrósy, I. (2003. május 20.). Külkapcsolataink alakulásáról, avagy a PTE új külügyi stratégiája (3). *UnivPécs*, p. 10.
- Tarrósy, I. (2005). Rektorként a nemzetközi térben „minden lehetséges”. In R. Tésits, & T. Bugya (szerk.), *Dr. Tóth József geográfus szakirodalmi munkássága, 1964–2004* (pp. 25–28). PTE TTK Földrajzi Intézet.
- Tarrósy, I., & Rosskogler, G. (Eds.). (2003). *Danube Rectors' Conference. Twenty Years. 1983–2003*. DRC & Centre for International Relations of the University of Pécs.
- Tóth, J. (1998). Az egyetem kapcsolatrendszere. In F. Nagy (szerk.), *Az egyetem és társadalmi környezete* (pp. 1–5). Janus Pannonius Tudományegyetem.
- Tóth, J. (2002). Rektori üzenet. *UnivPécs*. 3(9).
- Tóth, J., & Tarrósy, I. (2003). Co-operation between Science and Economy in Hungary. The Place and Role of Universities. *Der Donauraum*, 42(4), 62–72.
- Wilhelm, Z. (2006). Az egyén, mint térformáló erő. *Modern Geográfia*, 1(1), 1–4.

*Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licen-
ce-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

*This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons
Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)*

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Győri, Ferenc¹

A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok – a földrajz talentumai, avagy a talentumok földrajza

Students who Obtained PhD Degree under József Tóth's Supervision –
The Talents of Geography, or the Geography of Talents

ABSZTRAKT

Tóth József a magyar földrajztudomány kiemelkedő alakja volt. Jelen írás célja a Pécsi Tudományegyetemen végzett tudományos utánpótlás-nevelésének bemutatása PhD-fokozatot szerzett tanítványainak adatain keresztül (n=63). Forrásként egyetemi kiadványokat és elektronikus adatbázisokat, az összefüggések feltárására Spearman-féle korrelációs számítást, független mintás T-próbát, Mann–Whitney U-tesztet, Kruskal–Wallis próbát, valamint Khi-négyzet próbát használtam. A tanítványok a legnagyobb arányban Dél-Alföldön, Észak-Magyarországon, valamint a Dunántúlon születtek és dolgoztak, míg a regionális tehetségvándorlás egyértelmű nyertese a Dunántúl. A professzor szakmai nyitottsága tükröződik az irányításával született disszertációk témaválasztásában. Szellemi örökségét tovább vivő tanítványai ma is komoly publikációs tevékenységet folytatnak. A doktoriskola- és témavezető karizmatikus személyisége, világlátása, szakmai tudása manifesztálódik egykori hallgatóinak sokféleségében, tudományos teljesítményében.

Kulcsszavak: Tóth József, tehetségföldrajz, tudományos utánpótlás-nevelés, Pécsi Tudományegyetem

ABSTRACT

József Tóth was an outstanding figure in Hungarian geography. This article aims to present his scientific talent management at the University of Pécs through the data of his PhD students (n=63). During the analysis we used university publications and electronic databases, as well as Spearman's correlation calculation, independent T-test, Mann–Whitney U-test, Kruskal–Wallis test and Chi-squared test to explore the relationships. The largest proportion of students were born and worked in the Southern Great Plain, North Hungary and Transdanubia, however the winner of the regional talent migration is Transdanubia. The professional openness of the professor is reflected in the topic selection of the dissertations completed under his supervision. His students, carrying on his intellectual heritage, are still active in scientific publishing. The charismatic personality, world view and professional knowledge of the head of doctoral school are manifested in the diversity and academic performance of his former students.

Keywords: József Tóth, geography of talent, talent management, University of Pécs

¹ PhD, associate professor, University of Pécs, Faculty of Health Sciences, Institute of Physiotherapy and Sport Science; scientific advisor, Head of Sports Science Research Group, Gál Ferenc University, ferenc.gyori@etk.pte.hu, gyori.ferenc@gfe.hu, <https://orcid.org/0000-0002-9989-0028>

BEVEZETÉS

Tóth József professzor, rector emeritus (1940–2013) különleges ember volt, akinek karizmatikus személyisége, szellemisége így, tíz évvel e földi lét elhagyása után is olyan erővel képes szinte csapatként mozgósítani követőit, mintha csak valamelyik ünnepi konferenciájára készülének. Nem túlzás azt állítani, hogy mi, akik – nem kis létszámban – tanítványának valljuk magunkat, személyében, tetteiben, alkotásaiban olyan maradandó értékeket kaptunk tőle, „amelyek nemcsak a geográfusok körében, hanem a szélesebb horizontú magyar kultúra kontextusába helyezve is tiszteletre méltóak” (Szónokyné Ancsin & Kókai, 2020, p. 5).

Tanulmányom főhajtás a Mester előtt, s ezzel együtt személyes indíttatású köszönetnyilvánítás számára. Nem célom, hogy méltassam munkásságát, hiszen azt már sok-sok fórumon és formában nálam érdemesebbek is megtették (Szónokyné Ancsin & Kókai, 2020; Tésits & Alpek, 2015), ám magam mindig igen nagy megtiszteltetésnek éreztem, ha a személyéhez kapcsolódó jeles ünnepeken, évfordulókon valamilyen formában csatlakozhattam köszöntői, majd váratlan halálát követően, tisztelő visszaemlékezői táborához.

Mindenesetre az életre szóló útravalót – mint oly sok más tanítványa, munkatársa – magam is megkaptam tőle. Doktorandusz hallgatójaként nem múlt el konzultációnk, beszélgetésünk úgy, hogy nyíltan vagy burkoltan ne tanított volna valamire, vagy szükség esetén ne fordított volna a helyes irányba. Ezekről az alkalmakról szófecsérlés volna többet mondani, mint amit tanítványaiként valamennyien átélhettünk: mindig egyenrangú partnerként kezelt bennünket, nagy önállóságot adott, nyílt és őszinte volt, sohasem viselt „álarcot”, hihetetlen éleslátással tapintott rá a problémákra, melyeket pillanatok alatt rövidre zárt, és ha éppen az használt, kíméletlen kritikával illette gyengeségeinket. A végső megoldást azonban mindig tőlünk várta, valahogy imígyen: „Mester, kaptál egy feladatot! Dolgozd ki!”

Ugyanakkor, bár mindig lendületet kaptam találkozásainktól, számomra az a bizonyos legelső vált meghatározóvá. 1985-ben jelen lehettem ugyanis akadémiai doktori értekezésének megvédésén a Magyar Tudományos Akadémián, ahová földrajz–testnevelés szakos, diákkörös hallgatóként mentortanárom, Pál Ágnes „cipelt el”. (Ott kell lenned! – jelentette ki ellentmondást nem tűrően, s ebben is – mint sok minden másban – igaza volt. Tényleg nem bántam meg, hogy elmentem.) Még aznap megtanultam ugyanis két elemi dolgot a földrajztudománnyal kapcsolatban: ki az a Tóth József és mi az a tetraédermodell.

Annak ellenére, hogy ezt követően csak viszonylag ritkán volt alkalmam őt látni (pl. egy-egy konferencián, tudománynépszerűsítő előadásán), sokszor hallottam róla, hiszen neve a társadalomföldrajzzal kapcsolatos tanulmányaim, diákköri munkáim során, vagy egyéb szakmai diskurzusokban szinte mindig felmerült. A leginkább persze Békéscsabán, ahová 1988-ban pályakezdőként mentem tanítani, s zöldfülűként hamarosan (szintén Ági néni tanácsára) azzal kopogtattam be az MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Osztálya (akkor még) Sallai utcai intézetének ajtaján, hogy „megjöttem, hátha hasznomat tudják itt venni”. El kell, hogy mondjam, NB I-es csapat játszott akkor Csabán, de nem csak a futballpályán, a „Földrajzkutató”-ban is. (Ez ma már csak a „Földrajzkutató”-ra igaz!) Az intézet legelső, 1973-as induló csapatából (Tóth József, Baukó Tamás, Dövényi Zoltán,

Mosolygó László, Simon Imre, Rakonczai János, Tánczos-Szabó László) ugyan már csak kevesen dolgoztak ott addigra, s Pécsre, a kutatóhálózat központjába (RKK), „igazolt” maga a „csapatkapitány”, az intézetvezető Tóth József is (Rakonczai, 2020). Mindazonáltal rendkívül hálás voltam, hogy egyáltalán „leülhettem a csabai kispadra”, hiszen a nagy „öregektől” és a frissebben érkezett munkatársaktól (Timár Judit, Gurzó Imre, Kugler József, Velkey Gábor) is rengeteget tanulhattam. Egytől egyig kiváló szakemberek voltak, akik magas színvonalon képviselték tudományterületüket és azt a szakmai irányt, amit az intézet „szellemi atyja” jelölt ki. Valamennyien pontosan tudták ugyanis, mit várna el tőlük, ha ott lenne még „Jóska”.

Talán négyéves békéscsabai tartózkodásomnak, pontosabban az intézet munkájába történő bekapcsolódásomnak volt köszönhető, hogy Tóth professzor 2002-ben a doktori iskolai felvételi elbeszélgetésünkön mindössze ezzel a rövidke kérdéssel fogadott: „Miért csak most értél ide?” Azt követően pedig – miután érdeklődéssel végighallgatta a heteken át nagy műgonddal fabrikált kutatási elképzeléseim lelkes interpretációját – így szólt: „Látom, még nincs témád.... Nem baj! Majd besegítesz nekem a talentumföldrajzba!”

A „talentum” és a „földrajz” szavakkal való „játszadozást” a cikk címében tehát nem játéknak szántam, ám egyszerűen nem találtam semmit, ami találékosan fejezhetné ki e tanulmány koncepcióját. Mindamellet a talentumföldrajz csak egyike azoknak a kutatási témáknak, melyekre Tóth József figyelt fel és inspirálta követőit. Ezek akkoriban még igencsak szokatlannak tűntek, ám közülük jó néhány relevanciája, jelentősége igazolódott a későbbiekben (Dövényi, 2020).

Tóth József a nagy tehetségű emberek, vagy ahogyan ő nevezte őket, a „talentumok” földrajzi problematikáját még fiatal kutatóként Hantos Gyula (1936) lexikonadatok felhasználásával készült munkájából ismerte meg, s elmondása szerint szívügyének tekintette, hogy valamikor, ő is valami hasonlóval rukkoljon elő. Elfoglaltsága és egyéb irányú szakmai tevékenysége miatt azonban e terve jó darabig mellékvágányra került, noha a szellemi kiválóságok területi eloszlásának kérdéseiről – éppen a fokozatot szerzettek, illetve az MTA doktori kapcsán – jelentek meg írásai, s ezzel együtt igen figyelemreméltó megállapításai (Tóth, 1990, 1994). A tehetség mint földrajzi problematika boncolgatását, a kérdéskör „modernizálását” viszont szemlátomást megkezdte (Tóth, 2000, 2004a), s a hazai kiválóságok vándorlásának történeti-kulturális háttéréről – ami a talentumföldrajz egyik aspektusa – egy évtized múltán társszerzőként ugyancsak publikált (Trócsányi et al., 2002).

Ennek fényében tehát módfelett szerencsésnek érezhettem magam, hiszen kaptam egy jó témát, amit már „csak” ki kellett dolgoznom. Természetesen igyekeztem ennek az elvárásnak a lehető legjobban megfelelni (Győri, 2006, 2011), s ami igazi büszkeséggel tölt el valójában az, hogy a „tehetségföldrajzot” mint önálló fejezetet témavezetőmmel közösen publikálhattam (Tóth & Győri, 2011) az MTA Földrajztudományi Intézet Magyarország térképekben c. atlaszában (Kocsis & Schweitzer, 2011).

A talentumföldrajz mint kutatási irány fejlődése mindamellet jól nyomon követhető a nemzetközi szakirodalomban is (Győri, 2020), mely alapvetően a kreatív osztály, a kreatív helyek, az agyelszívás és -körforgás, a területi növekedés, a hálózatosodás, humánerőforrás-gazdálkodás, illetve különféle kultúrtörténeti aspektusok kapcsán érdeklődik a tehetség hordozói, a talentumok születési, munka- és halálzási helyeinek térbeli eloszlása, koncentrációja, valamint mozgásfolyamatai iránt (pl. Florida,

2002; Kim et al., 2005; Quian, 2010; Schich et al., 2014; Weiner, 2016; Danko et al., 2017; Cao & Li, 2019; Tian, 2013).

Ezzel párhuzamosan a hazai tértudományokban a tehetség térbeliségét ma a hagyományosnak tekinthető kultúrföldrajzi szemléletű talentumföldrajzi megközelítések (Dövényi, 2016; Kárász, 2016; Malatyinszky & Becsei, 2016; Mátyás, 2020, 2021, 2022) mellett az oktatás és a tehetséggondozás területi aspektusai (Teperics et al., 2014; Bíró & Mándy, 2015; Derényi et al., 2015; Harmatiné Olajos, 2015; Páskuné Kiss, 2015; M. Császár & Wusching, 2016; Szemerszki, 2016; Fodor & Klein, 2021, Muity et al., 2023), valamint a gazdaság-, szervezés- vagy regionális tudományi inspirációjú vizsgálatok (pl. Balogh, 2015; Lengyel, 2017; Lévai, 2018) reprezentálják.

Tudvalevő, hogy az 1994-ben alapított Földtudományok Doktori Iskola, melybe többedmagammal jelentkeztem, Tóth professzor egyik fő művének tekinthető. Az iskolát indulásától 2010-ig vezette, s ennek utolsó öt évében, vezetői tevékenységétől való visszavonulásától kezdve erejét egyre inkább annak irányítására fókuszálta (Aubert, 2020). Noha személyes hatása a Földrajzi Intézetben továbbra sem volt lebecsülendő, az mégis a doktori iskolában teljesedhetett ki igazán, s utólag is úgy tűnik, ez volt az a szervezeti egység, ami a hazai geográfiára a legnagyobb hatást gyakorolta (Trócsányi, 2020). A Professzor mindent meg is tett ezért: a szakma elitjéből toborzott maga mellé komoly kutatóintézeti háttérrel rendelkező professzorokat, rátermett fiatal oktatókkal erősítette a hadállásokat és nagynevű előadókat invitált a PhD-szemináriumokra.

Az is köztudott – sokan támadták is érte –, hogy doktori iskolájába nem csupán geográfusokat hívott és fogadott be, hanem a földrajztudományhoz kapcsolódó, különféle térproblémákkal foglalkozó tudományterületek ambiciózus kutatóit is, vagyis szinte mindenkit, aki a képzéshez elég erőt és tehetséget érzett magában (Szónokyné, 2020). Ugyanakkor sohasem rejtette véka alá – sőt az elsőévesekkel történő legelső találkozások alkalmával kertelés nélkül el is mondta –, hogy egy 40–50 fős levelezős évfolyamból az addigi tapasztalatok alapján legfeljebb hatan-heten végeznek majd („Önökön múlik, hogy kik lesznek azok!”). A tömegesítési elv működött. Akik belátták, hogy a doktori képzés nem az ő „műfajuk”, hamarosan abbahagyták (Trócsányi, 2020). Trócsányi András (2020), aki a kezdetektől, már PhD-hallgatóként részt vett a doktori képzés szervezésében az alábbiak szerint tipizálta a doktorjelölteket:

1) Nappalisok: saját tanár, illetve geográfusképzésből.

2) Levelezősök: a) főiskolai képzőhelyek munkatársai, akiktől munkahelyi elvárás a fokozatszerzés és a kutatói teljesítmény; b) gazdasági-turisztikai profilú intézmények külső oktatói, akiknek szüksége van a tudományos fokozatra; c) nem tudományos kutatásból élő, de ahhoz jól értő értelmiségi; d) földrajzi végzettséggel, felsőoktatási háttérrel, kutatási rutinnal sem rendelkezők, akik számára a fokozatszerzés előrelépést jelenthetett (közsférában középvezetők, iskolaigazgatók, tanárok, katonák, rendőrök, a titkosszolgálat munkatársai, diplomata stb.). Mindez végső soron azt eredményezte, hogy az állástalan szabadértelmiségitől kezdve a bankelnök-vezérigazgatóig mindenki beülhetett hozzá az iskolapadba (Trócsányi, 2020). Nos, ezek voltunk mi...

Kutatásom célja Tóth József tudományos utánpótlás-nevelése néhány jellegzetességének bemutatása azon tanítványain keresztül, aki 1998 és 2014 között megszerezték PhD-fokozatukat. A munka

talentumföldrajzi ihletésű, azaz tárgyegeysége a tehetségét objektív kritériumok alapján (doktori fokozatszerzési eljárás) a földtudományok területén bizonyított szakember.

Figyelembe véve azt, hogy egy tudós ember teljes hatása szűkebb. és tágabb környezetére nem egykönnyen kvantifikálható, mégis feltételezem, hogy mindaz a méltatás, ami Tóth József alakjával, munkásságával kapcsolatban közkeletű, az adatokkal is igazolható. Vagyis a Professor szakmai tudása, széles látóköre, nyitottsága, tükröződik mind doktorált hallgatóinak sokféleségében (pl. nem, kor, előképzettség, lakóhely), mind pedig az általa gondozott doktori témák sokszínűségében.

Az adatbázisok tanulmányozása során fogalmazódott meg számomra az a kérdés, hogy van-e összefüggés a különféle szociodemográfiai és területi jellegű változók, valamint a tanítványok aktuális tudományos teljesítmény között, illetve azok milyen mértékben maradtak elkötelezettek a tudományos kutatás iránt.

MÓDSZEREK

A vizsgálat adatbázisaként alapvetően négy forrást használtam: a PTE Földtudományok Doktori Iskola 160 fő végzettjének adatait tartalmazó almanachját (Dövényi & Tésits, 2014), az Országos Doktori Tanács adatbázisát (odt.hu), a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) (mtmt.hu) adatbázisát, valamint Tóth József munkásságának a PTE TTK Földrajzi Intézet által összeállított (Sragner, 2005) bibliográfiáját használtam.

Az adatok összevetésével, harmonizálásával olyan, koherens adattáblát alakítottam ki, mely tartalmazza a Tóth József professzor témavezetésével PhD-fokozatot szerettek nevét, születési adatait, a védés idejére számított életkorát, végzettségét/végzettségeit, foglalkozását és munkahelyét (az almanach elkészültének idején), valamint az MTMT-ben rögzített közleményeinek és független hivatkozásainak számát. Sajnos azonban, így is maradtak hiányzó adatok, melyeket egyéb, elsősorban internetes forrásokból (pl. feltöltött évkönyvek, önéletrajzok, folyóiratok, tudósítások) igyekeztem pótolni. Az is előfordult (két eset), hogy – miután rendelkezésre álló információk segítségével sikerült beazonosítanom egy-egy volt tanítványt – e-mailben kértem tőle a hiányzó adatok megküldését. Egy alkalommal telefonos adategyeztetésre is sor került.

A doktori témavezetés tényével kapcsolatban nem tettem különbséget abban a tekintetben, hogy Tóth József egyedül vagy társtémavezetővel, illetve társtémavezetőként (összesen 9 eset) készítette fel tanítványait. A „Tóth-tanítvány” megnevezés a továbbiakban azokat illeti, akiknek doktori témavezetője volt a Professor (noha sokszor annyian lehetnek, akik szintén tanítványának vallják magukat).

A minta elemszáma (n=63) természetes módon befolyásolta statisztikai elemzéshez szükséges egyes változókatörégiák létrehozásának lehetőségét is, melyeket az „észszerűség” határain belül kellett kialakítanom. A születési és munkahelyek összefüggés-vizsgálataihoz például a nagyrégió (NUTS1) volt az a „legkisebb” területi szint, mellyel dolgozhattam. Tudom, ennek egyáltalán nem örült volna Tóth professzor, aki még az alacsonyabb szintű, ám a vonzáskörzeteket mint természetes téregységeket figyelmen kívül hagyó NUTS2 statisztikai régiókat is – tegyük hozzá, teljes joggal – „fából vaskarika” régióknak tartotta (Tóth, 2004b).

Mindamellet a *születési és munkahelyeket* módomban állt „térképre vinni” kistérségükkel együtt, ami tehetségföldrajzi szempontból akár beszédesebb is lehet, mint a szülőhely megjelölése. A rurális térségekben sokszor a város mint vonzáscentrum oktatási, kulturális szolgáltatásainak elérhetősége jelentheti az egyetlen esélyt a gyermekek, fiatalok számára a tanulásra, tehetségük gondozására. A helyi és a megyei önkormányzati szint közé eső, a várost és környékét képviselő járási vagy kistérségi szint a területi államigazgatásban viszonylag gyakran változik. Mivel a kistérségek „korszaka” (1994–2014) gyakorlatilag egybeesik a doktori iskola működésének jelenleg vizsgált periódusával, ezért döntöttem úgy, hogy a „térképi” ábrázoláshoz ezt a térstruktúraszintet (is) használok.

Mindamellet egyéb, a kutatás célját szolgáló prioritásokat is figyelembe kellett vennem az adatok feldolgozása során. A Tóth professzor keze alá került hallgatók például már doktori fokozatszerzést megelőzően több és többféle felsőfokú végzettségre szert tehettek, ugyanakkor osztályba sorolásom elsődleges szempontja az volt, hogy kiderüljön, hányan rendelkeztek közülük „hozott” földrajzos, illetve földtudományi előképzettséggel. Ezért a „Janus-arcú”, de a tudományági nomenklatúra (mta.hu) szerint a természettudományok közé tartozó *Földrajz- és földtudományok* kategóriáját kiemeltem: ide soroltam szakpártól függetlenül(!) a földrajztanári diplomát és/vagy településfejlesztő geográfus oklevelet birtoklókat. Ugyanakkor a *Természettudományi* végzettségűnek „minősíttem” minden műszaki (mérnök), orvos- és egészség tudományi (orvos, ápoló, állatorvos), hadtudományi végzettségű szakembert, valamint egyetlen biológia–kémia szakos tanárt. A *Társadalomtudományi* területhez a gazdálkodás és szervezéstudományok, a szociológia, a pszichológia, a nemzetközi tanulmányok, valamint a jog-, politikatudományok képviselői (pl. közgazdász, humánszervező, szociológus, szociálpolitikus, pszichológus, jogász) kerültek.

A foglalkozási kategóriák kialakításánál a 2014-es almanach adatfelvételek megadott foglalkozást vettem alapul, mivel a védés (sokszor évekkel korábbi) időpontjára vonatkozó információ nem állt rendelkezésemre. Az *Oktatás* osztályába a felső- és középfokú oktatásban dolgozókat soroltam. Az *Egyéb társadalmi szolgáltatások* csoportját a közigazgatásban, egészségügyben, kulturális és tudományos intézményekben dolgozók, szellemi szabadfoglalkozásúak, míg az *Üzleti szolgáltatások* csoportját a gazdasági-kereskedelmi szervezetek alkalmazottai és egyéni vállalkozók formálják. Külön kategóriát képeznek a *Nyugdíjasok*.

A Professzor témavezetésével született szakmai munkák (doktori értekezések, cikkek) tudományterületi besorolását azok címe és absztraktja alapján végeztem el. Noha a társadalomföldrajz belső tagozódása „nincs köbe vésve” (Pirisi & Trócsányi, 2015), a tudományterületi besorolást (néhol szükséges összevonásokkal) igyekeztem a Tóth-féle felfogásban megjeleníteni. Az *Településföldrajz, területfejlesztés* kategóriájába kerültek a különböző szintű területi egységek fejlődésével, ellátottságával, átalakulásával, térszerkezetével, térkapcsolataival foglalkozó munkák. A *Gazdaságföldrajz* kategóriájába a társadalmi gazdasági aktivitással, a gazdaság, illetve egyes gazdasági ágazatok teljesítményével, erőforrásaival; a *Kulturális földrajzhoz* a széles értelemben vett kultúra egyes szegmenseinek (pl. oktatás, közművelődés, sport, tehetség, média, mentális terek) és a földrajzi környezet térben-időben változó kölcsönhatásának elemzésével kapcsolatos művek. A *Népességföldrajz és szociálgeográfia* kategóriájába a demográfiai és etnikai viszonyok szocioökonómiai és -demográfiai kérdéseivel, valamint a területi és társadalmi identitással, míg az *Egészségföldrajzhoz* az egészségi álla-

pot, az egészségügyi ellátás és az egészséghez kötődő tevékenységek földrajzával foglalkozó írások. A *Történeti földrajzhoz* soroltuk adott történeti korban fennállott természeti, társadalmi, gazdasági, kulturális viszonyok földrajzi szempontú leírásával, míg a *Turizmusföldrajzhoz* az idegenforgalmi folyamatok földrajzi környezetének vizsgálatával, a *Környezet- és tájföldrajzhoz* pedig a természeti környezet társadalmi használatával kapcsolatos lehetőségeinek számbavételével, állapotaival, kockázatainak, konfliktusainak feltárásával foglalkozó munkákat.

A 2009 óta működő MTMT számos célra hasznosítható nemzeti bibliográfiai adatbázis, mely fontos referenciaként szolgál a tudományos, illetve a szellemi teljesítmények egyfajta igazolására napjainkban. Noha adatbázisába a rendszer elindulása előtti publikációk és hivatkozások is bekerülhetnek, a nyilvántartás ma elsősorban azok számára bír kitüntetett jelentőséggel, akik aktívan kapcsolódnak a tudományos és/vagy felsőoktatási szférához, netán fokozatszerzésre, vagy magasabb minősítés elnyerésére készülnek. Az MTMT-ben foglalt közlemények és független hivatkozások száma tájékoztat bennünket arról is, hogy a doktorált személy milyen mértékben vonódott be a tudományos kutatás folyamatába, illetve – fiatalabb kutatók esetén – körülbelül hol tart abban. Számításaim során a 2023. június 1-ei állapotra vonatkozóan az összes közleményt figyelembe vettem, nem téve különbséget közleménytípusok (pl. tudományos folyóiratcikk, könyv, könyvfejezet, oktatási, ismeretterjesztő vagy közérdekű művek) között.

Mindehhez kapcsolódóan megvizsgáltam továbbá azt is, hogy a regisztráltak közül hányan végeznek aktív publikációs tevékenységet napjainkban, hányan fejezték be publikációs tevékenységüket a védést követően, valamint görcső alá vettem azt is – miképpen tette azt Michalkó Gábor (2021) Aubert Antal köszöntése kapcsán –, hogy Mester és a tanítványai szakmai kapcsolatának szorossága miképpen manifesztálódott közös publikációkban. Legvégül arra voltam kíváncsi, hogy a Tóth József professzor főszerkesztésével 2006-ban alapított szakmai folyóirat, a *Modern Geográfia* milyen mértékben támogatta a doktorjelöltek munkáját ingyenes és szabadon hozzáférhető platformot biztosítva lektorált tanulmányok közlésére.

A rendelkezésre álló adatok normalitásvizsgálatát követően az összefüggések feltárására a Spearman-féle a korrelációs számítást, a független mintás T-próbát, a Mann–Whitney U-tesztet, a Kruskal–Wallis próbát, valamint a Khi-négyzet próbát alkalmaztam. A szignifikanciaszintet 5%-ban határoztam meg. A leíró statisztikában valamennyi rendelkezésre álló rekord (n=63) adatait felhasználtam, de a szignifikanciapróbák során csak azon rekordokat vettem számításba, melyek valamennyi adata hiánytalanul rendelkezésemre állt (n=54).

EREDMÉNYEK

Tóth József professzor 1994 és 2013 között 63 fő fokozatot szerzett doktorjelölt témavezetését végezte, ebből kilenc esetben társtémavezetővel vagy társtémavezetőként együttműködve (Aubert Antallal, Dövényi Zoltánnal, Gál Józseffel, Lovász Györggyel, Pirkhoffer Ervinnel, Rudl Józseffel, Szilágyi Istvánnal és Vuics Tiborral). Tíz tudományos fokozatot szerzett doktorandusz közül hét férfi és

három nő (1. táblázat). A nemi hovatartozás egyetlen más változóval sem áll érdemleges kapcsolatban ($p > 0,05$).

1. táblázat: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok néhány szociodemográfiai és területi adata (1998–2014)

Table 1. Some sociodemographic and regional data of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision (1998–2014)

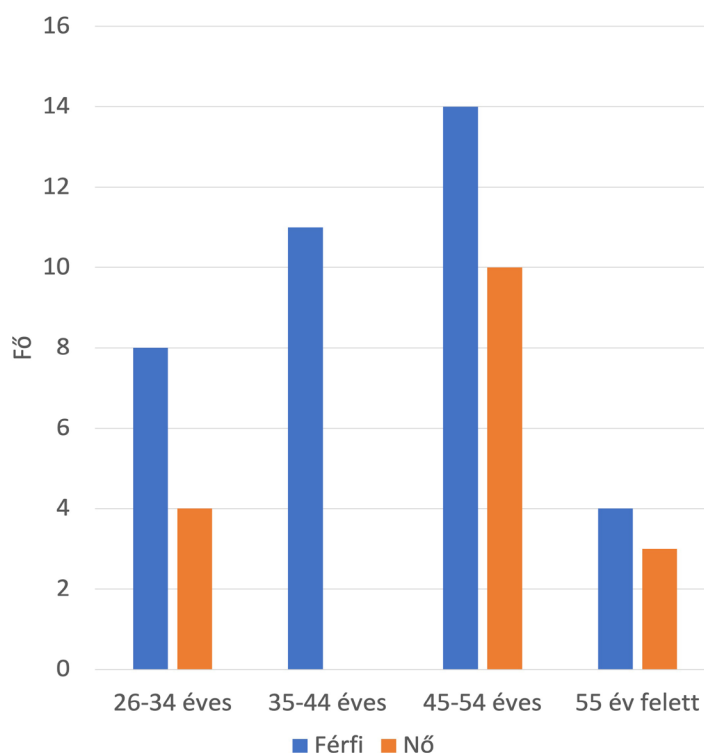
	n (fő)	%
Nem	63	100,0
Férfi	44	69,8
Nő	19	30,2
Születési idő	61	100,0
1929–1949 között	8	13,1
1950–1959 között	22	36,1
1960–1969 között	18	29,5
1970–1981 között	13	21,3
Védés ideje	63	100,0
1998–2003 között	16	25,4
2004–2008 között	21	33,3
2009–2014 között	26	41,3
Életkor a védés idején	61	100,0
26–34 éves	12	19,7
35–44 éves	12	19,7
45–54 éves	24	39,3
55 év felett	13	21,3
Tudományterületi előképzettség	62	100,0
Földrajz- és földtudományi	31	50,0
Természettudományi	14	22,6
Társadalomtudományi	17	27,4
Foglalkozás jellege	61	100,0
Oktatás	35	57,4
Egyéb társadalmi szolgáltatások	16	26,2
Üzleti szolgáltatások	5	8,2
Nyugdíjas	5	8,2
Születés nagyrégiója (NUTS1)	62	100,0
Alföld és Észak	21	33,9
Dunántúl	22	35,5
Közép-Magyarország	13	21,0
Határon túl	6	9,7
Munkahely nagyrégiója (NUTS1)	55	100,0
Alföld és Észak	16	29,1
Dunántúl	26	47,3
Közép-Magyarország	11	20,0
Határon túl	2	3,6

A születési idők eloszlása értelemszerűen különbözik: a legnagyobb arányban 1950 és 1959 között (36,1%), valamint 1961 és 1969 között (29,5%) látták meg a napvilágot. A legkorábbi születési időpont 1929, a legkésőbbi 1981. A születési év a védés évében betöltött életkorral ($r=-0,91$; $p<0,001$) kapcsolatban áll. A védés ideje és a védés évében betöltött életkor között nincs összefüggés ($p>0,05$). A doktori védések egy 17 éves intervallumra esnek (1998–2014), közülük is legtöbb ennek utolsó, 2009–2014-es periódusára (26 db, 41,3%). Közülük három védés már a Professor halálát követően, 2013-ban, egy pedig 2014-ben valósult meg.

Ötből két tanítvány 45–54 évesen vehette át PhD-oklevelét ($n=61$; $A=46,3$; $SD=10,8$), a legidősebb 72, a legfiatalabb 26 évesen (a nyugdíjas kort 3-an érték el). Míg a statisztikai próba nem mutat szignifikáns nemenkénti eltérést a védés évében betöltött életkort illetően ($p>0,05$), az életkort diszkrét változókká alakítva (kategorizálva) tendenciaszintű különbségre ($p=0,08$) bukkanhatunk: a nők közül senki sem védett 35–44 éves kora között (1. ábra).

1. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok doktori védés évében betöltött életkora nemek szerint

Figure 1. Age of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision in the year of their doctoral defense

Földtudományi előképzettséggel a tanítványok pontosan fele (50,0%) rendelkezik, a további természettudományi, illetve társadalomtudományi végzettségük 22,6%-ot és 27,4%-ot tesznek ki. A tudományterületi előképzettség és a védés évében betöltött életkor kapcsolatban áll ($p<0,05$): a földrajzos végzettségűek átlagosan közel tíz évvel fiatalabban doktoráltak, mint a természettudományi, három évvel fiatalabban, mint a társadalomtudományi végzettségűek (2. táblázat).

2. táblázat: Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok tudományos teljesítménye néhány térbeli, időbeli és szociodemográfiai változó tükrében

Table 2. Academic performance of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision in the light of some spatial, temporal and sociodemographic variables

N=53	A védés évében betöltött életkor (év) Átlag (SD)	Közlemények száma (db) az MTMT-ben Átlag (SD)	Hivatkozások száma (db) az MTMT-ben Átlag (SD)
Nem			
Férfi	43,9 (10,2)	96,6 (108,0)	152,4 (214,7)
Nő	46,1 (9,1)	60,5 (52,9)	53,0 (82,7)
<i>Mann–Whitney U</i>	266	288	298
Születési idő			
1950 előtt	60,7 (10,0)	222,0 (247,00)	69,3 (54,0)
1950–1959 között	52,0 (3,9)	55,1 (74,70)	41,5 (88,2)
1960–1969 között	42,4 (5,2)	90,7 (84,7)	183,0 (248,0)
1970–1981 között	31,8 (2,9)	95,2 (67,4)	181,0 (200,0)
<i>Kruskal–Wallis</i>	42,1***	5,1	7,7
Védés időszaka			
1998–2003 között	42,5 (12,8)	175,0 (127,0)	264,0 (241,0)
2004–2008 között	46,4 (8,6)	54,7 (70,2)	58,4 (137,0)
2009–2014 között	44,2 (9,1)	58,7 (52,9)	90,7 (157,0)
<i>Kruskal–Wallis</i>	2,1	11, 3**	12,0**
Tudományterületi előképzettség			
Földtudományok	41,4 (8,9)	101,7 (79,1)	202,0 (229,0)
Természettudományok	51,2 (9,1)	85,7 (145,0)	17,3 (30,6)
Társadalomtudományok	44,9 (10,0)	55,7 (68,1)	58,5 (101,0)
<i>Kruskal–Wallis</i>	7,45*	4,26	10,63**
Foglalkozás			
Oktatás	44,5 (10,0)	102,0 (101,0)	173,0 (212)
Egyéb társadalmi szolgáltatások	44,9 (10,2)	35,0 (40,0)	35,4 (83,2)
Üzleti szolgáltatások	44,4 (10,3)	0,0 (0,0)	00,0 (0,0)
<i>Kruskal–Wallis</i>	0,1	20,4***	16,9***
Születés nagyrégiója (NUTS1)			
Alföld és Észak	43,8 (10,1)	78,1 (76,8)	145 (228,0)
Dunántúl	43,0(10,8)	108,0 (120,0)	143 (176,0)
Közép-Magyarország	49,5 (7,3)	54,8 (79,0)	40,4 (125,0)
Határon túl	40,3 (8,5)	101,0 (73,4)	148,0 (211,0)
<i>Kruskal–Wallis</i>	5,7	3,5	7,2
Munkahely nagyrégiója (NUTS1)			
Alföld és Észak	43,6 (10,3)	85,6 (77,5)	126,0 (171,0)
Dunántúl	44,0 (10,5)	107,0 (112,0)	172,0 (221,0)
Közép-Magyarország	48,3 (6,9)	41,1 (65,3)	4,7 (7,1)
Határon túl	41,5 (13,4)	23,5 (13,4)	5,5 (0,7)
<i>Kruskal–Wallis</i>	2,0	4,9	8,5*

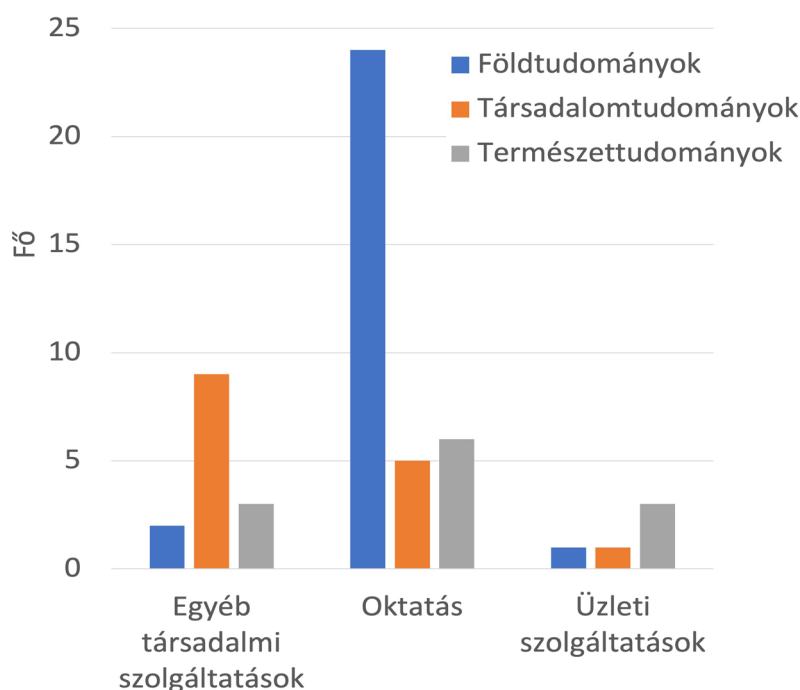
*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001

Az adatfelvétel alkalmával megjelölt foglalkozást tekintve az oktatásban dolgozók (29 fő felsőoktatás, 6 fő közoktatás) erősen felülreprezentáltak (57,7%), de jelentős, több mint egynegyed arányt (26,2%) tesznek ki az egyéb társadalmi szolgáltatásokban működők is (1. táblázat). Az üzleti szolgáltatások dolgozói, valamint a nyugdíjasok egyenlő arányban (8,2–8,2%) osztoznak a fennmaradó részen. Utóbbiak közül hárman földrajzosok, akik oktatóként vonultak nyugdíjba.

A foglalkozás és az előképzettség igen erősen szignifikáns ($p < 0,001$) kapcsolatban áll egymással: a földrajzosok legnagyobb hányada az oktatásban, míg a társadalomtudományi végzettségűek leginkább egyéb társadalmi szolgáltatásokban helyezkedtek el (2. ábra).

2. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok tudományterületi előképzettségük és foglalkozásuk szerint

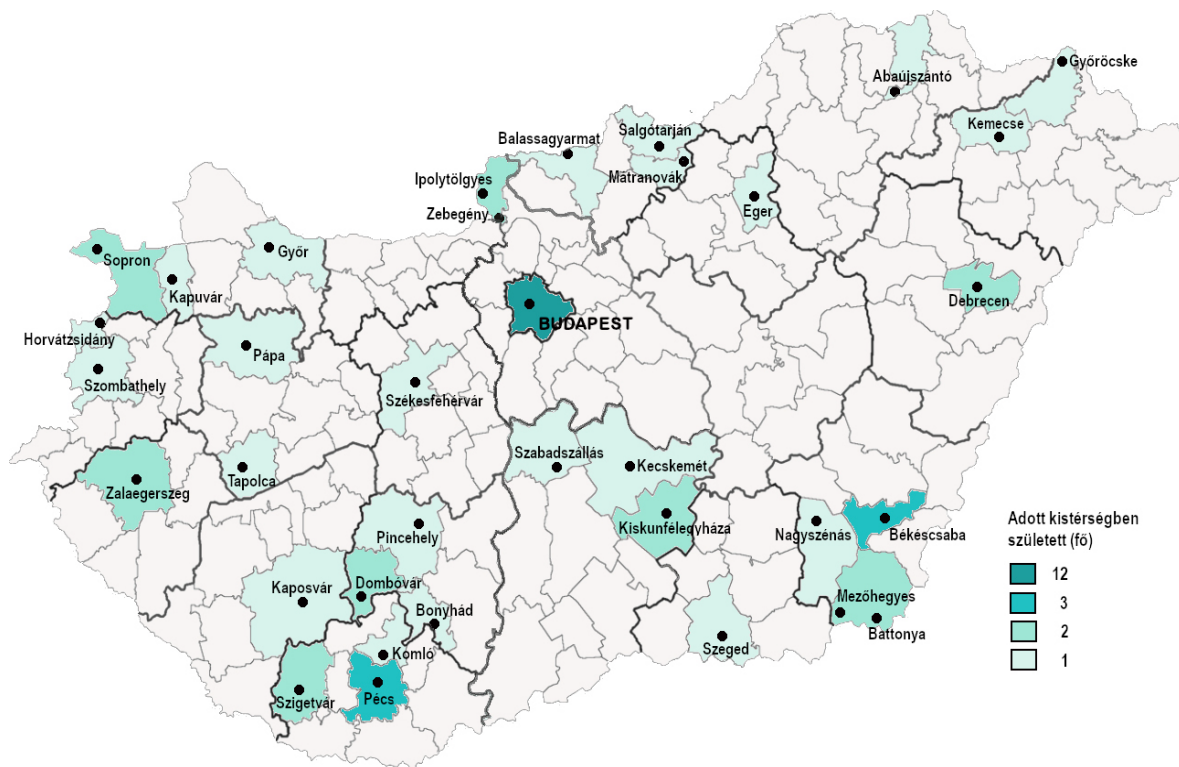
Figure 2. Students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision according to their academic qualification and occupation

A mai közigazgatási határokat figyelembe vevő magyarországi születési helyeket a főváros mellett 5 nagyváros (100 ezer fő felett), 11 középváros (20–100 ezer fő), 11 kisváros (20 ezer fő alatt), 7 község, azaz 33 kistérség 35 települése alkotja (3. ábra). Közülük a legtöbb a Dél-Alföldön (8 db) és a Dél-Dunántúlon helyezkedik el (7 db).

A legtöbb fokozatot szerzett Tóth-tanítvány a főváros szülőtte (12 fő), majd Békéscsaba és Pécs következik 3–3 fővel, Debrecen, Dombóvár, Kiskunfélegyháza, Sopron, Szigetvár és Zalaegerszeg 2–2 fővel és további 26 település 1–1 fővel. Regionális kitekintésben a legtöbb talentumot Budapest (12 fő), illetve a dél-alföldi és dél-dunántúli települések (11–11 fő) adták. Az államhatáron kívüliek közül egy felvidéki (Dunaszerdahely), egy kárpátaljai (Beregszász), két erdélyi (Kolozsvár, Kobátfalva) település, valamint a mongol főváros (Ulánbátor) adott egy-egy tanítványt.

3. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok születési helye
 Figure 3. Place of birth of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision

A születési helyek kibocsátott létszám szerinti (n=62) makroregionális (NUTS1) elrendeződése a Dunántúl, valamint az Alföld és Észak nagyrégió magas részesedését tükrözi (35,5 és 33,9%), míg Közép-Magyarország adta minden ötödik, a határon túli és távolabbi területek (Erdély, 1 Felvidék, 1 Kárpátalja, 1 Mongólia) pedig minden tizedik tanítványt (1. táblázat).

A születési helyek nagyrégiós elhelyezkedése és a hozott előképzettség szignifikáns összefüggést mutat ($p < 0,05$). A Dunántúl, illetve az Alföld és Észak közel nagy számban (13 és 11 fő) és magas arányban (65,0% és 57,9%) „küldött” földrajzos előképzettségű doktorjelölteket Tóth professzor műhelyébe (4. ábra). Ugyanakkor a Közép-Magyarország nagyrégióból az egyéb természettudományi végzettségűek felülreprezentáltak hasonló arányban (58,3%), míg a földrajzosok jóval kisebb arányban jöttek onnan.

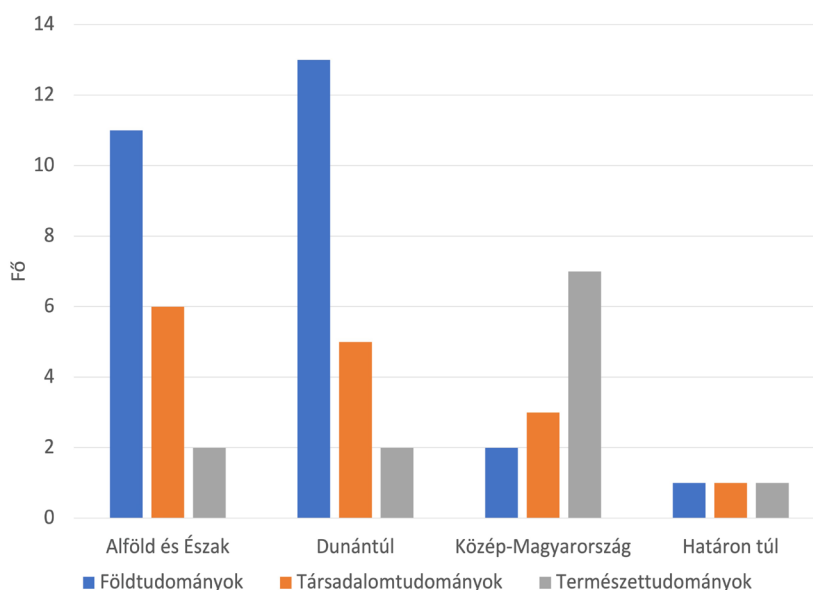
A munkahelyet adó települések száma értelemszerűen alacsonyabb (21 db), mint a születési helyeké. A főváros mellett 6 nagyváros, 10 középváros, 3 kisváros és 1 község sorolható ide, ami 21 különböző kistérségben található (5. ábra). A legtöbb település a Dél-Alföldön (7 db) és Észak-Magyarországon helyezkedik el (5 db). Az államhatáron kívüliek között Kolozsvár, Ungvár és Brazíliaváros szerepel. A legtöbb fokozatot szerzett Tóth-tanítvány Pécsen dolgozik (20 fő), s ebben a PTE-nek vitathatatlanul nagy szerep jut (15 fő). A főváros szintén jelentős befogadó e tekintetben (11 fő), illetve a regionális központok (Szeged, Győr, Miskolc), megyeszékhelyek, oktatási-kulturális központok adnak további munkahelyeket.

A munkahelyek létszám szerinti makroregionális (NUTS1) eloszlásában a Dunántúl a legmagasabb részesedés (47,3%), amit az Alföld és Észak nagyrégió (29,1%), Közép-Magyarország nagyrégió

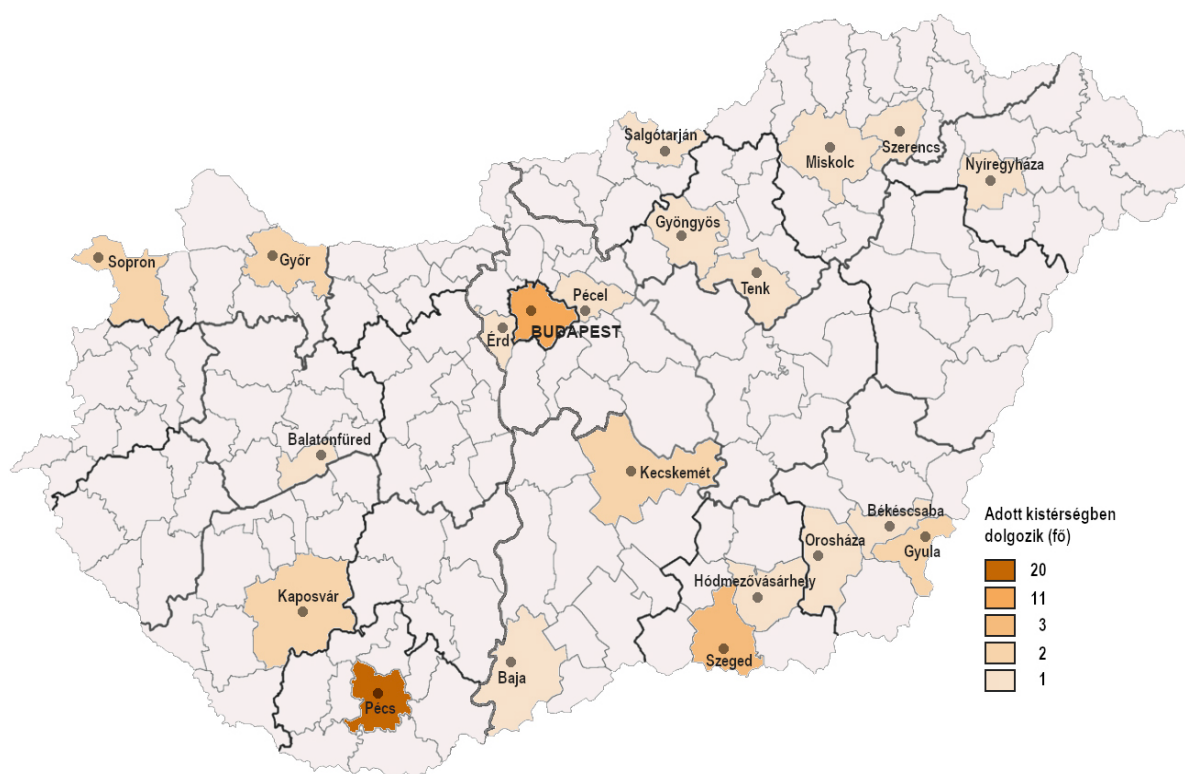
(20,0%), valamint az államhatáron túli területek (3,6%) követnek (1. táblázat). A munkahelyek nagyrégiós elhelyezkedése és a hozott előképzettség ugyancsak szignifikáns összefüggést mutat ($p < 0,05$), ami hasonló képet ad, mint a születési helyek esetében (6. ábra).

4. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok tudományterületi előképzettsége születési helyük nagyrégiója (NUTS1) szerint

Figure 4. The academic qualifications of the students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision according to the region of their birthplace

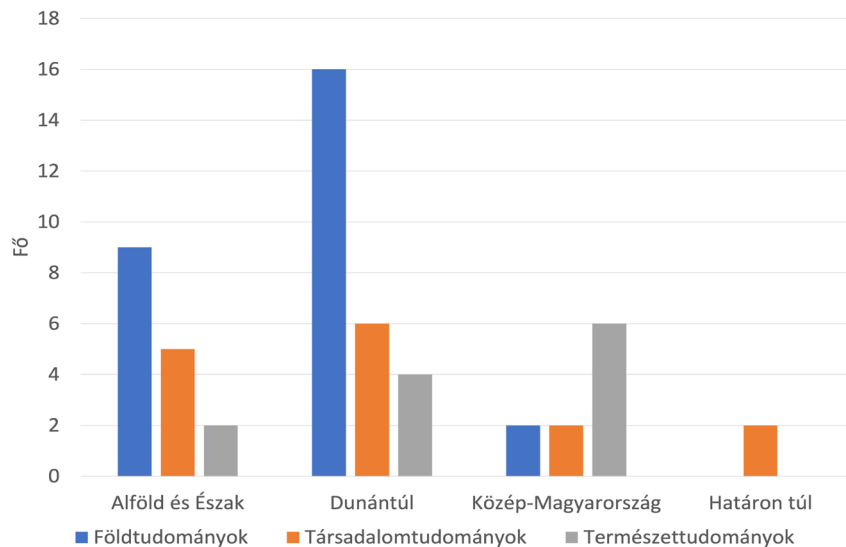

5. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok munkahelye
Figure 5. Workplaces of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision

6. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok tudományterületi előképzettsége munkahelyük nagyrégiója (NUTS1) szerint

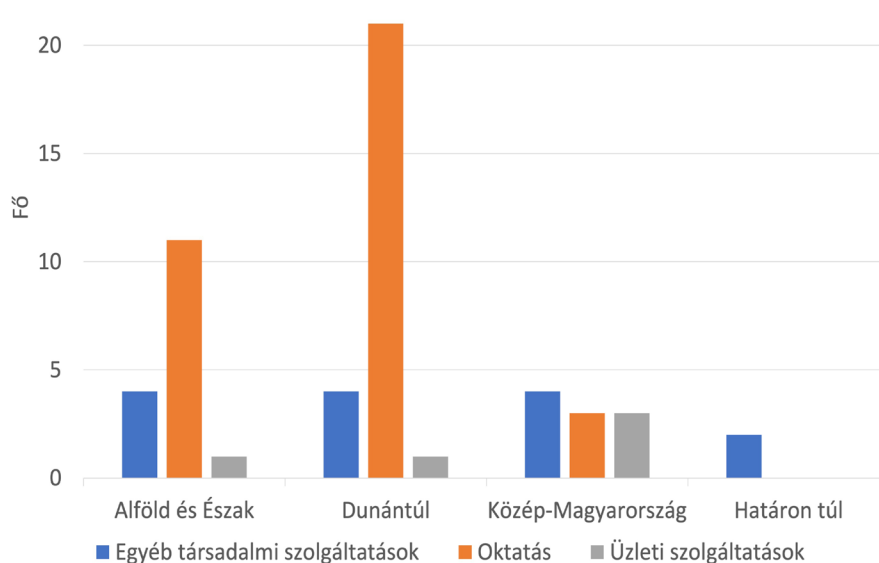
Figure 6. The academic qualifications of the students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision according to the region of their workplace

Ugyanakkor, míg a születési hely és a foglalkozás nem függ egymástól, a munkahelyek nagyrégióira igaznak bizonyul ez a kapcsolat ($p < 0,05$). A Dunántúlon magasan kiemelkedik az oktatásban dolgozók részesedése (80,8%), ami az Alföld és Észak esetében még szintén viszonylag magas (68,8%), Közép-Magyarország esetében pedig 30,0 százalék (7. ábra). Ez utóbbi nagyrégió az egyéb társadalmi szolgáltatások (40,0%) és az üzleti szolgáltatások területén kiegyensúlyozottabb arányokat produkál. A minta elemszáma az államhatáron kívül dolgozók esetében már igen alacsony ($n=2$).

7. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok foglalkozása munkahelyük nagyrégiója (NUTS1) szerint

Figure 7. Occupation of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision according to the region of their workplace

Amennyiben születési helyek és a munkahelyek eloszlását egymáshoz viszonyítjuk, képet nyerhetünk a makrorégiók tehetségmegtartó és tehetségvonzó képességéről.

A 3. táblázat a születési és munkahelyek egyenlegének makroregionális léptékű mátrixa. A táblázat jól szemlélteti a születési és a munkahelyek közötti vándorlás irányát: például ami az egyik nagyrégióban a születésszámhoz képes veszteség, az egy másikban nyereségként jelenik meg (és fordítva). Eszerint a születési és munkahely közötti makroregionális vándorlás nyertese 6 fő többlettel a Dunántúl, az Alföld és Észak három főt, Közép-Magyarország két főt, a határon túli terület egy főt veszített.

3. táblázat: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok születési és munkahelyeinek makroregionális egyenlege

Table 3. Regional balance of births and workplaces of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision

Munkahely nagyrégiója (NUTS1)	Születés nagyrégiója (NUTS1)			
	Alföld és Észak	Dunántúl	Közép-Magyarország	Határon túl
Alföld és Észak	0	2	1	0
Dunántúl	-2	0	-3	-1
Határon túl	0	1	0	0
Közép-Magyarország	-1	3	0	0
Total	-3	6	-2	-1

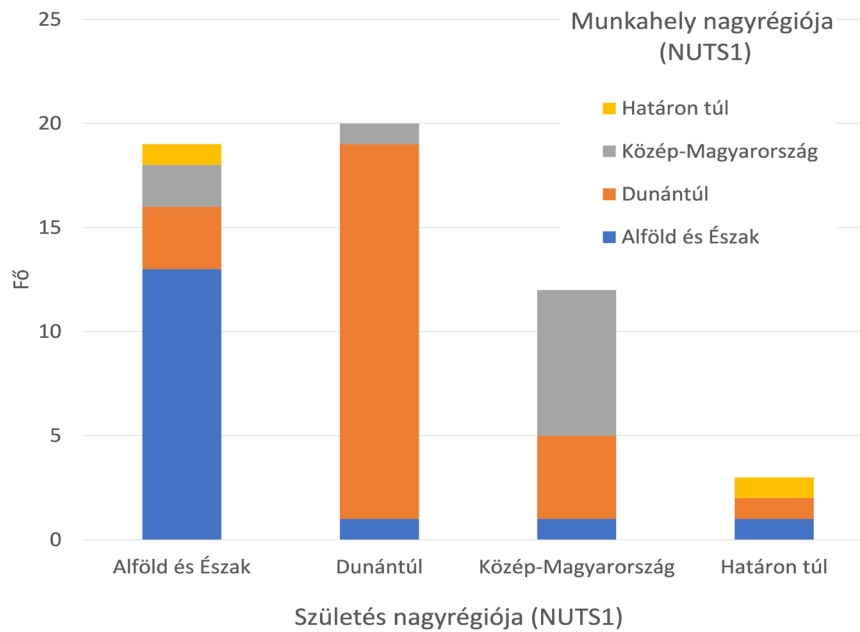
A Dunántúl talentumainak 90,0 százalékát megtartotta (vagyis a születési és munkahely azonos nagyrégióban található), tízből egy pedig elvándorolt. Az Alföld és Észak 68,4, Közép-Magyarország 58,3, a határon túli területek pedig 33,3 százalékos megtartási mutatóval rendelkeznek (8. ábra).

A megtartó képesség mellett a legnagyobb vonzóképeséggel is a Dunántúl rendelkezik: a foglalkoztatottak 30,7 százalékát más nagyrégióból „importálta” (9. ábra). Az Alföld és Észak hasonló mutatója 18,8, Közép-Magyarorszáé 30,0, a határon kívül eső területeké pedig 50 százalék.

A doktori disszertációk legnagyobb része a településföldrajz–területfejlesztés (28,6%) és a gazdaságföldrajz (22,2%) problematikájából merít, de szintén jelentős arányt képvisel a kulturális és oktatásföldrajz (15,9%) az egészségföldrajz (9,5%), valamint a népességföldrajz és szociálgeográfia (7,9%). Születtek történeti földrajzi, turizmusföldrajzi, valamint környezet- és tájföldrajzi témájú dolgozatok is (10. ábra). Ötből három munka (60,3%) területi, kettő pedig (39,7%) ágazati aspektusból vizsgálódik. A területi szemléletű munkák közül négy nemzetközi témát (Koszovó, Mongólia, Mexikó, Európai Unió) dolgoz fel.

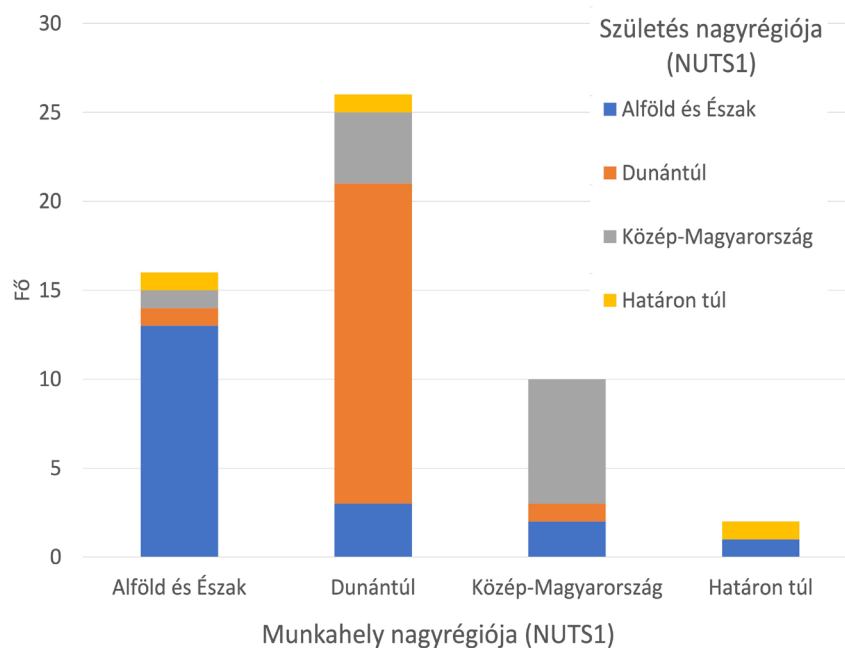
8. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok születési nagyrégiójának (NUTS1) megtartó képessége a munkahelyek elhelyezkedésének tükrében

Figure 8. Retention capacity of the region of birth of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision in the light of the location of workplaces

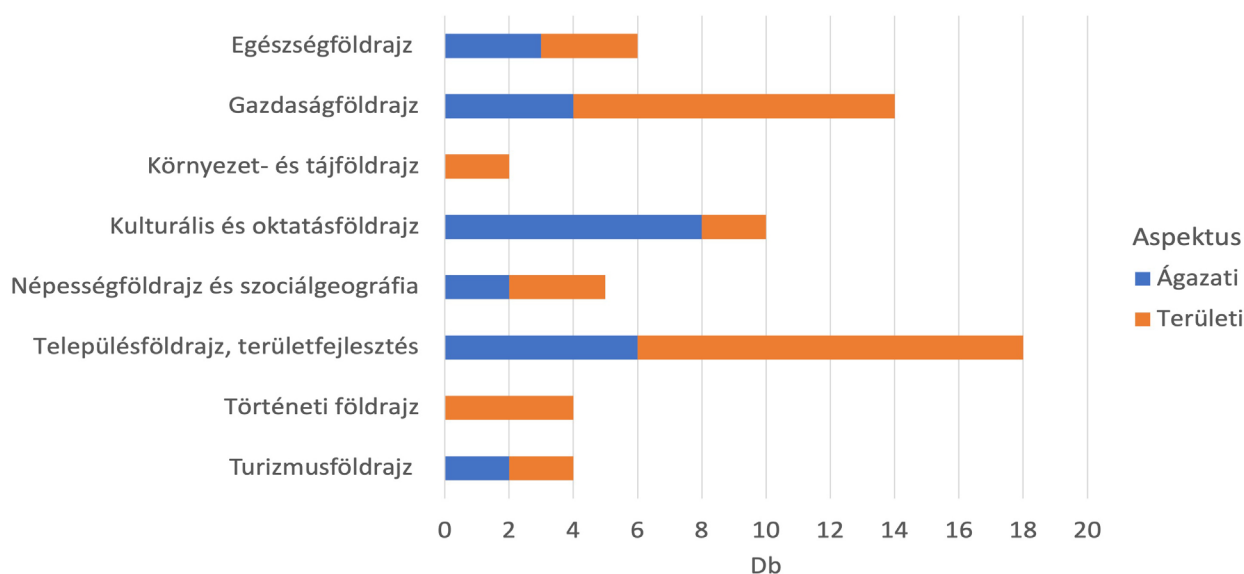
9. ábra: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok munkahelyének nagyrégiója (NUTS1) a születési helyek elhelyezkedésének tükrében

Figure 9. The region of the workplace of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision in the light of the location of their birthplaces

10. ábra: Tóth József témavezetésével megvédett doktori (PhD) értekezések tudományterület és megközelítési mód szerint

Figure 10. PhD theses defended under József Tóth's supervision by discipline and method of approach

Az MTMT-ben a tanítványok több mint háromnegyede ($n=48$; 76,2%) regisztrált, akik együtt összesen 44 789 db közleményt publikáltak ($A=99,8$; $SD=93,0$; $Min=1$; $Max=500$). Közülük tízből hatan jelenleg is aktívnak tekinthetők, azaz legkésőbb 2021-ben még jelent meg publikációjuk. A regisztráltak közül senki sem fejezte be a védés évében publikációs tevékenységét, mindössze ketten vannak, akik a védést követő évben, egy fő két év múlva, egy pedig három év múlva „tette le a tollat” (4. táblázat). A legtöbb, mintegy félezer (500 db) közlemény a nemrégiben elhunyt Krisztián Béla neve mellett szerepel. A legtermékenyebb hat szerző közé tartozik továbbá (alfabetikus sorrendben) Bánhidi Miklós, Kopcsay László, M. Császár Zsuzsa, Szabó Géza és Tésits Róbert.

A nemi hovatartozás, a születési idő, a védés idején betöltött életkor, a születési és munkahely makroregionális elhelyezkedése, valamint a tudományterületi előképzettség nem függ össze a közlemények számával ($p>0,05$), viszont a védés időszaka igen ($p<0,01$). Az 1998–2003 között doktoráltak jóval többet publikáltak ($A=175,0$; $SD=127$), mint a később védők (hiszen több idejük is volt rá). Mindamelllett a közlemények száma – főként a felsőoktatásban dolgozóknak köszönhetően – igen erősen összefügg ($p<0,001$) a foglalkozással: az oktatók, tanárok átlagosan 102 db közleményt jegyeznek, az egyéb társadalmi szolgáltatásokban dolgozók 35 db-ot, míg az üzleti szolgáltatásokban működők egyet sem (2. táblázat).

Az MTMT-ben rögzített független hivatkozások száma összesen 6556 db ($A=136,6$; $SD=194,7$; $Min=0$; $Max=841$). A legnagyobb arányt az 50 db alatti hivatkozásszám képviseli, míg a legjobban teljesítők (150 db felett) a minta 23,8 százalékát adják. A legtöbbet hivatkozott szerző a lekérdezés időpontjában Trócsányi András (841 db), de kiemelkedik még (alfabetikus sorrendben) Elekes Tibor, Pál Viktor, Pirisi Gábor, Szabó Géza és Tésits Róbert független hivatkozásainak száma is.

4. táblázat: A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett tanítványok publikációs adatai a Magyar Tudományos Művek Tárában (2023. június 1-ei állapot)

Table 4. Scientometric data of students who obtained a PhD degree under József Tóth's supervision in the Hungarian National Scientific Bibliography (June 1, 2023)

	n (fő)	%
Közlemények (MTMT)	63	100,0
150–500 db	12	19,0
50–149 db	17	27,0
1–49 db	19	30,2
Nem regisztrált	15	23,8
Utolsó közlemény megjelenése (MTMT)	63	100,0
2020 után	29	46,0
2015–2020 között	15	23,8
2015 előtt	4	6,3
Nem regisztrált	15	23,8
Hivatkozások (MTMT)	63	100,0
150–841	15	23,8
50–149 db	5	7,9
1–49 db	23	36,5
0 db	5	7,9
Nem regisztrált	15	23,8

Az egy publikációra jutó hivatkozásszám átlagosan 1,33 db, a legmagasabb értékkel Pirisi Gábor (4,5 db) rendelkezik, majd (alfabetikus sorrendben) Bálint Lajos, Laczkó Tamás, Pál Viktor, Trócsányi András és Tésits Róbert. A földrajzos előképzettséjük közleményei szignifikáns mértékben ($p < 0,01$) több hivatkozást kaptak, mint a többieké. A hivatkozások száma – csakúgy, mint a közleményeké – függ a védelem óta eltelt időtől ($p < 0,01$), a hivatkozások száma pedig szorosan összefügg a foglalkozási kategóriákkal ($p < 0,001$) (2. táblázat).

A rendelkezésre álló adatok szerint 17 tanítvány (27,0%) publikált együtt Tóth professzorral, ami összesen 74 közleményt (14 szerkesztett kiadványt és 35 egyéb közleményt) jelent (3 esetben egyidejűleg 2–2 tanítvány is társszerző volt). Ez alapján a Professzor legszorosabb munkakapcsolata Trócsányi András (20 db) Tésits Róberttel (19 db), Tánczos-Szabó Lászlóval (8 db), Hajnal Klárával, Pál Viktorral és Szabó Gézával (3–3 db) alakult ki. A listán szerepel még Antal Géza, Blahó János, Czuppon Viktória, Elekes Tibor, M. Császár Zsuzsa, Papp János, Pirisi Gábor (2–2 db), valamint Bokor Béla, Godó Nándor Ferenc, Győri Ferenc és Hanusz Árpád neve (1–1 db) is (zárójelben a közös közlemények száma).

A Tóth-tanítványok közül 11-en éltek azzal a lehetőséggel, hogy védésüket megelőzően vagy annak évében első szerzőként vagy társszerzőként publikáljanak a Modern Geográfia című online folyóiratban (Borsos, 2008, 2009; Jelenszky, 2009; Kerese, 2009, 2010; Ács & Laczkó, 2008; Laczkó, 2009; Locsmándi, 2009; Tésits et al., 2008; Tésits & Papp, 2007; Bornemissza et al., 2011; Rozsnyai, 2007; Szenoradski, 2009; Tánczos-Szabó, 2013). A szerzők összesen 15 db tanulmánya témáját tekintve pontosan egyenlő arányban (3–3 db) oszlik el a gazdaságföldrajz, a kulturális és oktatásföldrajz, a

népességföldrajz és szociálgeográfia, településföldrajz–területfejlesztés, valamint a turizmusföldrajz kutatási területe között.

KÖVETKEZTETÉSEK

Egy tudós ember jelentőségét teljesen reménytelen és felesleges vállalkozás volna csak számadatokon keresztül megítélni, legyenek azok bármilyen saját munkásságot, vagy a tanítványokra gyakorolt hatást leíró jellemzők. Nincs ugyanis tökéletes módszer a kiválóság kvantifikálására annak ellenére, hogy bizonyos teljesítmények valamilyen szinten összehasonlíthatók (Magyari Beck, 1977; Papp, 2004). A kivételes tehetség mérésére a legtöbbször kevésbé bizonyulnak alkalmasnak hagyományos struktúráink, hiszen a tehetség által létrehozott alkotás jelentősége, vagyis az újítás mértéke éppen az adott vonatkoztatási rendszerhez viszonyított „struktúradifferenciával” fejezhető ki (Dénes & Farkas, 2007). Minél nagyobb ez a „struktúradifferencia”, annál jobban lógnak ki a sorból a „másként látó” emberek. Az újdonságot egy adott szimbolikus tartomány (pl. földrajztudomány) „kapuőrei”, azaz szakértői köre teszi a tartomány részévé – feltéve, ha megfelelőképpen tud képviselni egy adott tartományt (Csíkszentmihályi, 2008).

Mindezt csak azért tartottam fontosnak elmondani, mert Tóth József professzor életútja félreérthetetlenül bizonyítja, hogy a sok mindent másként, újszerű elrendezésben látó emberek közé tartozott. Amellett például, hogy mindig mély tisztelettel emlegette szegedi mesterét, Krajkó Gyulát és akkoriban mértékadónak és haladónak számító gazdaságföldrajzi iskoláját, képes volt szakítani a hazai földrajz lassan elavuló paradigmáival: kezdte másként észlelni a települések és vonzáskörzetük funkcióit, azok komplex rendszerét, az urbanizáció természetét, az Alföld problémáit, a Kárpát-medence térszerkezetét, vagy éppen a földrajztudomány fejlődési irányait.

Hogy valójában mekkora hatása volt a földrajztudományra, a tanítványaira, a munkatársaira, azt – megkockáztatom – még túl korai volna eldönteni, s ez nem is lehet az én tisztem. Ami azonban joggal feltételezhető: karizmatikus alakja, szellemi iránymutatása Békéscsabán, Pécsen, Szegeden vagy éppen Szombathelyen a „genius loci” részévé válva, ma is generációkat inspirál a földrajztudomány vagy egyszerűen csak a tudomány iránti elköteleződésre.

Mindamellett szívből remélem, hogy hagyományos struktúrában készült statisztikai elemzésem sokakban inkább megerősítette, mintsem megcáfolta a Professzor iskolateremtő munkásságának egyedülálló jelentőségét, s emellett valamilyen képet formált azokról a doktorandusz hallgatókról is, akik a PTE TTK „újszerű” Földtudományok Doktori Iskolájában témavezetése mellett szerezték meg tudományos minősítésüket és ezzel a „Tóth-tanítvány” védjegyét.

A Tóth József témavezetésével PhD-fokozatot szerzett doktoranduszok sokfélék voltak. Nemenkénti megoszlásukat tekintve, a nők aránya (30,2%) kétségtelenül alacsonyabbnak mutatkozott, mint a férfiaké, ám mégis valamivel magasabbnak, mint ebben az időben a valamennyi tudományterületre számított országos statisztikai átlag (23,0%) (KSH, 2011). A doktoranduszok védelem idején betöltött életkora tág határok között mozgott: a Professzor a fiatalokat, idős szakmabelieket egyaránt támogatta (Trócsányi, 2020). Számos tanítványa már érett felnőttként – néhányuk nyugdíjas korban – adta fejét

az újbóli tanulásra, fokozatszerzésre, vagy kisdoktori fokozattal a PhD-minősítés abszolválására. De kitűnik az is, hogy sok tehetséges és ambiciózus fiatal számára az egyetemi oklevél megszerzését követően azonnal nyitva állt a kapu a doktori képzés megkezdésére.

Mivel a Professor mindig azon dolgozott, hogy miképp lehetne javítani a földrajztudomány, ezen belül a társadalomföldrajz helyzetét a magyar tudományon belül (Csapó, 2020), missziós tevékenységet indított azzal, hogy doktori iskoláját kinyitotta a „nem földrajzos” alapvégzettségűek számára is. Ezek a hallgatók saját tanítványainak is jelentős hányadát (mintegy felét) adták. Hallgatói többnyire (57,4%) az oktatás valamelyik szegmensében – nagyobb részt a felsőoktatásban – dolgoztak vagy helyezkedtek el a védést követően, de jelentős arányt képviseltek az egyéb társadalmi vagy üzleti szolgáltatásokban működők is.

Tóth József ismertsége, kapcsolati hálója lehetővé tette, hogy doktoranduszai az ország minden szegletéből verbuválódjanak, de leginkább a Dél-Dunántúlról és a Dél-Alföldről. Maga az Alföld szülöttként több mint négy évtizeden keresztül belülről ismerhette és élhette meg az alföldi sorsot (Becsei, 2020), így szakmai és emberi kapcsolatai erős szálakkal kötötték e nagytájhoz. Mindennek hozadékaként tanítványai tekintélyes hányadát adták az alföldi származásúak, mintegy szimbolizálva korábbi, főként dél-alföldi térpályáit. Természetesen abban is megkérdőjelezhetetlen szerepe volt, hogy tanítványai közül kiemelkedett a dunántúli születésű, majd Pécsen tevékenykedő szakemberek aránya is.

Az összefüggés-vizsgálatok a születési és munkahelyek makroregionális elhelyezkedése, valamint a doktoranduszok hozott előképzettsége között szignifikáns összefüggést mutatnak: a Dunántúlról, valamint az Alföld és Észak (NUTS1) régióból arányában több földtudományi végzettségű jelölt doktorált. Ők jellemzően nagyobb arányban dolgoztak az oktatásügy valamely szegmensében (főként a felsőoktatásban), mint a Közép-Magyarország régióból és a határon túlról érkezők.

Ami munkám tehetségföldrajzi megközelítése szempontjából további érdekes adalék lehet, hogy a Tóth-tanítványok szülő- és munkahelye közötti makroregionális vándorlás nyertesének egyértelműen a Dunántúl látszik, amely a másik két nagyrégió, illetve a határon túli területek rovására növelni tudta talentumai számát. Az elemzés szerint ez a nagyrégió valamennyi közül a legnagyobb megtartóképességgel (90,0%) és vonzóképeséggel (30,7%) rendelkezett.

Tóth professzor mindig szívügyének érezte a határon túli magyar szakemberek bevonását az anyaország földrajztudományának vérkeringésébe, s ezt nem csak nemzeti szolidaritásból tette. Hitte és vallotta a határokon átnyúló, valódi földrajzi régiókban való gondolkodás és együttműködés fontosságát. Talán ebből az okból, talán másból, de tudvalevő, hogy örömmel „szomszédolt” a határon túli, egykori országrészek egyetemlein, előadásokat tartott, barátságokat kötött Komáromban, Beregszászon, Nagyváradon, Marosvásárhelyen, Kolozsváron, Szabadkán, Magyarakanizsán és Újvidéken (Pál, 2020), egyúttal esélyt teremtve arra, hogy új, felkarolandó talentumokra bukkanjon doktori iskolája számára.

A Professor nyitottsága, innovációs hajlama, befogadókészsége tükröződik a témavezetőként vagy társtémavezetőként irányításával született doktori értekezések témaválasztásában is. Azok legnagyobb részét a település- és gazdaságföldrajzi problémák feldolgozása teszi ki, de igen jelentős

hányadot képviselnek az „új hullámhoz” tartozó kulturális földrajzi, oktatásföldrajzi az egészségföldrajzi munkák is.

A Tóth József szellemi örökségét, eszméit explicit vagy implicit módon hordozó tanítványai ma ott vannak a magyar tudomány frontján, amit (legalábbis részben) igazol az a közel 45 ezer, MTMT-ben rögzített közlemény, mely „tollukból” született. Ezek a publikációk természetesen nem egyforma súlyúak, mélységűek, jelentőségűek, igencsak eltérő „impaktúak”, de ez a legtöbb tudományterület esetében szintén hasonlóképpen működik.

Mindenesetre többen is emlékezhetünk rá, hogy a Professor mennyire szorgalmazta a publikációs tevékenységet, s ehhez hányféle forrást, lehetőséget biztosított (pl. közös publikációk, tanulmánykötetek, konferenciakötetek, földrajzos online folyóirat). Ma a legjobb tudománymetriai mutatókkal (is) rendelkező egykori tanítványai szakma élmezőnyébe tartoznak és központi szerepet játszanak az intézet, az egyetem, illetve a hazai geográfia életében. Egyúttal témavezetőként, törzstagként részt vesznek a doktoriskola Tóth József utáni korszakának alakításában is (Trócsányi, 2020).

Záró gondolatként megállapítható, hogy Tóth József professzor mint doktoriskola alapító, vezető és témavezető személyisége, világlátása, szakmai tudása és nyitottsága manifesztálódik egykori hallgatóinak sokféleségében, tudományos teljesítményében, s az általa gondozott doktori témák sokszínűségében.

Természetesen – mint a legtöbb kutatásnak – munkámnak léteznek korlátai. A viszonylag alacsony elemszám mindenképpen ide sorolható, azzal a megjegyzéssel, hogy a 63 végzett doktorandusz abszolút értékben is, a doktori iskolai működés időtartamára vetítve pedig kiemelkedően magasnak tekinthető. Bizonyos szempontból limitációt jelenthet továbbá a foglalkozási és tudománymetriai adatok keresztmetszeti jellege, tudván azt, hogy egy teljes tudományos életút különböző állomásain ezek a mutatók nagyban eltérhetnek.

Tóth professzor úrra tehát mint tanárunkra, témavezetőnkre soha el nem múló hálával gondolunk. Olyan embernek ismertük meg, aki nem csak a szavaival, tetteivel is nevelt, s kifejezetten törekedett egy baráti mester-tanítvány viszony kialakítására.

Sokunk számára persze örök talány marad, honnan származott az a hihetetlen energiája, mellyel végezte oktatói és vezetői munkáját, szervezte és működtette intézetét, egyetemét, doktori iskoláját, könyveket, cikkeket írt, lektorált, konferenciákra járt, folyóiratot menedzsel, szerkesztett, ország-szerte és a határon túl is szervezte a tudományos életet, részt vett a közéletben és még sorolhatnánk... De, ami számomra végképp megmagyarázhatatlan vele kapcsolatban (és sajnos az is marad) az a következő. Többször megesett, hogy mobiltelefonján kerestem, de nem értem el. Ilyenkor mindig visszahívott, s akkor, rendre valahogy ekképpen szabadkozott: „Ne haragudj, hogy nem vettem fel, de kint voltam a kertben. Meg kellett kapálnom a szőlőt...”

IRODALOMJEGYZÉK

Ács, P., & Laczkó, T. (2008). Spatial concentration of Hungary's health tourism. *Modern Geográfia*, 3(2), 1–22.

- Aubert, A. (2020). Tóth József a PTE Földrajzi Intézet megalapítója. In G. Szónokyné, Ancsin, & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 85–95). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Balogh, G. (2015). A regionális tehetséggazdálkodás vizsgálati módszerei a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar hallgatóinak példáján. *Tér és Társadalom*, 29(2), 127–148. <https://doi.org/10.17649/TET.29.2.2664>
- Becsei, J. (2020). Néhány településföldrajzi kérdés Tóth József alföldi munkásságában. In G. Szónokyné Ancsin & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 42–51). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Bíró, Zs., & Mándy, Zs. 2015: A tehetséggondozási szolgáltatásokról való informálódás és az azokhoz való hozzáférés lehetőségei. In. J. Páskuné Kiss (szerk.), *A tehetséggondozó szolgáltatásokhoz való hozzáférés környezeti és intrapszichés tényezőinek vizsgálata* (pp. 32–41). Debreceni Egyetem.
- Bornemissza, I., Kopári, L., & Pósfainé, É. (2011). Térinformatikai módszerek alkalmazása az oktatás-innováció kutatásban. *Modern Geográfia*, 6(3), 32–43.
- Borsos, Á. (2008). The life cycle of the narrow-film cinemas as an innovation. *Modern Geográfia*, 3(2), 46–70.
- Borsos, Á. (2009). Multiplexes in Hungary. *Modern Geográfia*, 4(2), 9–20.
- Cao, Y., & Li, H. (2019). The Construction of Evaluation Indicator System on Urban Talent Development Potential. *2019 5th International Conference on Social Science and Higher Education*. Atlantis Press, 2352–5398. <https://doi.org/10.2991/icsshe-19.2019.259>
- Csapó, T. (2020). Tóth József Szombathelyen. In G. Szónokyné, Ancsin, & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 65–70). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Csikszentmihályi, M. (2008). Kreativitás. A flow és a felfedezés, avagy a találékonyság pszichológiája. Akadémiai Kiadó.
- Danko, L., Bednář, P., & Matošková, J. (2017). Managers' activities within cultural and creative clusters: an essential element for cluster development in the Visegrád countries. *Creativity Studies*, 10(1), 26–42. <https://doi.org/10.3846/23450479.2016.1266049>
- Derényi, A., Expanzió, K., Fehérvári, A., Galántai, J., Kállai, G., & Szemerszki, M. (2015). *Tehetséggondozás, tehetségfejlesztés*. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet.
- Dénes, T., & Farkas, J. (2007). A társadalom strukturális elmélete. *Társadalomkutatás*, 25(2), 127–159.
- Dövényi, Z. (2016). Adalékok a zempléni táj tehetségtérképéhez, különös tekintettel a geográfiára. In S. Kókai (szerk.), *A változó világ XXI. századi kihívásai: tanulmánykötet professzor dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére* (pp. 179–185). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézete.

- Dövényi, Z. (2020). Adalékok Tóth József tudományos munkásságához. In G. Szónokyné, Ancsin & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 12–18). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Dövényi, Z., & Tésits, R. (szerk.). (2014). *Doktoriskolánk: A pécsi földtudományi doktori képzés 20 éve*. Publikon Kiadó.
- Florida, R. (2002). The Economic Geography of Talent. *Annals of the Association of American Geographers*, 92(4), 743–755.
- Fodor, Sz., & Klein, B. (2021). *A Nemzeti Tehetség Központ online mérési rendszere. Alapelvek, képességmérés, tanári értékelés*. Nemzeti Tehetség Központ.
- Győri, F. (2006). A tehetség földrajzának elméleti megközelítése. *Földrajzi Közlemények* 130(1–2), 15–27.
- Győri, F. (2011) *Tehetségföldrajz: Magyarországi vizsgálatok*. Egyesület Közép-Európa Kutatására.
- Győri, F. (2020). Tóth József talentumföldrajzának sziluettje a hazai és nemzetközi szakirodalom tükrében. In G. Szónokyné, Ancsin & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 135–153). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Hantos, Gy. (1936). *Magyar Tájak – Magyar Kiválóságok*. Szerző kiadása.
- Harmatiné Olajos, T. (2015). Az alulreprezentáltság kérdésköre. In J. Páskuné Kiss (szerk.), *A tehetséggondozó szolgáltatásokhoz való hozzáférés környezeti és intrapszichés tényezőinek vizsgálata* (pp. 42–48). Debreceni Egyetem.
- Horváth, T. (2010). Diplomások területi elhelyezkedése Magyarországon. In O. Garai, T. Horváth, L. Kiss, L. Szép & Zs. Veroszta (szerk.), *Diplomás pályakövetés IV: Frissdiplomások 2010* (pp. 131–153). Educatio.
- Jelenszkyné Fábrián, I. (2009). Rural development and equal opportunities of the two genders in small villages in Ormánság. *Modern Geográfia*, 4(2), 21–36.
- Kárász, D. S. (2016). A magyar labdarúgás erőtere. *Közép-Európai Közlemények*, 9(1), 123–133.
- Kerese, T. (2009). A demográfiai erózió és területi differenciái Somogy megyében 1970–2007. *Modern Geográfia*, 4(2), 37–58.
- Kerese, T. (2010). Winner places in a loser county. Growing settlements in Somogy where the population decrease has been massive for half a century. *Modern Geográfia*, 5(1), 53–67.
- Kim, T., Horner, M. W., & Marans, R. W. (2005). Life Cycle and Environmental Factors in Selecting Residential and Job Locations. *Housing Studies*, 20(3), 457–473. <http://dx.doi.org/10.1080/02673030500062335>
- Kocsis, K., & Schweitzer, F. (szerk.). (2011). *Magyarország térképekben*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet.

- KSH. (2011). A doktori fokozattal rendelkezők életpályája. Központi Statisztikai Hivatal. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/dokteletpalya.pdf>
- Laczkó, T. (2009). A nemzetközi wellness-turizmus jellemzői a XXI. században. *Modern Geográfia*, 4(1), 10–32.
- Lengyel, I. (2017). A regionális tudomány „térnyerése”: reális esélyek avagy csalfa délibábok? Vita-indító tanulmány a 80 éves Enyedi György tiszteletére. In I. Lengyel (szerk.), *Két évtizedes a regionális tudományi műhely Szegeden:1997–2017* (pp. 73–105). JATEPress.
- Lévai, A. (2018). *A kreatív góc* [Doktori értekezés, Széchenyi István Egyetem].
- Locsmándi, Sz. (2009). A lehullt vasfüggöny után. A Sopron–Eisenstadt térség munkaügyi kérdései. *Modern Geográfia*, 4(2), 59–81.
- M. Császár, Zs., & Wusching, Á. T. (2016). Oktatás és tér. Válogatás az oktatásföldrajz nemzetközi és hazai kutatásaiból. *Iskolakultúra*, 26(4), 84–95.
- Magyari Beck, I. (1977). *Alkotás, szakértő, társadalom*. Magvető Kiadó.
- Malatyinszky, Sz., & Becsei, J. (2016). A Dél-alföldi tehetségek lehetőségei. In S. Kókai (szerk.), *A változó világ XXI. századi kihívásai: tanulmánykötet Prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére* (pp. 391–401). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Mátyás, Sz. (2020). *A Kárpát-medence talentumföldrajza*. Mátyás Szabolcs és Társa.
- Mátyás, Sz. (2021). Talentumföldrajzi elemzések a Kárpát-medencében. *Területi Statisztika*, 61(4), 466–502. <https://doi.org/10.15196/TS610403>
- Mátyás, Sz. (2022). *Magyar talentumok a Nobel-díj közelében*. M.Sz. és Társa.
- Mező, F., & Harmatiné Olajos, T. (2013). Települési viszonyok hatása a magyarországi tehetségpontok kínálatára. A településtípus mint a tehetséggondozó szolgáltatásokban való alulreprezentáltság lehetséges oka. In J. Páskuné Kiss (szerk.), *A tehetséggondozó szolgáltatásokhoz történő hozzáférés pszichológiai és szociológiai tényezői* (pp. 164–200). Kutatási beszámoló.
- Michalkó, G. (2021). A mester és tanítványai: egy még le nem zárult életmű hatása Aubert Antal doktoranduszainak munkásságára. In G. Szabó (szerk.), „*Szubjektív élményföldrajz*”. *Tanulmánykötet Aubert Antal professzor tiszteletére* (pp. 162–168). PTE TTK FDI.
- Muity, Gy., Nagy, Á., & Pirisi, G. (2023). A Klebelsberg-féle népiskolai program területi hatásai. *Területi Statisztika*, 63(3), 336–358.
- Pál, Á. (2020). Tóth József és a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Földrajz tanszékének kapcsolata. In G. Szónokyné, Ancsin, & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 52–54). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Papp, Z. (2004). A tudományos teljesítmény mérésének problémáiról. *Magyar Tudomány*, 49(2), 232–240.

- Páskuné Kiss, J. (2015). „Nekem például mihez van tehetségem?”: A pályaorientáció és a tehetséggondozás kapcsolódási pontjai. *Életpálya-tanácsadás: mindig van választás*, 5, 8–14.
- Pirisi, G., & Trócsányi, A. (szerk.). (2015). *Általános társadalom- és gazdaságföldrajz*. <https://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz2/index.html>
- Polányi, M. (1997). *Tudomány és ember*. Argumentum Kiadó.
- Qian, H. (2010). Talent, creativity and regional economic performance: the case of China. *The Annals of Regional Science*, 45, 133–156. <https://doi.org/10.1007/s00168-008-0282-3>
- Rakonczi, J. (2020). Tóth József békéscsabai évei (1973-1984). In G. Szónokyné, Ancsin, & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 35–41). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Rozsnyai, K. (2007). Zsadány – az élni akaró falu. *Modern Geográfia*, 2(4), 84–103.
- Schich, M., Song, C., Ahn, Y., Mirsky, A., Martino, M., Barabasi, A. L., & Helbing, D. (2014). A network framework of cultural history. *Science*, 345, 558–562. <https://doi.org/10.1126/science.1240064>
- Sragner, M. (2005). Dr. Tóth József geográfus szakirodalmi munkái (1964–2004). In R. Tésits & T. Bugya (szerk.), *Dr. Tóth József geográfus szakirodalmi munkássága 1964–2004* (pp. 29–84). PTE TTK Földrajzi Intézet.
- Szemerszki, M. (2016). Iskolai tehetséggondozó tevékenység a statisztikai adatok tükrében. In G. Kállai (szerk.), *Hozzáférés és esélyek a tehetséggondozásban* (pp. 24–52). Család-, Ifjúság- és Népesedéspolitikai Intézet.
- Szenoradszki, E. (2009). A vállalkozások területi jellegzetességei a Bajai kistérségben. *Modern Geográfia*, 4(2), 137–158.
- Szónokyné Ancsin, G. (2020). Mit jelentett Tóth József számára Szeged. In G. Szónokyné Ancsin & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 22–34). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Szónokyné Ancsin, G., & Kókai, S. (szerk.). (2020). *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából*. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Tánczos-Szabó, L. (2013). A határ menti térség Bács-Kiskun megye telekár térképén. *Modern Geográfia*, 8(3), 1–10.
- Teperics, K., Szilágyiné Czimre, K., & Márton, S. (2014). A társadalomföldrajzi/ regionális tudományi kutatások felhasználásának lehetőségei a tanuló régiók kutatásában. In E. Juhász (szerk.), *Tanuló közösségek, közösségi tanulás* (pp. 71–88). Center for Higher Education Research and Development.
- Tésits, R., & Alpek, B. L. (szerk.) (2015). *A mi geográfiánk: Tóth József emlékezete*. Publikon Kiadó.

- Tésits, R., & Papp, J. (2007). Changes in workplace establishment ability of County Békés from the turn of millennium up to these days. *Modern Geográfia*, 2(2), 1–29.
- Tésits, R., Malatyinszki, Sz., & Katona, Z. (2008). The relationship between the improvement of human resource and human infrastructure in Sarkad region. *Modern Geográfia*, 3(4), 25–41.
- Tian, F. (2013). Skilled flows and selectivity of Chinese scientists at global leading universities between 1998 and 2006. *Journal of Science and Technology Policy in China*, 4(2), 99–118. <https://doi.org/10.1108/JSTPC-01-2013-0003>
- Tóth, J. (1990). A tudományos minősítéssel rendelkezők születési lakó- és munkahelyeinek területi sajátosságai. In J Tóth (szerk.), *Tér-Idő-Társadalom* (pp. 225–267). MTA RKK.
- Tóth, J. (1994). A magyar geográfusok adatainak területi-strukturális elemzése. *Közlemények a JPTE Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszékéről*, 10, 1–21.
- Tóth, J. (2000). A talentumföldrajz néhány kérdése. In O. Szukk, & J. Tóth (szerk.), *Globalitás, regionalitás, lokalitás* (pp. 257–262). PTE TTK Földrajzi Intézet.
- Tóth, J. (2004a). A tehetségföldrajz körvonalai. In Á. Hanusz (szerk.), *Földrajzi Környezet–Történeti folyamatok* (pp. 43–50). Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajzi Tanszéke.
- Tóth, J. (2004b). Kell nekünk régió? *Iskolakultúra*, 14 (11), 46–68.
- Tóth, J. (2008). *Térszerkezeti, népesség- és településföldrajzi tanulmányok*. Imedies Kiadó,
- Trócsányi, A., Tóth, J., & Nagy, Á. (szerk.). (2002). *A magyarság kulturális földrajza II*. Pro Pannonia Kiadó.
- Trócsányi, A. (2020). Tóth József a doktoriskola-alapító. In G. Szónokyné Ancsin & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere: Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 99–108). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Weiner, E. (2016). *The geography of genius: a search for the world's most creative places, from ancient Athens to Silicon Valley*. Simon & Schuster.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licenccel-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Trócsányi, András¹ – Pirisi, Gábor²

Tóth József és a várossá nyilvánítás

József Tóth and Formal Urbanisation

ABSZTRAKT

A jelen visszaemlékező írás Tóth József életművének egy szeletére mutat rá, azokra a tematikus csomópontokra, amelyek segítségével az életmű egésze is könnyebben értelmezhető. Szakirodalmi másodelemzések, valamint tanítványként, kollégaként szerzett szakmai tapasztalatok és személyes impressziók révén kísérletet tesz arra, hogy szintetizálja a professzor szakmai munkásságának urbanizációhoz, és azon belül is elsősorban a várossá nyilvánításokhoz való viszonyulását. Tóth József hatása nemcsak tudományszervezőként, rektorként, hanem területfejlesztőként is túlmutatott az akadémiai szférán. A visszaemlékezés egyúttal rámutat a tudós és a politika viszonyára, a geográfusnak a szakpolitikák formálásában tetten érhető küzdelmeire. Tóth József pécsi iskolateremtő tevékenysége – a várossá nyilvánítások révén is – maradandó módon járult hozzá a hazai társadalomföldrajz fejlődéséhez.

Kulcsszavak: várossá nyilvánítás, Tóth József, településföldrajz, társadalomföldrajz, tudománymetria

ABSTRACT

This retrospective article points to a single aspect of József Tóth's scientific work, to the thematic intersections that make it easier to interpret his oeuvre as a whole. Through secondary analyses of literature, as well as professional experiences and personal impressions gained as a student and colleague, it attempts to synthesize the professor's scientific work related to urban reclassification and formal urbanisation. József Tóth's influence extended beyond the academic sphere not only as a science organizer and rector, but also as a regional developer. This commemorative essay also points to the relationship between the scientist and politics, the never-ending struggles of the geographer in the formation of regional policies. József Tóth's school-establishing activity in Pécs – also related to the practical aspects of formal urbanization – made a lasting contribution to the development of Hungarian human geography.

Keywords: urban reclassification, formal urbanisation, settlement geography, human geography, scientometrics

¹ Associate Professor, Dean, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Geography and Earth Sciences, H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6. troand@gamma.ttk.pte.hu, <https://orcid.org/0000-0002-3477-0455>

² Associate Professor, Head of Department, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Geography and Earth Sciences, H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6. pirisig@gamma.ttk.pte.hu, <https://orcid.org/0000-0003-0179-3228>

BEVEZETÉS

Amikor egy-egy kiemelkedő tudós életművét esetleg még életében, a személyi kultusz határait súrolva, vagy utólag, az őszinte tisztelet és az emlékezés szépítő illúzióján át szemlélve értékelni kell, központi kérdés, hogy melyek az életműben azok a tematikus csomópontok, amelyek köré elemzést, visszaemlékezést lehet építeni. Ha ezeket sikerül megtalálni, általában az életmű egésze is könnyebben értelmezhető, elemezhető, az egy-egy területen kifejtett aktivitás részleteinek feltárása nagyban hozzá tud járulni az egész megértéséhez. Település, Alföld, régió – sorolhatják a pályatársak, kortársak, tanítványok az életmű sarokpontjait³. Egy sajátos régió, az Alföld urbanizációja – foglalhatjuk mindezeket egyetlen mondatba. Ezzel pedig el is érkeztünk a munkásság egyik kritikus csomópontjához, az urbanizáció kérdéséhez. Ez a tanulmány ebből a nézőpontból tesz kísérletet a szintézisre: Tóth Józsefnek a pécsi léte kapcsán az urbanizációhoz és azon belül is elsősorban a várossá nyilvánításokhoz való viszonyulását tematizálja, úgy emlékezve a közelmúltra, hogy esetleg tanulságként szolgálhat a jelen és a jövő geográfusainak (esetleg szakmán kívülieknek) is.

MÓDSZEREK

A jelen megemlékező írás legfontosabb módszertani alapját a szakirodalmi másodelemzés adja. A társadalomföldrajz helyzetéről, szerepéről, a hazai közigazgatás modernizációs kihívásairól és reformkísérleteiről, a terület- és településfejlesztés társadalompolitikai aspektusairól, valamint a magyar városhálózat fejlődésének társadalomföldrajzi kérdéseiről szóló tanulmányok segítségével mutatja be Tóth József iskolateremtő munkásságának pécsi vonatkozásait. A fentiekén túl a módszertani bázist olyan szakmai tapasztalatok és személyes impressziók színesítik, amelyeket a szerzők tanítványként, majd kollégaként, a pécsi földrajzi műhely tagjaiként szereztek. Ide tartoznak egyebek mellett előadásanyagok, de a professzossal folytatott szakmai beszélgetések és kutatási projektek egyes tapasztalatai is. Az írás a fenti szekunder és primer források alapján különböző tématerületeken keresztül mutat rá Tóth József szakmai munkássága egy specifikus ágának számos vonatkozására.

EREDMÉNYEK

Mi a tudós szerepe?

A történettudománynak, és általában a laikus történelmi érdeklődésnek is egyik vissza-visszatérő kérdése, hogy mi a szerepe az egyéniségnek, általában: a cselekvő egyénnek, az egyéni döntéseknek

³ Az életmű fontosabb sarokpontjait áttekintve markánsan megjelenik a fentiek mellett, tulajdonképpen azzal párhuzamosan a földrajz(tudomány) szerepének értelmezése, a szakma iránti aggodalom, az előrelépés irányába tett lépések. Intézményalapítás, iskolaalapítás, folyóirat-alapítás, és már meg is érkeztünk az írásnak otthont adó Modern Geográfia lapjaira...

a történelemre?⁴ A vita világnézeti, már-már hitbéli, és mélyre nyúló gyökere van, amelynek részleteiben elveszni nyilván nem ezen írás feladata. Érdekes ugyanakkor, hogy amennyire relevánsnak érezzük ezt a kérdésfelvetést a történelem kapcsán, annyira nem jelenik meg a térbeli folyamatok értelmezésében. A térbeli folyamatokra – talán kimondva-kimondatlanul tudományos iskolázottságunk marxista gyökereihez idomulva – amolyan társadalmi szükségszerűségként, a piacok és a gazdaság működésének elkerülhetetlen eredményeként, hosszú távú, a politikacsinálás szokásos időléptékén túlmutató folyamatok eredményeként tekintünk. Még a teret társadalmi produktumnak tekintő posztmodern megközelítés (Bourdieu, 1985) is a térbeli hatásokat a csoport, és nem pedig az egyén szintjén vizsgálja. Ha személyekre próbáljuk vonatkoztatni, akkor eszünkbe juthatnának – joggal – döntéshozók, különösen, ha hosszú ideig és szinte korlátlan hatalommal irányítanak egy-egy társadalmat. Működésük, a területi folyamatokba való aktív beavatkozás, amely gyakran párosul nihilista attitűddel (László & Pap, 2007), úgy szólván magától értetődő minden diktatúra számára. Mégis, bár létrehoztak új városokat (Szirmai, 1988), egész iparvidékeket, a társadalom az általános, vagy a gazdaság ágazati szerkezetére gyakorolt hatásukat valahogy valósabbnak és fontosabbnak érzi a területi konzekvenciáknál. Mintha ez is inkább egy kudarcközpontú narratíva lenne: a folyók még mindig észak felé folynak Szibériában, a búzamezők helyett sívó homok szítal a kazah sztyeppén, az egykor büszke iparvárosok alapjait rágja szét a rozsda, és Ankara sem váltotta le Isztambult.

Nagyon sokadik sorban sem szoktuk feltenni azt a kérdést, hogy egy tudósnak, kutatónak, esetleg egy geográfusnak lehet-e olyan szerepe, amely nyomott hagy a térbeli folyamatokon. Más tudományterületek ilyen szempontból szerencsésebbek. Láthatnak fejlődési pályákat, amelyek a hipotézistől (sőt, ötletcsírától) a kutatási eredményen át a termékfejlesztésig vagy egy teljesen új eljárásig vezetnek. Nehezen lehetne érvelni amellelt, hogy Alexander Fleming, Wilhelm Röntgen vagy Karikó Katalin munkássága ne befolyásolta volna a társadalmak fejlődését, jövőjét. Vajon a társadalom által létrehozott terek mások? Vajon a legjobb, amiben egy geográfus reménykedhet, hogy befolyásolni tudja a térbeli folyamatok észlelését, értelmezését, a róluk szóló közbeszédet?

A kérdésfelvetés óhatatlanul is elvezet minket egy másik fundamentális problémához, nevezetesen, hogy egyáltalán, feladata-e egy társadalomtudósnak a társadalom aktív fellépéssel történő alakítása. A tudományos kutató szerepfelfogása és a róla alkotott közfelfogás is átalakult, és ez hatással van a hatalomhoz, ezáltal a döntéshozatalhoz való viszonyára is. Ha voltak is valaha illúziók a gyarlóságok fellett álló, a társadalom problémáit kívülről-felülről figyelő megfellebbezhetetlen tekintélyek, vagyis a tudósok kapcsán, ezek már csak a kultúrtörténet részeként köszönnek vissza, nem vonatkoznak a valós időkre. A társadalmi kérdésekről állást foglaló kutató, legyen bármennyire is szilárd és tényeken alapuló az álláspontja, szükségképpen *szubjektív* lesz is egyben. Innentől kezdve önmagában vitathatóvá válik, nagyon *könnyű besorolni a vélemények közé*, ha éppen valakinek az érdekeivel vagy értékeivel ellentétes. Abban a korban, amikor a tények tisztelete is elmúlt, sőt, terjedő laikus közfelfogás szerint tények nincsenek is, vagy ha vannak, tetszőlegesen alakíthatók az érdekek szerint, ez hatványozottan igaz. A posztfaktualitás korában a szélesebb nyilvánosság előtt állást foglaló kutató hamar ott találja magát egy olyan kommunikációs mezőben, ahol azt kellene bizonygatnia,

⁴ Legújabbán ld. ennek kapcsán például Ungváry Krisztián online előadás-sorozatának nyitó epizódját (Ungváry, 2023), illetve az 1944-es magyar kiugrásról megjelent könyvét (Ungváry, 2022).

hogy a Föld nem lapos, és hogy a repülőgépek kondenzcsíkjai nem a világösszeesküvés részei. Aki ezeket a kézitusákat nem akarja megvívni, szinte egyedüli alternatívaként a kommunikációs mező leszűkítését, a szakmai közegre való korlátozását, ha úgy tetszik az elefántcsont-toronynak, ha nem is a magányát, de legalább biztonságot adó exkluzivitását választhatja. Ugyanakkor ezzel lemond arról, hogy több legyen egyszerű megfigyelőnél és elemzőnél: a folyamatok aktív befolyásolására való eleve csekély esélyét teljesen elveszíti.

Van egy további dilemma is kutató aktív társadalmi szerepvállalása kapcsán. Amennyiben valóban el akarja érni, hogy eredményei – és szűkítsük itt most a logikát csak a geográfusokra – hatással legyenek a területi struktúrák alakulására, utat kell találnia a döntéshozatali szintekig. Ez azonban nem egyirányú folyamat: amennyiben sikerrel jár, nem csak kommunikációs csatornát talál, hanem voltaképpen, ha bármely szerény mértékben is, de *részesül a hatalomból*. Innentől kezdve pedig elveszíti teljesen független és objektív, kívülről álló jellegét. A siker érdekében újra és újra kompromisszumokat kell kötni, a hatás gyakorlásának lehetőségért cserébe el kell szenvedni a befolyásolás különböző szintű megnyilvánulásait⁵.

A társadalomföldrajz ebben a tekintetben kifejezetten veszélyeztetett területként értékelhető. A területi tervezés, területfejlesztés nem más, mint alkalmazott társadalomföldrajz. A politika a teret akarja megnyerni, igazgatni, uralni a legkülönböző léptékekben – a választási körzetek átszabásától a geopolitikai vízióig. A hazai földrajztudomány 19. századi intézményesülése idején szinte azonnal államszolgálo jelleget vett fel (Hajdú & Rácz, 2018), ebben – a második világháború és az azt követő uralom- és elitváltás kapcsán szinte megsemmisült, de más választása nem lévén, ebben a szerepében végül is kitartott. Az államszocialista időszak végén a nemrégiben elhunyt kor- és pályatárs Beluszky Pál ennek kapcsán állapította meg, hogy jó lenne, ha a társadalomföldrajz az „udvari tanácsosból” legalább „udvari bolonddá” léphetne elő (Beluszky, 1989) – felvértelve az udvari bolondokra jellemző szólásszabadsággal. Írásunk főszereplője, Tóth József ebben az államszolgálo geográfiában szocializálódott, egy olyan korszakban, amikor a tudományának a lehetőségei bizonyos értelemben zeniten voltak – de ezt persze már csak az utólagos bölcsesség láttatja talán így velünk. Nem tudjuk, voltak-e dilemmái pályájának korai szakaszában a szemlélő-beavatkozó, politikus/apolitikus ellentétek kapcsán. Azt tudjuk, hogy élete alkonyán sokat foglalkoztatta a tudományos kutatás eredményeként meghatározott, általa tényeknek tekintett igazságok és a politikai cselekvés eredményeként létrejövő struktúrák között feszülő ellentmondás, és általában a tudós és a politika viszonya. Tekinthejtük ezt egy sértett professzor kissé elfogult visszaemlékezésének, de az tény, hogy pályafutása során belevetette magát a szakpolitikák formálásának soha véget nem érő küzdelmeibe, amelynek elég jelentős része a hazai urbanizáció kérdéskörét érintette.

⁵ Jelen sorok szerzői az Országos Mentőszolgálat megbízásából több alkalommal, éveken keresztül vettek részt a földi és légi mentés területi szerkezetének racionalizálásában, új mentési pontok lokációjának és ellátási körzeteinek definiálásában. Mihelyt azonban publikussá vált az elkészült térkép, rajta a szerzők nevével, elkezdtek csörögni a telefonok. Polgármesterek és képviselők sorolták hosszán érveiket – értelem- és hivatásszerűen – saját településük pozicionálása érdekében az elkészült anyag átdolgozását kérve, javasolva...

„Tér és idő keresztjén”

A fejezet címét Tóth József egyik kedvenc metaforájából parafrazeáltuk. Ő így látta az embert, a társadalmat, a tudóst: a „valahol” és a „valamikor” jelentőségét egyformán szerette hangoztatni. Mi sem tehetünk máshogy, ha meg akarjuk érteni a várossá nyilvánítással kapcsolatos álláspontját.

A hely: az Alföld. Korábbi visszaemlékezések sokszor megrajzolták már a pályaut fontos elemeit: Cegléd mint szülőváros, Ambrózfalva mint a gyermekkor helyszíne, Szeged mint az alma mater és a tudományos karrier kezdetei, Békéscsaba mint az önálló tudományszervező-vezető szerepkör kezdetei. Az alföldiség nagyon fontos, abban a tekintetben, hogy az alföldi urbanizáció sajátos, nem igen illeszthető bele a városfejlődésről szóló hagyományos modellekbe. Mit kezdjünk azzal a ténnyel, hogy az alföldi városok fejlődését modernizációjukkal párhuzamosan eleinte egyáltalán nem jellemzi intenzív bevándorlás? Nincs „abszolút koncentrációs” fázis, a növekedés igen mérsékelt, az urbanizáció elsősorban egy *in situ* társadalmi átalakulásnak tekinthető. Lényegében nincs vonzáskörzet (illetve ritkán terjed túl a tanyákkal benépesített külterületeken), de nem jelenthető ki az sem, hogy a városok nem agrárfunkciójú helyek lennének. Mégis, ezek a sajátos helyek magukon hordozzák a polgárosodás – kétségkívül némileg sajátos – látható és láthatatlan, de *megtapasztható* jeleit, így aligha lehet rájuk másként, mint városként tekinteni. Debrecen és Cegléd, vagy éppen Cegléd és Mezőberény között elsősorban léptékkülönbség áll fenn, messziről nézve Dunaújváros, Sopron, Nagykanizsa és Hódmezővásárhely is hasonlatos, közelről nézve pedig egyáltalán nem. Ezek mentén már igen könnyen el lehet jutni ahhoz a megállapításhoz, hogy *a városi fogalom időben, térben és méretben is csak relatív.*

Az idő: a magyar államszocializmus Kádár-kornak hívott, konszolidált időszak. Amíg a megelőző időszakban az ideológia primátusa maga alá gyűrte minden szaktudományi és szakpolitikai kérdést, ekkor már a „gazdaságföldrajznak”, ha tabuk aknamezőjét kerülgetve is, de lehettek olyan kérdései, amelyek valós térbeli-társadalmi problémákra reflektáltak. Az a szakértelem, amely a Rákosi-rendszerben még sokszor egyenes út volt a vádlottak padjára vagy legalábbis a teljes mellőzöttséghez, most újra értékesé vált. A technokraták talán soha előtte és utána sem találtak ilyen közvetlen utakat ilyen nagy számban a hatalom asztalához, mint akkor. A mai állapotokban szocializálódott fiatalok, akik számára talán az a természetes, hogy minden szakpolitikai kérdés elsősorban és gyakran kizárólag a hatalom megszerzésének és megtartásának logikája felől értelmezendő, talán rácsodálkoznak arra, hogy léteztek önálló szakpolitikák egy diktatórikus, a szabadságjogokat nélkülöző rendszerben. A szocializmus építésének és az állampárt uralmának keretei adottak voltak, de a mikénről dedikáltan szűk, szakmai körben folyhattak bizonyos diskurzusok, amelyben a hatalom tényleges gyakorlói kértek és kaptak tudományos muníciót.

Az időbeliségnek más vonatkozását is ki lehet és ki kell emelni. Az 1960-as években a központi helyek elmélete utat talált magának a földrajz hazai művelőihez, virágzásnak indulnak a vonzáskörzet-kutatások (pl.: Tóth, 1976, 1980, 1981). 1971-ben megjelenik az azóta is igen gyakran hivatkozott, ambivalens értékelésű Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió, amely egyértelműen gyorsította az urbanizációt azáltal, hogy meghatározta az egyes hierarchiaszintekhez rendelt települések elvárt és kívánatos szerepét a területi munkamegosztásban. A később a helyi településfejlesztés

számára is irányadó munka így vált a nagyközségi-kisvárosi modernizáció fő elemévé. A szocialista urbanizációról szóló vita kapcsán megfogalmazódott az „alurbanizáltság” tézise (Konrád & Szelényi, 1974), és nyilvánvaló diszkrepancia állt fent az OTK által immár hatalmi-politikai szinten támogatott urbanizáció, vidéki, sőt időnként dedikáltan alföldi modernizációs program, illetve a lényegét tekintve még a polgári Magyarországról örökölt, számos ellentmondást hordozó községi-városi jogállások között. Tóth professzor előtt a funkció és a jogállás diszkrepanciája már pályája korai szakaszában nyilvánvalóvá vált, az Alföld városhierarchiájának christalleri ihletésű feltérképezése és elemzése mentén (Tóth, 1977).

„A helyét kereső kisváros”

Tóth József álláspontja a várossá nyilvánítások kapcsán a modernizáció iránti elkötelezettségéből fakadhatott. Ebben a tekintetben nagyon következetes, a progresszió pártján álló nézeteket képviselt, és az urbanizációban ennek a progressziónak az elősegítőjét látta. Az államszocializmus rendszerbe való sikeresnek mondható, az azonosulás elemeit sem nélkülöző betagozódása is – sok más értelmiségi pályatársához hasonlóan – erről a töről fakad: a szocializmus építését helyi szintre lefordítva a modernizáció elemeit látta: ipari munkahelyeket, kórházat, kultúrházat, burkolt utakat, ivóvíz- és csatornarendszereket. Ha ebbe a körbe egy kutatócsoport létrehozása is belefért egy alföldi középvárosban, annak már a vezetését is elvállalta. Híres tetraéder-modellje (Tóth, 1981) kapcsán kifejtett településdefiníciója is tulajdonképpen a folyamatos fejlődés köre épül, és éppen dinamikus, rendszerszemléletű megközelítésben hozott újat a magyar településföldrajzba.

Ebben a korban a modernizáció nagyon fontos eleme volt a városi jogállás megszerzése, ennek jelentőségére más sokan és sok helyen (Balogh & Grosser, 1979; Beluszky, 1967; Breznay, 1977; Hajdú, 2005; Kőszegfalvi, 1973) felhívták a figyelmet. A gyakorlatban a városok és a nagyközségek jelentősen eltérő esélyekkel szálltak harcba a fejlesztési forrásokért, beruházásokért. Beszédes az illusztrációként szereplő, 1968-as sárvári plakát (1. ábra) képe: a várossá nyilvánítás kapcsán délelőtt felavatják a Győri Vagon- és Gépgyár új helyi üzemcsarnokát, beszédet mond a miniszterelnök-helyettes, hangverseny, filmszemle, repülőbemutató, Sárvár–Fradi-focimeccs, utcabál, tűzijáték. Ezt a folyamatot ugyan központi tervek szabályozták – ld. pl. a Sárospatak várossá nyilvánítása kapcsán megjelent, korabeli dokumentumokat is közlő tanulmányt (Bolvári-Takács, 2018) –, de ez nem jelentette azt, hogy a helyi kezdeményezésnek, lobbinak, ügyeskedésnek ne lett volna terepe. Sőt, a korabeli viszonyok közepette ez természetesnek tűnik a mából is. A helyi vezetők kijárták a nagyközség népességszámának küszöb fölé tolását a szomszédos nagyközségek „összefogásával”, mint ahogy Szigetvár kapcsán történt (Garay, 1966), és a szakértők érveire is támaszkodva igyekeztek kijárni az előléptetést.

Amikor 1980-ban Tóth József szerkesztésében, a békéscsabai csapat szerzőgárdája által megjelenik a „Mezőberény, a helyét kereső kisváros” (Tóth, 1980) – címlapon egy modern kisvárosias központtal –, Tóth professzor személyes, 2000-es évekbeli elbeszélése szerint helyben kavart némi

politikai vihart, hiszen Mezőberény akkor még csak nagyközség volt, és nem is állt első helyen a megyei politika prioritási listáján.

1. ábra: Emlék a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum helytörténeti gyűjteményéből
Figure 1. Souvenir from the local history collection of the Nádasdy Ferenc Museum in Sárvár

Ez azonban nem zavarta írásunk főszereplőjét, aki funkciói alapján kisvárosként azonosította a települést, amelynek ténylegesen azonban még kilenc évet kellett várnia az előlépésre. A különbség nem véltelen: kezdettől fogva volt egy nyilvánvaló eltérés aközött a szemlélet között, amelynek kettősségére jelen sorok szerzői is felhívták már a figyelmet (Pirisi & Trócsányi, 2009). Amíg a mindenkor központi hatalom – időnként csak elvileg, és „némi” következetlenséggel – a településfejlődés eredményeinek elismeréseként tekintett a városi címre, addig a helyi perspektíva – és ezt osztotta Tóth József is – a fejlődés-fejlesztési folyamat részeként, fontos mérföldkőként tekintett a városi rang elnyerésére, amely megnyitotta a kaput a további funkcionális urbanizáció előtt. Ezt a véleményét nyíltan artikulálta szakmai körökben is. A településrendszer hierarchikus szintjeinek vizsgálata az 1970-es évek elejétől része az életműnek. Az 1973-as, a központi szerepkörű települések népességszám-változását elemző tanulmánya például ezekkel a szavakkal zárul: „*Elengedhetetlenül szükséges továbbá, hogy azok a nagyközségek, melyek középfokú vagy részleges középfokú központi szerepkört töltenek be, városi jogálláshoz jussanak*” (Tóth, 1973).

Tóth József ezen értékválasztása, amelyhez nyugodtan mondhatjuk, mindhalálig ragaszkodott, teljesen logikusan következett saját, tudatosan felvállalt „plebejus” és „vidéki” szerepéből. Talán inkább a hazai tudományosság (az ő olvasatában ez szinte mindig a Magyar Tudományos Akadémia, amelynek többszöri elutasítása nem gyógyuló seb volt számára) elitcsoportjainak egy részével való szembenállás, semmint a politikával kapcsolatos fenntartásai nyilvánultak meg ebben az – számos személyes szokását ismerve őszintének tekinthető – értékválasztásában. A „politikus” szó jelzőként ugyan szintén inkább negatív értelmében szerepelt a szótárában, de ez nem jelenti azt, hogy ne kereste volna kifejezetten aktívan a kapcsolódási lehetőségeket a politikához és annak művelőjéhez.

„Városhiányos térségek”

A cselekvő geográfus szerepfelfogását Tóth József magától értetődő természetességgel mentette át a rendszerváltozás utáni időkre. A társadalmi és gazdasági peremfeltételek jelentősen átalakultak, ugyanakkor maga a területi tervezés mint tevékenység átmenetileg legalábbis súlyosan diszkreditálódott a tervgazdaság rendszerének lebontásával. Ebben az átmeneti időszakban volt egyfajta laissez-faire jellege a formális urbanizáció szabályozásának, például az 1989-es, tömeges (amnesztiaszerű) várossá nyilvánítása a korábban járásközponti szerepköröket betöltő, megmaradt nagyközségeknek. Korábbi megfogalmazásunkban: az addig a funkcionális urbanizációval követő jellegű viszonyban álló formális urbanizáció (azaz várossá nyilvánítások) egyre inkább megelőző, sőt proaktív⁶ jellegűvé vált (Trócsányi & Pirisi, 2019), sőt, bizonyos esetekben már csak a területfejlesztés pótlékává.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a konszolidálódó demokratikus Magyarországon ne lett volna igény a kérdéskör szabályozására. A feladatkör sokáig viszonylag stabilan a Belügyminisztérium illetékességi körében maradt, és a politikai átalakulások között is voltak olyan köztisztviselők és szakpolitikusok, mindenképp Krizsán Mária, a Belügyminisztérium Településfejlesztési Irodájának korábbi szakfőtanácsosa, illetve a 2013-ban elhunyt Kara Pál, önkormányzati és építésügyi helyettes államtitkár, akik az állandóságot és a szakmaiságot képviselték. Cselekvő geográfusként Tóth József elmélyítette a kapcsolatait ezzel a körrel, igyekezett őket és másokat a településfejlesztő szakmából (Lyodl Tamás, Laczkó László, László László, Szaló Péter) bevonni a pécsi földrajzi műhely, leginkább a doktori iskola munkájába. Ennél azonban sokkal fontosabb, hogy maga is aktívan be tudott kapcsolódni a várossá nyilvánítási folyamatba, néhány esetben helyi megkeresésre, néhány esetben pedig központi felkérésre vagy ajánlásra. Éveken keresztül aktív tagja volt a városi kezdeményezéseket értékelő szakmai bizottságnak, ahova nem átalotta magával vinni (akkor) ifjú kollégáját (TA) tapasztalatszerzésre, aki ennek következtében később egyedül is beléphetett az illusztris körbe. Ebben a bizottságban akkoriban komoly szakmai viták is folytak, még akkor is, ha a végső döntést – az érveket meghallgatva vagy éppen sutba dobva – a politika döntött.

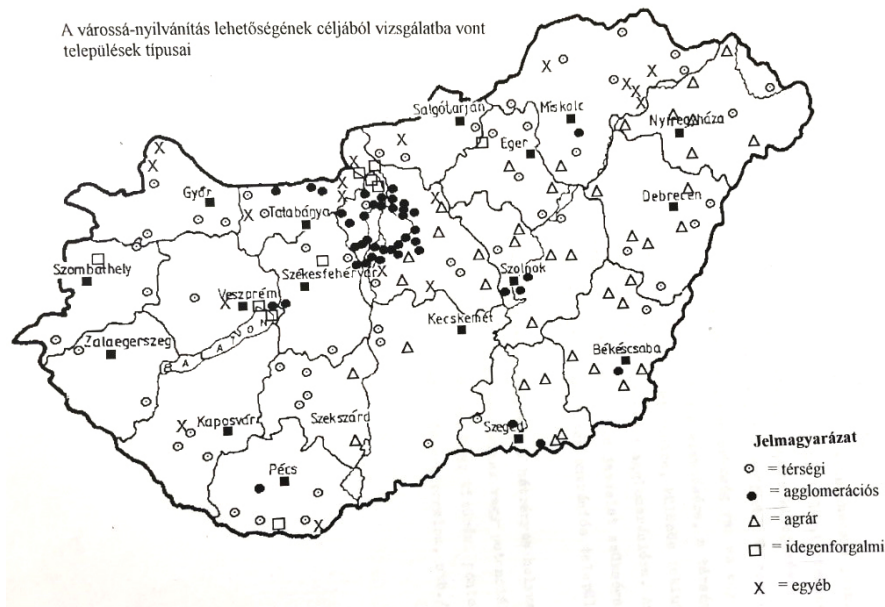
Ennek a munkának két lépcsőben és módon születtek eredményei. 1996-ban készült el a „A magyarországi városhálózat és a városhiányos térségek vizsgálata” c. kutatás (Tóth & Trócsányi, 1996), amely a Belügyminisztérium megbízásából folytatott alkalmazott kutatásként valósult meg. Jelentősége kettős: egyrészt lehatárolta azokat a térségeket, amelyek kívül estek a meglévő városi jogállású települések közvetlen vonzáskörzetén, másfelől komplex szempontrendszer szerint osztályozta és értékelt a potenciális városjelölteket, mindösszesen 176-ot. Új volt abban a tekintetben is, hogy szakított a konzervatív felfogással, miszerint csak az országos összevetésben is „nagy”, általánosan

⁶ A szavakkal játszva, 2016-tól több konferenciaelőadásban az elmúlt három évtized urbanizációjában a várossá nyilvánítás periódusaira hívtuk fel a figyelmet. A *passzív(v)árosodás* időszakában (1990-ig) magáról a jelöltekről is a felső hatalom döntött. Az *aktív(v)árosodás* érájában a fejlettebb települések megszolgálták, majd kijárták maguknak az előrelépést. Az új önkormányzati törvény életbelépése (2011) utáni időszakban a centralizáció elől menekülve elindult a *proaktív(v)árosodás*, amikor a zömmel kisebb, de relatív fejlett nagyközségek, majd községek a vizionált alárendelt szerep elől menekülve próbáltak több-kevesebb sikerrel várossá lenni. A 2013-ban sikeresen előre lépő 18 települést közelebről megnézve nem puhult a fenti álláspontunk.

„fejlett” és jelentős vonzaskörzettel rendelkező települések kerültek volna látókörbe⁷. Saját térségében és településhálózati összefüggésében is értékelte a jelölteket, ezek mentén pedig funkcionális potenciális várostípusokat alkotott, amelyeket későbbi munkáink során (Trócsányi et al., 2007) magunk is el tudtunk fogadni. A kutatás a lehetőségeket és a folyamatokat többé-kevésbé reálisan látva egyfajta ütemezést is adott az előlépés lehetséges forgatókönyvére. Mivel ez a munkarész meglehetősen kiterjesztett módon értelmezte a várossá fejlődő, fejleszthető települések körét, később hivatkozási alapként szolgált a formális urbanizáció felgyorsulásakor. Végül a valóság még az ebben a kutatásban változott, akkor igencsak merésznek vélt ütemtervet (Tóth & Trócsányi, 2006) is jelentősen felülmúlta, mint azt korábban már részletesen, területi vonatkozásokat is kiemelve magunk is bemutattuk (Hajnal et al., 2010).

2. ábra: „Könyvomas” térkép a városhiányos térségek vizsgálatára irányuló monstre kutatásból

Figure 2. Original map from the monstrous research aimed at investigating the town/city deficient regions

További jelentősége volt ennek a munkának, hogy valamiképpen „megfertőzte” a pécsi társadalomföldrajzosokat a várossá nyilvánítás problémájával. A kutatásnak, amelybe a professzor úr mellett nemcsak az akkor már rangidősnek tekinthető érettebb és fiatalabb kutatók (Becsei József, Dövényi Zoltán, Golobics Pál, Hajdú Zoltán, Hajnal Klára, Iváncsics Imre, László Mária, Lovász György, Kőszegfalvi György, Mészáros Rezső, Perczel György, Rudl József, Vuics Tibor) vettek, vehettek részt, hanem a pályakezdők, doktoranduszok (Cserti Csapó Tibor, Darabos Ferenc, Gyenizse Péter, Horváth Tamás, Kurják Tímea, Miletics Péter, Oláh Ferenc, Pap Norbert, Pál Viktor, Sági Zsolt, Szabó Géza, Tésits Róbert, Trócsányi András, Vass Péter, Wilhelm Zoltán), sőt hallgatók (Bugya Titusz, Godó Nándor) is bekapcsolódhattak. Ennek a munkának és az azt követő konferenciának, amelyhez hasonló később fájoan hiányzott és hiányzik mind a mai napig a hazai területi politikából, jelentős

⁷ Ez a hagyományos felfogás ma is ott van a várossá nyilvánítási kritériumrendszerben (321/2012. (XI. 16.) Korm. rendelet a területszervezési eljárásról), amely lélekszámot, vonzaskörzetet és elsősorban infrastrukturális, illetve intézményi ellátottságban mért fejlettséget vár el. Az elvárás ugyanakkor rugalmas: a célértékek nem teljesülése esetén könnyen érvelhető a pályázat elutasítása, a kritériumrendszer alatti befutókat pedig lehet indokolni a döntést a jogszabály adta egyéni mérlegelés lehetőségével.

szerpe volt abban, hogy az urbanizáció kutatása ma is fontos szerepet játszik a pécsi Földrajzi és Földtudományi Intézetben.

Az 1990-es évek végén és a 2000-es években aztán a várossá válni vágyó nagyközségek némi túlzással egymásnak adták Tóth József irodájának kilincset. Sorra születtek azok az alkalmazott kutatásnak tekinthető, részletes anyagok, amelyek a szakmai bíráló bizottság döntését voltak hivatva előkészíteni. Főszereplőnk ritkán mondott nemet az öt megkereső nagyközségeknek, akkor sem, ha gyarapodó funkciói következtében ekkor ő már személyesen nem mindig tudott részt venni a munkákban, hiszen mozgósíthatók voltak a korábban megfertőzött (akkori) fiatalok is. A gyakori igenek talán a még a barátai és tisztelői által is tisztán látott hiúságából fakadtak – ha már valaki felkereste, az imponált neki –; de vélhetően az őszintén vallott szakmai elvei is közrejátszottak ebben. Hitte, hogy nem léteznek, nem létezhetnek objektív és általános városi kritériumok, a fejlettség kérdése alapvetően térfüggő, a városoktól pedig csak térségükhöz viszonyított relatív, nem pedig abszolút fejlettségi többlet várható el. Ez a felfogás viszont szélesre tárta a várossá válás kapuját, amelyen át sorra masíroztak be a fejlettebb és kevésbé fejlett nagyközségek. Saját aktív szerepvállalásával készült például a meglehetősen nehezen egy kalap alá vehető Dombrád, illetve Badacsonytomaj és Villány (sikeres) pályázata, de több anyag revíziójában (Szentlőrinc, Kerekegyháza, Albertirsa, Lábatlan stb.) történő közreműködéséről is tudunk. Tanítványai még ennél is sokkal többet tettek hozzá a folyamathoz: foglalkozott a várossá nyilvánítással a pécsi műhely számos kutatója pályájának valamely szakaszában, így többek között Gyenizse Péter, Nagyvárad László, Pap Norbert, Szabó Géza, Wilhelm Zoltán, és persze jelen sorok szerzői is. Az együttes impakt 40 körüli, ha nem is a tudománymetria, hanem az alkalmazott kutatás irányából nézve: a jelenlegi 348 elemből álló városállományból, szűkebben értelmezve a rendszerváltás utáni közel 200 új városból a születéskor ennyinél bábáskodtak a Tóth-műhely tagjai.

Tóth József pályája utolsó szakaszában még egy alkalommal kísérelt meg átfogóbb jelleggel hatást gyakorolni a formális urbanizáció folyamatára. 2008-ban a Területi Statisztika hasábjain kezdeményezett szakmai vitát a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról (Tóth, 2008). A megszólalók és a vélemények itt azonban már meglehetősen divergáltak: a Tóth által felvázolt város-hierarchia abban a formában meglehetősen visszhangtalan maradt, és saját álláspontjához képest a legtöbb megszólaló inkább konzervatívabb álláspontot vett fel, a központi szabályozás erősítését, a városi címek inflációjának megfékezését, talán még az állomány revíziójának kérdéseit is feszegetve. Sajnos visszhangtalan maradt a másik felvetése is, amelyben újfent átfogó (központilag finanszírozott) területi kutatásokat sürgetett az urbanizáció területi különbségeinek vizsgálatára. Összességében a 2000-es években a város és nem város közötti reális különbségek elmosódtak annyira, hogy különösebben senkinek sem állt érdekében a probléma terítékre vétele. Tóth József a városok – és egyébként sok más, szervezeti vagy fejlesztési kérdés kapcsán – úgy hitte, hogy nem alkothatók univerzális és objektív kritériumok, amelyekkel a döntési folyamatok automatizálhatók, ezért minden esetben a szakértők mérlegelésében kellene megbízni. 2010 után azonban ez a logika kifordult önmagából: valóban eltávolodtunk az objektív kritériumokra épített automatizmusoktól, de a döntést már nem a szakértők, hanem a hatalmi logika alapján eljáró politikacsinálók hozzák meg. A várossá nyilvánítás kapcsán ez úgy jelent meg, hogy vélhetően született egy általános érvényű döntés a folyamat leállításáról, majd ehhez kapcsolódóan egy olyan szabályrendszer, amely, szigorúan olvasva,

szinte lehetlenné teszi új városok avatását, de adott esetben párosítható hozzá egy megengedő olvasat is, ha az általános szakpolitikai döntést valamely sürgető egyedi érdek mégis felülírná. Tökéletes inverze ez Tóth professzor vágyott világának, ahol a felkészült szakértők által felvázolt ésszerű koncepciókat a politikai szféra végrehajtja. A technokraták és az értelmiségiek hanyatlásának korát személyes visszaszorulásával, hanyatlásával, öregedésével együtt kellett megélnie, és nem túlzunk, ha azt állítjuk, hogy mindezt igen nehezen élte meg.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tóth József a hazai társadalomföldrajz azon nagy alakjai közé tartozott (a közelmúltban véglegesen lezárt életpályák közül Erdősi Ferenc és Beluszky Pál is meglehetősen hasonló utat járt be), akik geográfiájukkal nem igazán tudtak-akartak kilépni a határokon túlra. Bár életútjának minden szakaszában publikált idegen nyelveken (angol, német és orosz nyelven írt tanulmányai is ismeretesekek), munkássága mégis főleg hazai nézőpontból volt érdekes, és őt magát is elsősorban a hazai térfejlődés problémái foglalkoztatták. A tudománymetria szele nyugdíjas éveiben kezdte megérinteni a hazai társadalomföldrajzot (Sipos, 2017; Csomós, 2018), de a fentebb vázolt attitűdjét az automatizált értékelések kapcsán erre is alkalmazta. Impaktfaktora a szó szoros értelmében talán egyáltalán nem volt, és biztosan nem is tartotta számon. Rengeteget hivatkozták és részben hivatkozzák ma is a hazai geográfiában, és persze ott van tanítványainak sokszor „megénekelt” tömege az egy-disszertációs szerzőktől az akadémiai doktorig bezárólag. Azonban ha Tóth professzor valós hatását keressük, akkor nem elég csak az akadémiai szférában kutakodnunk, hiszen tevékenysége nemcsak tudomány-szervezőként, rektorként, hanem területfejlesztőként is bőven túlterjedt ezen. A területi hatásnak rendkívül fontos eleme a várossá nyilvánítás, és ez különösen akkor válik láthatóvá, ha szembeállítjuk a régióproblematikával. A hazai térstruktúrák közül a régiót tekintette „természetes” egységnek, és egy időben szó szerint minden lehetséges fórumot⁸ megragadott, hogy kifejtse véleményét arról, hogy a területi igazgatást és a területi politikákat is ezek rendszeréhez kellene alakítani, persze nem a „csinált”, hanem az „organikus” régiókéhoz (Tóth, 2004). Ez az elképzelés azonban napjainkra teljesen elbukottnak tekinthető, a régió koncepciója halottnak tűnik Magyarországon, azt meg, hogy a megyéket vármegyékre kereszteljük vissza, talán jobb, hogy már meg sem élte... Ezzel szemben a várossá nyilvánításról vallott nézetei egy nem is olyan röpké időszakra felül tudtak kerekedni, vélhetően anélkül, hogy akár a földrajzi szakmában egyértelmű, többségi támogatás állt volna mögöttük. A liberális felfogás a városról és a városi rang odaítéléséről olyan jelentős mértékben felduzzasztotta az állományt, hogy amikor a konzervatívabb felfogás végül újra felülkerekedett, a hazai városhálózat kiteljesedése még meg is haladta azt a mértéket, ami Tóth József eredeti víziójában szerepelt. Ebben neki, katalizátorként viselkedve, kiemelkedő szerepe volt. Ez egy olyan hatás, amelyet reálisan nézve

⁸ Ebben az időszakban (2003) futott nagy sikerrel a *Mindentudás Egyeteme* című népszerű ismeretterjesztő sorozat a Magyar Televízióban. Az ekkor a PTE rektoraként működő professzornak az egyetemi nagyelőadó és annak felnőtt közönsége is meglehetősen otthonos terepnek bizonyult, ugyanakkor annak tévéközvetítése, a szemléltetés digitális – általa kevéssé ismert és nem alkalmazott – kötött, előre elrendezett módja olyannyira idegen volt számára, hogy saját bevallása szerint is meglehetősen lámpalázás volt – a szó szoros és átvitt értelmében is. Mindezek ellenére vállalta, nagy sikert aratott, a kordokumentum pedig a mai napig elérhető (Tóth, 2003).

sem eltörölni és visszafordítani, sem pedig jó ízléssel kétségbe vonni nem lehet. És mi volna egy tudós hivatása, ha nem az, hogy maradandó módon járuljon hozzá a társadalom fejlődéséhez? Részben közvetlenül, részben közvetve, de Tóth Józsefnek a várossá nyilvánítások révén ez megadatott.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beluszky, P. (1989). Magánjelentés a (társadalom)földrajzról. *Tér és Társadalom*, 3(1), 49–64. <https://doi.org/10.17649/TET.3.1.113>
- Beluszky, P. (1967). A magyar városok központi szerepköre. *Statisztikai Szemle*, 45(6), 543–563.
- Bolvári-Takács, G. (2018). Sárospatak várossá nyilvánítása 1968-ban. Dokumentum-összeállítás a döntés előzményeiről, folyamatáról és visszhangjáról. *Zempléni Múzsá*, 18(3), 5–105.
- Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups. *Theory and Society*, 14(6), 723–744.
- Breznay, J. (1977). A várossá nyilvánítás szabályozása. *Városépítés*, 13(1–6), p. 36.
- Csomós, Gy. (2018). Rendíthetetlen-e az angolszász hegemonia a nemzetközi társadalomföldrajzi és városkutatási folyóiratokban: egy bibliometriai elemzés tanulságai. *Modern Geográfia*, 13(1), 1–18.
- Garay, F. (1966. augusztus 23.). Szigetvár – város! *Dunántúli Napló*, p. 3.
- Hajdú, Z. (2005). *Magyarország közigazgatási földrajza*. Dialóg Campus Kiadó.
- Hajdú, Z., & Rácz, S. (2018). *A területi magyar közigazgatás modernizációs kihívásai és reformkísérletei az 1920 utáni korszakban*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
- Hajnal, K., Pirisi, G., & Trócsányi, A. (2010). Formális urbanizáció pécsi szemszögből. In I. P. Kovács, & A. Trócsányi (szerk.), *Tér, Talentum, Tanítványok I* (pp. 183–200). Publikon Kiadó.
- Konrád, G., & Szelényi, I. (1974). Social conflicts of underurbanization. In A. A. Brown, J. Licardi, & E. Neuberger (Eds.), *Urban and Social Economics in Market and Planned Economies*. Praeger.
- Köszegfalvi, Gy. (1973). A magyarországi településhálózat fejlődésének, továbbfejlesztésének és korszerűsítésének néhány kérdése. *Területi Statisztika*, 23(4), 363–367.
- László, M., & Pap, N. (2007). A terület- és településfejlesztés társadalompolitikai aspektusai. *Területfejlesztés és Innováció*, 1(1), 2–8.
- Pirisi, G., & Trócsányi, A. (2009). Így készül a magyar város. *Területi Statisztika*, 12(2), 137–147.
- Sipos, A. M. (2017). Az Impact Factoron innen és túl a geográfiában. A földrajzi folyóiratok a tudománymetria mérlegén. *Modern Geográfia*, 12(1), 1–69.
- Szirmai, V. (1988). *Csinált városok*. Magvető.
- Tóth, J. (1973). A központi települések 1960–1970 közötti népességnövekedésének néhány jellegzetesége Magyarországon. *Földrajzi Közlemények*, 97(3–4), 252–262.
- Tóth, J. (1976). Békéscsaba vonzáskörzete. In J. Tóth (szerk.), *Békéscsaba földrajza* (pp. 371–383). Békéscsaba Város Tanácsa.
- Tóth, J. (1977). Az alföldi intercentrális kapcsolatrendszere az interurbán telefonhívások alapján. *Alföldi Tanulmányok*, 1(1), 117–131.

- Tóth, J. (szerk.) (1980). *Mezőberény, a helyét kereső kisváros*. Békés megyei Tanács V. B. Tudományos-Koordinációs Szakbizottsága.
- Tóth, J. (1980). Mezőberény hierarchiaszintje és vonzaskörzete. In J Tóth (szerk.), *Mezőberény, a helyét kereső kisváros* (pp. 167–175). Békés Megyei Tanács VB.
- Tóth, J. (1981). A Dél-Dunántúl térszerkezete (vonzáscentrum- és vonzaskörzet-vizsgálatok alapján). In L. Ádám, S. Marosi, & J. Szilárd (szerk.), *A Dunántúli-dombság: Dél-Dunántúl* (pp. 581–594). Akadémiai Kiadó.
- Tóth, J. (2004). Kell nekünk régió? *Iskolakultúra*, 14(11), 48–68.
- Tóth, J. (2008). Meditáció a városokról és a várossá nyilvánítás hazai gyakorlatáról. *Vitairat. Területi Statisztika*, 3(3), 237–244.
- Tóth, J., & Trócsányi, A. (1996). Összegzés „A magyarországi városhálózat és a városhiányos térségek vizsgálata” c. kutatás témakörében. Janus Pannonius Tudományegyetem, TTK, Általános Társadalomföldrajzi és Urbanisztikai Tanszék.
- Tóth, J., & Trócsányi, A. (2006). A magyarországi városhálózat és a városhiányos térségek vizsgálata. In N. Pap, & J. Tóth (szerk.), *Terület- és településfejlesztés II* (pp. 207–215). Alexandra Kiadó.
- Tóth, J. (1981). A településhálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, 30(2–3), 267–291.
- Tóth, J. (2003. október 29.). *Kell nekünk régió?* [Video]. Mindentudás Videotorium. <https://mindentudas.videotorium.hu/hu/recordings/8221/kell-nekunk-regio>
- Trócsányi, A., & Pirisi, G. (2019). Formális urbanizáció szombathelyi és pécsi szemszögből. In T. Lenner & S. Németh (szerk.), *Szemelvények a településföldrajz és területfejlesztés témaköréből. Tisztelegés a 65 éves Csapó Tamás munkássága előtt* (pp. 93–108). Településföldrajzi Tudományos Egyesület.
- Trócsányi, A., Pirisi, G., & Malatyinszki, Sz. (2007). A célnál fontosabb a bejárt út. A várossá nyilvánítás gyakorlata Magyarországon. *Falu Város Régió*, 11(3), 18–27.
- Ungváry, K. (2022). *Kiugrás a történelemből*. Open Books.
- Ungváry, K. (2023. február 7.). *A történész mint „bíró”. Ítéletalkotás és történeti koncepciók* [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=IUpl0gFgzec>

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licenccel feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Wilhelm, Zoltán¹

Mecsekaljáról a Himalájába – Földrajzi szemléletű Ázsia-kutatások Pécsen

Tóth József professzor iskolateremtő szerepe

From the Slopes of the Mecsek Hills to the Himalayas – Geographical Researches Focusing on Asia in Pécs

Professor József Tóth's Role as a School Founder

ABSZTRAKT

Tanulmányomban áttekintem Tóth József professzor szerepét a Pécsi Tudományegyetem Ázsia Központjának létrejöttében, a Központ működésének megszervezésében, illetve értékelem az alapítás máig tartó hatásait. Tóth professzor holisztikus világszemléletében – természetes módon – kiemelkedő szerepet játszott az empiria. Maga szerette felfedezni, megtapasztalni a világot. A felfedezés kíváncsisága az elemzés, a tanulás kíváncsiságává érett, és ha maga nem tudta, nem akarta a tapasztalási folyamatot továbbvinni, keresett a környezetében olyanokat, akik az „ügyet” folytatták. Tóth professzor ezzel az attitűddel emberi sorsokat változtatott meg, így az enyémet is, amikor 1996-ban megismertetett az indiai Gopal Krishan professzorral, későbbi mentorommal, a chandigarhi Panjab University tanárával, akivel a következő évben már a szubkontinensen találkozhattam. Ezzel megkezdődött számomra, valamint az Ázsia Központ számára is India kutatásának, szellemi, kulturális értékei felfedezésének kalandja.

Kulcsszavak: Tóth József, Ázsia Központ, India, Gopal Krishan, Surya Kant, Gandhi-szobor

ABSTRACT

In my study, I review the role of Professor József Tóth in the establishment of the Asia Centre of the University of Pécs, in the organization of the Centre's operation, and I also attempt to take stock of the effects of the foundation that continue to this day. Cognition and empiricism – naturally – played a prominent role in Professor Tóth's holistic worldview. He loved to explore and experience the Earth himself. The curiosity of discovery matured into the curiosity of analysis and learning, and if he himself could not or did not want to continue this process of experience, he looked for those in his environment who continued the "case." With this attitude, Professor Tóth changed human destinies, including mine, when in 1996 he introduced me to the Indian professor Gopal Krishan, my later mentor, a teacher at the Panjab University in Chandigarh, whom I was able to meet the following year on the subcontinent, and thus began for me, as well as for the Asia Centre, the adventure of researching India and discovering its intellectual and cultural values.

Keywords: Professor József Tóth, Asia Centre, India, Gopal Krishan, Surya Kant, Gandhi Bust

¹ Associate Professor, Director, University of Pécs, Faculty of Sciences, Institute of Geography and Earth Sciences, Asia Centre, H-7624 Pécs, Ifjúság útja 6., +36300746469, wilhelm@gamma.ttk.pte.hu, ORCID: 0000-0002-2537-2412

BEVEZETÉS

Tóth professzort már földrajz–biológia szakos előfelvételiként, az akkori néphadseregben – igaz, csak hírből, nem személyesen – egészségügyi katonaként megismertem, idősebb fia révén, aki az orvos században teljesítette rámért szolgálatát. Természetesen hamarosan találkoztam Tóth professzorral, akinek már az első előadásán kiderült: a legjobb tanár, aki életünkben oktatott. Először is az tűnt fel, hogy percre pontosan kezdi és fejezi be az óráját. Az előadása könnyed volt, szellemes, érthető, példáin keresztül a lényeg egyszerűen megjegyezhető. Pillanatok alatt adattáblákat, országok, földrészek valóság-hű térképeit rajzolta fel krétával a táblára. Biológia–földrajz szakon diplomázott, geográfus volt, de utalt irodalomra, filmekre, képzőművészeti alkotásokra, zenére, még az akkor divatos könnyűzenére is. Ekképpen egészként igyekezett láttatni a világot. És ez a látásmód lenyűgöző volt. Felnőtt ember létünkre sokszor tátott szájjal hallgattuk. Tudományos ismeretterjesztő előadásai is tömegeket vonzottak. Valódi ismeretterjesztő missziót teljesített médiaszereplései során is. Ezért sem kedvelte a tudományban a túlzott specializációból adódó csőllátást, csőllátókat, ő tisztán látta a világban ebből eredő károkat. Persze később beavatott minket: a magabiztosság, könnyed előadói stílus hátterében rengeteg munka áll. Az egyetemi előadásokra, de bármely szereplésre való alapos felkészülést elengedhetetlennek tartotta.

Tóth professzor holisztikus világszemléletében – természetes módon – kiemelkedő szerepet játszott a megismerés, az empiria. Maga szerette felfedezni, megtapasztalni a földtekét. A felfedezés kíváncsisága a megismerés, a tanulás kíváncsiságává érett, és ha maga nem tudta, nem akarta a tapasztalási folyamatot továbbvinni, keresett a környezetében olyanokat, akik az „ügyet” folytatták. Tóth professzor ezzel az attitűddel emberi sorsokat változtatott meg. Nem csak akként, hogy bárki fordulhatott hozzá segítségért – ma ezt úgy mondják: szociálisan rendkívül érzékeny volt –, de különleges kutatási témajavasolataival, illetve az első hallásra furcsa, de szemében izgalmasnak tűnő kutatási tervek felkarolásával is. Nagyon fontosnak tartotta, hogy a geográfus utazzon, lássa, tapasztalja azt, amit oktat. Tudjon összehasonlítani. Így változtatta meg az én sorsomat is. 1997-ben Indiába hívták konferenciára, de nekünk, tanítványainak adta át a lehetőséget, és a forrást is megszerezte a tanulmányúthoz. Engem India varázsa azóta is fogva tart, ezt a szellemi élményt a Tóth professzor úr segítségével alapított kutatóközponton, az Ázsia Központon keresztül van lehetőségünk másoknak is átadni. Nemzetközi tevékenységét, ismertségét és elismertségét a halálát követően Indiából érkező részvénytulajdonosok is jelezték.

Jelen írással – kollégáim és tanítványaim nevében is – kívánok tisztelni Tóth professzor úr emléke, illetve a fentebb leírt kutatási műhelyteremtő, az Ázsia-kutatásokat a Pécsi Tudományegyetemen intézményesítő munkássága előtt.

MÓDSZEREK

E tanulmány módszerei közé főleg azon írásos dokumentumok elemzése tartozik, amelyek az Ázsia Központ (ÁK) megalakítását megelőzően, de azt befolyásolva születtek, valamint az ÁK tevékeny-

ségének folyamányaként publikációk formájában jelentek meg. Kevésbé konvencionális módszereként tekinthetünk a személyes beszélgetések, emlékek felidézésére, a fotódokumentumok közzétételére.

EREDMÉNYEK

Az Ázsia Központ megalapítása és működése

1999 tavaszán Prof. dr. Tóth József rektor, a Földrajzi Intézet igazgatója, a Prinz-díjas dr. Bárdi László, Pécs MJV díszpolgára vezetésével – dr. Koltai Dénes, a Janus Pannonius Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete első emberének aktív közreműködésével – életre hívta a régóta, sokak által nagy érdeklődéssel várt, az országban egyedülálló pécsi Ázsia Központot. Központunk a Janus Pannonius Tudományegyetem (2000. január 1-jétől Pécsi Tudományegyetem) Természettudományi Kara, Földrajzi Intézetének keretein belül működik azóta is. Az Ázsia Központ gondolata nem volt újkeletű a városban, a körülmények szerencsés együttállása tette lehetővé létrejöttét. A Központ alapját – virtuálisan – 1998 őszén, tibeti expedíciónk alkalmával raktuk le, egy kőből épített obó² formájában az 5200 m magas Kampala-hágónál, remélve így az égiek jóindulatát. Persze a földiek segítsége nélkül vállalkozásunk nem sikerülhetett volna.

Az Ázsia Központ oktatási tevékenysége

Tóth professzor inspiráló, de semmire nem kötelező, szabad kezet biztosító támogatása mellett határoztuk meg a Központ küldetését, általános oktatási-kutatási koncepcióját, a hagyományos filológiai megközelítésen túllépve fáradoztunk a magunk és a szándékaink szerinti célcsoport számára is elfogadható szemlélet kialakításán. Következésképpen az interdiszciplináris tantárgyfelépítés és kutatástervezés már az indulásnál is alapvető szerepet kapott, mindamelllett, hogy jelenleg is még csak az első lépéseinket tettük meg a jelentős kutatóközponttá fejlődés útján. Az egyes térségek, államok feldolgozását a természetföldrajzi alapok áttekintésével kezdtük, hiszen kurzusainkra zömében nem földrajz szakos hallgatók jártak. Ugyanakkor a természeti geográfiára való építkezés csak az első elemét jelentette annak a szakmai logikai sornak, melyet követtünk. Az oktatott témák közé tartozott többek között az ázsiai nyelvek alapjainak megismerése, az egyes társadalmak fejlődésmenetének történelmi, civilizációs pilléreinek bemutatása, ezeket a jelenkor gazdasági és politikai földrajzi ismeretei tették teljessé.

A statikus ismeretek mellett/helyett a fejlődés dinamikájának és sajátos ázsiai jellegzetességeinek vizsgálatával kívántuk megkeresni azokat a potenciális kapcsolódási pontokat, melyekhez hazai, illetve európai kutatásaink gyakorlati haszonnal tudtak csatlakozni. Ezzel megbízható, szilárd szakmai alapokat és problémaérzékeny gondolkodásmódot kívántunk kialakítani hallgatóinkban, mely alkalmas volt az önálló egyéni továbblépésre, önképzésre is.

Az Ázsia Központ annyiban különbözött a már meglévő szervezeti egységek többségétől, hogy a tevékenysége, hatóköre nem kívánt beszűkülni a szorosabban vett egységébe. A szokásos „áthallgatás” törvényes lehetősége esetünkben nem csupán eshetőség, hanem közérdekű javaslat is volt,

² A belső-ázsiai buddhisták által a helyszellemeknek állított oltár a természetben.

bármely kar, *bármely szakának* hallgatója (nappali, posztgraduális, levelező) számára. A Központ ugyanis olyan tantárgyi kínálatot, speciálkollégiumi javaslatokat ajánlott, amelyek nem csak színesíteni szerették volna a választható lehetőségek általános körét, hanem a későbbi életpálya előnyeire a szakosodás többletét is biztosítani kívánták. Egyetemünk hallgatóin kívül – az adott lehetőségek korlátain belül – természetesen vártunk minden tudásra, új információra éhes érdeklődőt is.

Magyarország meghatározó fejlesztési prioritása az Európai Unió felé irányul. Azt azonban már kevesebben tudták, hogy az Európai Uniónak olyan alapvető elemzései és határozatai voltak, mint pl. „Az Új Ázsia Stratégia” és „A Hosszútávú Kína-Politika” stb., amelyek új és kiemelt stratégiai irányként jelölték meg Ázsiát, s ezen belül is a rendkívül dinamikusan fejlődő Távol-Keletet, külön hangsúlyozva Kína jelentőségét és távlatait. Úgy ítéltük meg, hogy EU-s tagságunk sem teljes értékű, ha az csupán a szűkebben vett földrészünk gazdasági integrációjára irányul, s megfelelünk nagy befogadó szervezetünk alapvető célkitűzéseiről. Meg voltunk győződve: az EU vonatkozó döntéseinek optimálisan elébe tudunk menni azzal, hogy időben felkészülünk azokra a feladatokra, amelyek a tagállamokra vonatkoznak. Így elérhető kedvező esetben, hogy rendelkezünk olyan felkészült szakemberekkel, akik nemhogy nincsenek lekésve az EU stratégiai menetrendjétől, hanem azokhoz naprakészen tudnak kapcsolódni. Ezt az elképzelésünket messzemenően visszaigazolta a magyar kormányzat 2012-es új külgazdasági stratégiája, amelyet a közvélemény leginkább a „Keleti-nyitás” politikájaként ismer (Hidvégi, 2012; „Keleti nyitás”, 2023)

A jelen és még inkább a jövő gazdasági, geopolitikai kapcsolatai – éppen a hivatkozott határozatoknak, politikai célkitűzéseknek megfelelően – nem egyszerűen átlagosan képzett közgazdászokat, tanárokat, jogászokat, területfejlesztési szakembereket, kulturális és gazdasági diplomátákat igényelnek, hanem olyanokat, akik szélesebb perspektívában gondolkoznak, speciális ismeretekkel is rendelkeznek, s ennek alapján átfogóbb feladatrendszerekben is eredményesen tudnak közreműködni. A versenyképesebb tudásanyag nyújtása versenyképesebb munkaerőt, kedvezőbb elhelyezkedési lehetőséget is jelenthet a hallgatóknak, ezért került sor a PTE szerkezeti modernizációjának e lépésére, az Ázsia Központ létrehozására.

A fentiekből kitűnhet, hogy az Ázsia Központ kezdeti, fő profilját az oktatási tevékenység adta. Emellett azonban munkatársaink folytatták a legnagyobb földrésszel kapcsolatos kutatásaikat is. Több olyan – saját kiadású – kötet megjelentetését határoztuk el, amelyeket hiánypótlóknak szántunk, így 1999-ben napvilágot látott az Ázsia Központ Keleti Kiskönyvtárának első része (Bárdi, 1999), melyet ez idáig még négy követett. Vizsgálatainkat – az ÁK indulásakor – a földrész két gigaszára, Kínára és Indiára irányítottuk, de ahogyan a tantárgyi kínálatot bővíteni igyekeztünk, úgy az új kollégák bevonásával kutatási palettánkat is színesítettük.

Az eseti egyéni érdeklődés kielégítése és a később elindított „Ázsia tanulmányok” specializáció komplexé tételének érdekében az Ázsia Központ az alábbi tantárgyválasztékot kínálta:

a) *Keleti nyelvek:*

- Kínai nyelv kezdőknek és haladóknak
- Japán nyelv kezdőknek és haladóknak
- Hindi nyelv kezdőknek és haladóknak
- Török nyelv kezdőknek és haladóknak

- Indonéz nyelv kezdőknek és haladóknak
- Szanszkrit nyelv és forráselemzés
- b) *Természetföldrajzi tényezők:*
 - Ázsia regionális természetföldrajza
 - Ázsia természeti csodái
- c) *Társadalomföldrajzi tényezők:*
 - India regionális földrajza
 - Ázsia felfedezéstörténete
- d) *Kulturális alapok:*
 - A keleti világvallások története
 - Bevezetés a kínai civilizáció alapjaiba
 - Bevezetés az indiai civilizáció alapjaiba
 - Bevezetés a DK-Ázsiai civilizáció alapjaiba
 - Bevezetés a DNY-Ázsiai civilizáció alapjaiba
- e) *Gazdaságföldrajzi tényezők:*
 - Kína gazdaságtörténete

Az ÁK oktatási munkáját hatalmas érdeklődés kísérte, már az első félév kurzusaira közel 600 hallgató jelentkezett!

Üzenetértékű volt, hogy Pécs városa, felfigyelve kezdeményezésünkre, igyekezett segítséget nyújtani, természetesen Tóth professzor hathatós közbenjárását követően. Rendelkezésünkre bocsátottak egy belvárosi, frissen felújított kulturális intézményben, az (Ázsia Központtal kissé furcsán összecsengő) Európa Házban három irodahelyiséget, így az Ázsia Központ küldetésének létjogosultságát bizonyítva kilépett az Egyetem, illetve a Földrajzi Intézet adta keretek közül. Távlati lehetőségeinket előrevetítette, hogy az Európa Házban a kulturális egységeken kívül üzleti jellegűek is működtek. A PTE azonban forrás híján kénytelen volt néhány évvel később feladni ezeket az irodákat. Ugyanez történt az „Ázsia tanulmányok” specializációval is, hiszen a rendelkezések megváltoztatása (állami képzésben elismert kreditekért nem kérhetett a PTE a diákoktól térítést) miatt le kellett mondanunk – a döntő részben Budapestről érkező – vendégoktatóink munkájáról. Nem Tóth professzoron múlt tehát, és nem Bárdi igazgató úron, hogy a grandiózus kezdetet követő néhány éven belül az oktatási tevékenységünk leépült, ma már csak néhány választható, műveltségi kurzust tudunk kínálni.

Kutatási tevékenység

Az Ázsia Központ állandó munkatársainak kutatási tevékenysége jórészt a legnagyobb földrész két gigaszára, Kínára és Indiára koncentrált. Számos ösztöndíj (Stein Ösztöndíj, Állami Eötvös Ösztöndíj, kínai és indiai állami ösztöndíjak) és vendégprofesszori posztok elnyerése fűződik nevükhöz. Így többször helyszíni kutatásokat végeztek, melyek eredményeit nem csak tudományos folyóiratokban, hanem könyvek, filmsorozatok és más média-megjelenések (pl. The Explorer Magazin, Univ Pécs, Duna TV, Pécs TV, Hálózat TV, Univ TV, Doordarshan TV, Rádió Café, Kolozsvári Rádió, All India Radio, Hindustan Times, Times of India, The Hindu stb.) alkalmával is bemutathatták. Számtalan esetben ezekben a riportokban Tóth professzor volt a „húzónev”, a főszereplő, hiszen kivételes orgánuma, „professzoros” megjelenése rendkívül kedvelté tette médiakörökben. Viszont

minden esetben akkurátusan figyelt arra, hogy a vele együtt mikrofonvégre kapottak is meg tudjanak nyilvánulni. 1998-ban egy közös kínai utunkat követően a regionális TV stúdiójában kérdeztettek minket a tapasztalatainkról, Tóth professzor rutinosan és szellemesen válaszolt a kérdésekre, majd – mikor már érezte, hogy „kezdi elvinni a show-t”, bár nem szándékolta, de a felvételen is jól láthatóan és hallhatóan odasúgta nekem: „most te jössz”.

A kutatási metodika – Tóth professzor tudományos filozófiájának, a saját maga támasztotta elvárásoknak megfelelően – tehát minden esetben helyszíni munkát feltételez. Dr. Bárdi László az ősi Selyemút és a kínai Nagy Csatorna nemzetközi hírű kutatója esetében, egy-egy kínai utazás megkezdése előtt a hazai (pl. az MTA Keleti Gyűjteménye), illetve nyugati források, folyóiratok, könyvek, levéltári- és múzeumi anyagok, statisztikák, szakértői mélyinterjúk szolgáltak felkészüléssel. A helyszínen a fentiek alkalmazása mellett a terepmunkára helyeződött a hangsúly. A méréseké, a dokumentációé lett a főszerep. Hazatérve az anyag feldolgozása, értékelése következett, majd a publikálása. Ez minden esetben főleg tudományos folyóiratokban történt, de legalább ilyen fontos a tudományos ismeretterjesztés, illetve a felsőoktatásban való megjelenítés is. Ennek szolgálatában álltak dr. Bárdi László legutóbbi kötetei (Homokba temetett karavánutakon, Az ősi Selyemút világa stb.), TV-sorozatai is (Bárdi, 2003, 2005, 2007, 2008, 2016, 2019, 2021).

Jómagam India kutatójaként, több, a szubkontinensre szóló ösztöndíj nyerteseként például 2007-es kutatóutam alkalmával, a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj segítségével teljesítettem munkatervemet. Ezeknek a tanulmányutaknak a támogatójaként mindig ott állt a háttérben Tóth professzor, aki, ha kellett, lobbizott, ajánlóleveleket írt, de legtöbbször maga teremtette meg azt a forrást, amelynek segítségével folyhattak Ázsia-kutatásaink. A vizsgálatok eredményeinek közzétételét Tóth rektor úr minden esetben szorgalmazta, többször elmondta: „semmit sem ér a kemény munka, ha mások nem tudnak róla”. Büszke vagyok arra, hogy írásaim egy részét Tóth professzor inspirálta. A Bugya Titusz által megálmodott, közreműködésemmel elindult, de Tóth professzor alapította Modern Geográfia hasábjain láttak napvilágot „Az egyén, mint térformáló erő” (Wilhelm, 2006), illetve az „Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához” (Wilhelm, 2008) c. írásaim, mindkettő a lap hőskorában és kifejezetten Tóth professzor kérésére. Megtiszteltetés volt, hogy az Akadémiai Kiadó gondozásában, Tóth professzor főszerkesztésében megjelent „Világföldrajz” nagyszabású kötetében írhattam – többek között – a Dél-Ázsia fejezetet (Wilhelm, 2010). Utolsó közös munkánk volt, amikor az „India regionális földrajza” (Wilhelm, 2015) c. monográfiám lektori teendőit vállalta el, de a könyv megjelenését már nem érthette meg. E kiadványt néhány évvel megelőzően viszont sikerült mosolyt csalnunk professzorunk arcára, amikor „Nepál” c. könyvünket neki ajánlva készítettük el 70. születésnapja alkalmából (Wilhelm et al., 2010). Az általa meghatározott etikai, morális és minőségi alapokról indulva számtalan Ázsiával kapcsolatos kutatás és publikáció született az elmúlt néhány évtizedben a pécsi Ázsia Központban, folytatva, de még nem kiteljesítve azt a holisztikus szemléletet, amit ő képviselt. Sajnos már azt sem érthette meg, hogy 2015–2019 között betölthettem a Delhi Magyar Tájékoztatási és Kulturális Központ igazgatói posztját, illetve elnyerhettem a Nagykövetség kulturális tanácsosi megbízását. Pedig ez a négyéves kaland is az ő egykori önzetlenségének volt a hozadéka...

Tóth professzor megteremtette azoknak az Ázsia-kutatásoknak az intézményesült alapjait, melyeket azóta is folytatunk. Néhány fiatal munkatársunk útját még személyesen egyengethette. A teljesség

igénye nélkül: Balogh Tibor a nemzetközi segélyezés földrajzával foglalkozott, Vietnám példáján, s ebből a témából védte meg PhD-disszertációját. Ágó Ferenc Közép-Ázsia vízmegosztási problémáival, Pete József vallásföldrajzi tanulmányaival szerzett tudományos minősítést. Bagdy Ábel, Fazekas Béla, Kuszinger Róbert, Nemes Viktória, Piszter Gergely és Zagyi Nándor India-kutatásokat végzett, illetve végez, utóbbi kollégánk már szintén doktori fokozatot szerzett. Jobbára a poszt-tóthi éra pécsi Ázsia-kutatásaiból szemezgettem, amikor néhány példát hoztam ez irányú munkásságunkra a *Modern Geográfia* hasábjain (Wilhelm, 2022): az itt tevékenykedők publikációi a hazai geográfia különleges szegmensét alkotják (pl. Bokor et al., 2018; Fazekas, 2014; Nemes, 2016; Piszter, 2013; Wilhelm, 2000, 2001, 2002, 2004, 2008, 2009, 2010, 2011, 2015, 2018; Wilhelm et al., 2010a, 2011, 2014; Wilhelm & Bagdy, 2021; Wilhelm & Zagyi, 2012, 2019; Wilhelm et al., 2010b; Wilhelm et al., 2022; Wilhelm et al., 2006; Zagyi, 2009, 2013; Zagyi & Ács, 2017; Zagyi et al., 2021 stb.), jelentős tudományos hatással. Különleges kegy volt az Ázsia Központ első igazgatója, a sinológus Bárdi professzor születésnap kiadványán dolgozni Tóth rektor úrral, melyet „Keleti horizontunk” címmel jelentettünk meg (Tóth & Wilhelm, 2009) és a Keleti Kiskönyvtár negyedik kötete volt.

Graduális és posztgraduális hallgatóink is szívesen választják diplomamunkájuk témájául Ázsia természet- és társadalomföldrajzát. Dolgozatok tucatjai készültek el – de nem tucatműként – úgy a közelmúltban, hogy az azokat megalkotó hallgatók tisztában voltak a rájuk váró nehézségekkel, hiszen egy távoli terület hitelt érdemlő geográfiai elemzése sokkal több buktatót hordoz, mint egy Kárpát-medencei téma.

Tudomány- és kultúraszervezés

A pécsi Ázsia Központ rendszeresen rendez önállóan vagy társulva konferenciákat, kulturális eseményeket (Ázsia Napok, India Nap, Anyaországok és volt gyarmataik c. konferenciák, Tudomány és Buddhizmus Konferencia, Magyarok Dél-Ázsiában Konferencia, Nemzetközi Jóga Nap stb.), illetve részt vesz az egyetemi nemzetközi programokban (pl. International Seasons). Folyóiratáról, könyvkiadói tevékenységéről már esett szó (Keleti Kiskönyvtár). Ösztöndíjasokat (a japán Kansai Gaidai Egyetem ösztöndíja, az Agrai Egyetem hindi ösztöndíja) küld és fogad.

Kiemelkedő fontosságú, hogy az Ázsia Központ kutatócserék, oktatócserék bonyolítója is. Tóth professzor meghívására az 1990-es évek derekán érkezett a PTE-re egy szemeszterre szóló vendégprofesszori felkéréssel Gopal Krishan (1. ábra), az indiai Panjab University³ (PU) professzora. Ebből az egy féléből hosszantartó barátságok és gyümölcsöző együttműködések születtek. GK professzort, ahogyan ő kérte, hogy szólítsuk, 1996-ban a PTE díszdoktorává avatták. Professzor úr előadásaiból kötetet szerkesztettünk „Fejezetek India földrajzából és a fejlődő világ urbanizációs problémái” címmel (Trócsányi & Wilhelm, 1996), majd a következő évben már magunk tartottunk előadásokat a chandigarhi Panjab University-n. GK professzor ezt követően többször látogatott el Pécsre, legutóbb jelen sorok írójának habilitációjára, ahol a bírálóbizottság tagjaként tevékenykedett.

³ Érdekes párhuzamok fedezhetők fel a Pécsi Tudományegyetem (PTE) és a Panjab University (PU) történetét tanulmányozva. Utóbbit is egy magyar személy, az MTA kültagja, Leitner Gottlieb Vilmos alapította a mai Pakisztán területén fekvő Lahore-ban 1882-ben. Ennek az egyetemnek később a szintén magyar származású világhírű régész, Stein Aurél is rektora volt. India és Pakisztán szétválásakor a PU – a PTE jogelődjéhez, az Erzsébet Tudományegyetemhez hasonlóan – költözni kényszerült, így működik ma az indiai Chandigarhban.

Számtalan alkalommal segített magyar geográfusokat (és nem csak geográfusokat) Indiában, aktív szerepet vállalt a két ország közötti tudományos kapcsolatok elmélyítésében. Munkája elismeréseként 2011-ben a Magyar Földrajzi Társaság Tiszteleti Tagjává választották.

1. ábra: Gopal Krishan professzor emlékfát ültet Doctor Honoris Causa avatását követően (1996), Tóth József és Borhidi Attila dékán urak társaságában (Fotó: Mánfai György)

Figure 1. Professor Gopal Krishan planting a memorial tree after the inauguration of Doctor Honoris Causa (1996), in the company of deans József Tóth and Attila Borhidi (Photo: György Mánfai)

Gopal Krishannak Tóth Józseffel, majd a munkatársaival ápolta baráti viszonya eredményeképpen a Panjab University és a PTE között megindult a vendégoktatók cseréje, illetve együttműködési megállapodás is született. Így járhatott többször is a kiváló Surya Kant professzor úr vendégoktatóként Pécsen, illetve Jai Narain Sharma professzor szintén a PU-ról nálunk. Sajnos ők ketten már nincsenek közöttünk, de GK-vel együtt tanítványaik, kollégáik továbbviszik a kooperáció szándékát és gyakorlatát. Ekként látogattak a PTE-re legutóbb Sanjeev Mahajan és Saradindu Bhaduri professzorok is.

Részen a fent vázolt kapcsolatrendszernek köszönhetően Tóth professzor egykori munkatársai külföldi tudományos társaságok választott tisztségviselőivé, tudományos folyóiratok szerkesztőbizottságainak tagjaivá válhattak.

Természetesen nem kizárólag Ázsiából érkeztek hozzánk kollégák, a már említettek szerint Tóth professzor számtalan esetben nyújtott segítséget az odautazásra, így valósulhatott meg az Ázsia Központ szervezésében – az egyéni kutatóutak, konferencia-részvételek mellett – a „Kőrösi Csoma Sándor – Stein Aurél Emlékexpedíció, illetve az „Évezred Utolsó Himalája-expedíciója Pécsről”, melyeken kiemelkedően teljesítő hallgatóink is részt vehettek.

Számomra Tóth professzor kapcsolatokat építő inspirációja érett be 2022-ben, amikor a 150 éves Magyar Földrajzi Társaság legmagasabb kitüntetései egyikét, a Kőrösi Csoma Sándor Emlékérmet vehettem át, az indoklás szerint: „a földrajztudomány kimagasló hazai művelőjének, aki kiemelkedő

érdemeket szerzett a földrajztudomány nemzetközi kapcsolatainak elmélyítésében, az indiai térségben végzett több évtizedes kutatómunkájáért”.

2. ábra: Gandhi mellszobrának avatása a PTE Botanikus Kertjében 2014. október 2-án.

Az avatók balról jobbra: Gábrriel Róbert a PTE TTK dékánja, Páva Zsolt Pécs MJV polgármestere, Bódis József a PTE rektora, Malay Mishra India nagykövete, Wilhelm Zoltán az Ázsia Központ igazgatója, Umesh Kumar az Amrita Sher-Gil Indiai Kulturális Központ igazgatója (Fotó: Mánfai György)

Figure 2. Inauguration of the bust of Gandhi in the Botanic Garden of PTE on October 2, 2014.

The inaugurators from left to right: Róbert Gábrriel, Dean of PTE TTK, Zsolt Páva, Mayor of Pécs MJV, József Bódis, Rector of University of Pécs, Malay Mishra, Ambassador of India, Zoltán Wilhelm Director of the Asia Center, Umesh Kumar, Director of the Amrita Sher-Gil Indian Cultural Center (Photo: György Mánfai)

Véleményem szerint a Tóth professzor által megkezdett, szorgalmazott és anyagi értelemben is támogatott ázsiai irányultságú tevékenységünk egyik legfontosabb hozadéka –ha úgy tetszik, szimbóluma mindannak, amire az elvégzett munkánk irányult – a 2014-ben, az erőszakmentesség apostolának 145. születésnapján felavatott Gandhi-szobor (2. ábra). A szobor felállításának helyszíne, az avatás körülményei, az azóta is fennálló indiai érdeklődés kifejezi az együttműködésre való lankadatlan törekvést, gazdagítja a város és a PTE kulturális örökségét, erősíti településünk és intézményünk vonzerejét, megtestesíti közösségünk kultúrákon átívelő összetartozását.

KÖVETKEZTETÉSEK

Tóth professzor 10 éve hagyott itt minket. A megjelent nekrológok kiemelték, hogy mélyről, szegénységből, az alföldi tanyavilág szülötteként indult, kevés dolgot kapott „készen az élettől”. Miért gondoljuk, hogy az a világ, az a környezet szegény volt? Hiszen mindent megadott, amire egy tehetséges pályakezdőnek szüksége lehet: szülői szeretetet, hitet, szorgalmat, becsületet, kitartást, élelátást, a talentum tiszteletét. Intelligenciáját is onnan hozta, olyat, ami nem az elvégzett osztályok számától függ. Ahogyan ő is megjegyezte néhányszor: találkozott bizony sok diplomás fajankóval és négy elemi végzett bölccsel egyaránt.

A megemlékezések egy része hangsúlyozta: kiteljesíthette életművét. Mire alapozzák mindezt? Szegedtől Pécsig végigjárta az egyetemi oktatói munkakörök ranglétráját a professor emeritusi címig. Alapított kutatóintézeti csoportot, vidéki kutatóintézeti hálózatot, főiskolai tanszékből egyetemi intézetet. Volt dékán, a Janus Pannonius Tudományegyetem utolsó, az egyetemi integráció véghezvitele után pedig a Pécsi Tudományegyetem első rektora, majd rektor emeritusa. Munkáját számos kitüntetéssel ismerték el. Ugyanakkor megállapíthatjuk: nem feltétlenül nyomot akart hagyni maga után, hanem alkotni, építeni szeretett. A tétlenséget nem bírta. Akár szőlőt metszett, tudományos munkán dolgozott, kutatóközpontot alapított, vagy patakot szabályozott, kongresszust szervezett; az alkotásból fakadó megelégedettséget, boldogságot kereste. Természetesen aktív élete folyamatosan a nyilvánosság előtt zajlott. Persze ez a szürkékben és „hegedőseikben” irigységet szült. Megjelentek az ellendrukkerek és az ellenfelek. Életműve miattuk nem lehetett teljes.

De hadd térjek vissza néhány gondolat erejéig az intézetalapításhoz, a pécsi Ázsia Központ megalapításához! Az ő, de mindannyiunk életében is, azokéban bizonyosan, akik geográfusként dolgozunk a PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézetében, jelentős változást hozott ez az időszak. Ekkor a főiskolai tanszékből valódi, az oktatás mellett magas színvonalú kutatói tevékenységgel is foglalkozó, versenyképes tudományos műhely született. Fejlesztő, építő tevékenysége az 1990-es évek végére már az ország legnagyobb létszámú geográfus műhelyei közé emelte a PTE Földrajzi Intézetét, amely a hazai társadalomföldrajz egyik legsokoldalúbb kutatási központjává is vált, új, máshol az országban nem művelt kutatási irányokat honosított meg, pl. a keletit... Közreműködésével ez idő tájt már egyetemi diplomát nyújtó földrajztanárképzés folyt, majd az oktatási-kutatási tevékenység intézményesített csúcsaként beindította – Lovász professzorral együtt – a földrajzos doktori képzést is. Az első végzett doktoranduszai közé tartozhattam, a tanítványa voltam, akit rövidesen kollégájává fogadott; ahogyan a kezdetekkor, a későbbiekben is, a mély vízbe dobva próbálta ki rátermettségünket és adta, nyugnek korántsem nevezhető, feladatait.

Kivételes EMBER volt, csupa nagybetűvel, karizmatikus személyiség, akinek a megszólalása mindig figyelmet generált. Akivel lehetett, azzal szót értett. Ugyanazt a tiszteletet adta meg a portásnak és a professzornak egyaránt. Soha nem hallottam doktor Tóth Józsefként bemutatkozni, nem volt szüksége így tekintélyt szerezni, hiszen az első mondatai után úgylis kiderült, nem mindennapi intellektusú férfi. Mindig hajlott a kompromisszumra, annak ellenére, hogy karakteres véleménye, határozott céljai voltak. Sohasem szégyellte beismerni, ha – akár vezetőként is – tévedett. Nem félt hálásnak lenni és azt kimutatni. Hálás volt mestereinek, és ezt számtalanszor nyilvánvalóvá tette. Élete utolsó időszakában nagyon fáj neki, hogy néhány tanítványa, akik pozícióba kerültek, már meg voltak győződve arról; nélküle is boldogultak volna és ezt a környezetükkel is igyekeztek elhitetni.

Tóth professzor Homo ludens, játékos ember volt. Ahogyan versei, azokon belül limerickjei, szójátékai, jellegzetes humora, iróniája, házában berendezett, az élete során összegyűlt apróságokat bemutató „Hüppütyü Múzeuma”, biliárdszobája, könyvtárépülete bizonyították. Legutolsó nyilvános ténykedése is a játékoság jegyében zajlott. Elvállalta az intézeti Mikulás szerepét. Pedig már komoly fájdalom gyötörhette akkor. De az intézeti csapat hívta, hát jött.

Torokszorító érzés arra gondolni, hogy már nem fog soha a macera nevű népi hangszeren játszani, ha egy határidő betartására, egy alkotás elkészítésére akar ösztönözni. Nem fog acélos kézszerítésé-

val arra emlékeztetni, számíthatunk rá. Nem fogja pontokba szedett jó tanácsait megosztani velünk. Nem kéri el többet a mikrofont közös buszos útjainkon, hogy felhívja a figyelmünket a tér kitüntetett helyeire. Nem mosolyog ránk huncutul, jellegzetes köszöntésével: „Szevasz, Mester”!

Súlyos árat fizetett, súlyos árat fizettünk azért, hogy mindannyian megértsük, mit is jelentett nekünk ő. Mióta ismertem, halálakor hagyott először cserben. Rendkívüli ajándék volt a sorstól, hogy élete egy szakaszán útitársa lehettem. Tisztelt Professzor Úr, kedves Jóska! Szellemi örökségedet ápoljuk, emlékedet megőrizzük, nyugodj békében!

IRODALOMJEGYZÉK

- Bárdi, L. (1999). *A keleti világvallások története és eszmevilága* (Keleti Kiskönyvtár 1). Janus Pannonius Tudományegyetem, TTK, Földrajzi Intézet, Ázsia Központ.
- Bárdi, L. (2003). *Az ősi Selyemút világa*. Masszi Kiadó.
- Bárdi, L. (2005). *Homokba temetett karavánutakon*. Masszi Kiadó.
- Bárdi, L. (2007). *Kelet népe vagyunk*. Helikon Kiadó.
- Bárdi, L. (2008). *Kínai hajónapló – magyarok a Császár-csatornán*. Masszi Kiadó.
- Bárdi, L. (2016). *Őstörténetünk ösvényein*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Bárdi, L. (2019). *Ázsiából – Európába*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Bárdi, L. (2021). *Hunok, székelyek, magyarok*. Pro Pannónia Kiadói Alapítvány.
- Bokor, L., Wilhelm, Z., & Nemes, V. (2018). Reflections on the Development of the Indian Diaspora in the „Old World”. In P. Reményi, & R. Vers (szerk.), *X. Magyar Politikai Földrajzi Konferencia* (pp. 179–191). PTE TTK FI.
- Fazekas, B. (2014). Az indiai parlamenti választások értékelése. *Modern Geográfia*, 9(3), 95-100.
- Hidvégi, B. (2012). *Külgazdaság új megközelítésben: a „Keleti nyitás – nyugati tartás” politikája*. Nemzetgazdasági Minisztérium. https://www.mkt.hu/docs/2012-10-02-18-54-52-Hidvegi_Balazs.pdf
- Nemes, V. (2016). A nemi arányok eltolódásának vizsgálata Indiában. *Modern Geográfia*, 11(1), 3–22.
- Keleti nyitás, új gazdasági stratégia. (2023. január 09.). *Magyar Nemzet*, <https://magyarnemzet.hu/gazdasag/2023/01/keleti-nyitas-uj-gazdasagi-strategia>
- Piszter, G. (2013). India és az atomenergia kapcsolata. In Z. Dövényi & A. Donka (szerk.), *A geográfia változó arcai* (pp. 145–159). PTE TTK FDI.
- Tóth, J., & Wilhelm, Z. (szerk.). (2009). *Keleti horizontunk* (Keleti Kiskönyvtár 4). Publikon Kiadó.
- Trócsányi, A., & Wilhelm, Z. (1996). *Fejezetek India földrajzából és a fejlődő világ urbanizációs problémái*. JPTE TTK ÁTUT.
- Wilhelm, Z. (2000). Dél-Ázsia métélye – a kasmíri konfliktus. In Z. Dövényi (szerk.), *Alföld és nagyvilág* (pp. 335–351). MTA FKI.

- Wilhelm, Z. (2001). Bengál környezeti jellemzői a XX. század elején. In J. Kovács, & D. Lóczy (szerk.), *A vizek és az ember* (pp. 283–302). PTE TTK FI.
- Wilhelm, Z. (2002). A Kashmiri konfliktus politikai földrajzi alapjai. In L. Szabó, T. Ölbei, & Z. Wilhelm (szerk.), *Anyországok és (volt) gyarmataik. Afrika – Amerika – Ázsia* (pp. 209–222). Universitas Munkacsoport, PTE TTK – BTK.
- Wilhelm, Z. (2004). Dél-Ázsia – Kasmír. In F. Csefkó, & J. Gyurok (szerk.), *Varázslatos India* (pp. 97–112). Gálos Nyomdász Kiadói és Kereskedelmi Kft.
- Wilhelm, Z. (2006). Az egyén, mint térformáló erő. *Modern Geográfia*, 1(1), 1–4.
- Wilhelm, Z. (2008). Adatok az indiai urbanizáció folyamatának vizsgálatához. *Modern Geográfia*, 3(2), 152–209.
- Wilhelm, Z. (2009). Hinduk Afrikában. *Afrika Tanulmányok*, 3(1), 28–35.
- Wilhelm, Z. (2010). Dél-Ázsia. In J. Tóth J. (szerk.), *Világföldrajz* (pp. 977–1029). Akadémiai Kiadó.
- Wilhelm, Z. (2011). The survey of spatial disparity in India with the application of SENTIENT Index. *Hungarian Geographical Bulletin*, 60(1), 45–65.
- Wilhelm, Z. (2015). *India regionális földrajza*. Publikon Kiadó.
- Wilhelm, Z. (2018). Indiai mozaik. *Fókuszban*, 2(4), 20–24.
- Wilhelm, Z. (2022). A magyar utazók által közvetített India-kép máig élő hatásai. *Modern Geográfia*, 17(2), 25–43.
- Wilhelm, Z., & Bagdy, Á. (2021). India gazdasági fejlődésének területi és földrajzi hatásai. In D. Karátson, & B. Nagy (szerk.), *X. Magyar Földrajzi Konferencia absztraktkötet* (p. 144). A Földgömb az Expedíciós Kutatásért Alapítvány.
- Wilhelm, Z., & Zagyi, N. (2012). Mit ér a lány, ha indiai? – Nemi arányok alakulásának vizsgálata Indiában. In D. Nyári (szerk.), *Kockázat – Konfliktus – Kihívás: A VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmányai* (pp. 1037–1053). SZTE TTIK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék.
- Wilhelm, Z., & Zagyi, N. (2019). Kereszténység és vallásszabadság Indiában. *Vigilia*, 84(1), 12–19.
- Wilhelm, Z., Déri, I., & Kisgyörgy, P. (2010a). *Nepál*. Publikon Kiadó.
- Wilhelm, Z., Kuszinger, R., & Zagyi, N. (2022). Classifying the Million-Plus Urban Agglomerations of India – Geographical Types and Quality of Life. In N. C. Jana, A. Singh, & R. B. Singh (Eds), *Livelihood Enhancement Through Agriculture, Tourism and Health* (pp. 261–285). Springer Nature.
- Wilhelm, Z., Pete, J., & Kisgyörgy, P. (2006). Adatok a kasmíri konfliktus politikai földrajzi elemzéséhez. *Földrajzi Értesítő*, 55(1–2), 213–237.
- Wilhelm, Z., Pete, J., Nemes, V., & Zagyi, N. (2011). The Survey of Spatial Disparity in India with the Application of the SENTIENT Index with Special Focus on Religious Composition. *Humán Innovációs Szemle*, 2(1), 56–76.
- Wilhelm, Z., Rudl, J., Bank, K., Gálosi-Kovács, B., Benovics, G., Déri, I., & Piszter, G. (2010b). Területi különbségek vizsgálata Indiában. *Földrajzi Közlemények*, 134(3), 299–312.

- Wilhelm, Z., Zagyai, N., Nemes, V., & Kiss, K. (2014). A gyermekkori nemi arányok átalakulásának területi összefüggései Indiában a 2011-es népszámlálás tükrében. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 3(1), 139–149.
- Zagyai, N., & Ács, M. (2017). Christian missions as civil society movements at the service of the Indian society. *Civil Szemle*, 14(3), 105–120.
- Zagyai, N., Kuszinger, R., & Wilhelm, Z. (2021). Characteristics of recent urbanisation in India in light of the divergent development paths of metropolises. *Regional Statistics*, 11(3), 60–94.
- Zagyai, N. (2009). A judaizmus múltja és jelene Indiában. *Modern Geográfia*, 4(4), 54–102.
- Zagyai, N. (2013). A vallásszabadság korlátai a mai Indiában. In R. Balogh, & P. Schmidt (szerk.), *A földtudományi kutatások új aspektusai* (pp. 117–129). Publikon Kiadó.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licence-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Pap, Norbert¹

Kell nekünk régió? Gondolatok Tóth József pécsi geográfus örökségéről

Do We Need Regions?

Reflections on the Legacy of Geographer József Tóth in Pécs

ABSZTRAKT

A dolgozat Tóth József pécsi geográfus egyetemi tanár szellemi örökségéről szól. A magyarországi regionalizmus, a geográfia feladatai, a Pécsi Tudományegyetem helyi, térségi és nemzetközi feladatai, a pécsi Földrajzi és Földtudományi Intézet, valamint a Földtudományok Doktori Iskola eddigi működése a főbb témák, amelyeket igyekeztünk megítélni. A szerző tanítványként és munkatársként személyes tapasztalatai alapján, valamint interjúk és a rendelkezésre álló írott források feldolgozásával végezte el vizsgálatait. A dolgozat Tóth József munkásságának időtálló eredményeit, a képzési portfóliót, az egyetemi integrációt, a Természettudományi Kar fejlesztését, a doktoriskola alapítását mutatja be, a fenntarthatóság nézőpontja felől közelítve a kérdéshez.

Kulcsszavak: Tóth József, régió, Pécs, regionalizmus, egyetem, doktoriskola

ABSTRACT

This essay is about the intellectual legacy of József Tóth, professor of geography at the University of Pécs. The main topics we have attempted to assess are regionalism in Hungary, the tasks of geography, the local, regional and international tasks of the University of Pécs, the Institute of Geography and Earth Sciences in Pécs, and the operation of the Doctoral School of Earth Sciences. The author has based his research on his personal experiences as a student and staff member, as well as on interviews and written sources. The paper presents the timeless achievements of József Tóth's work, the training portfolio, the university integration, the development of the Faculty of Sciences, and the establishment of the Doctoral School of Earth Sciences, approaching the issue from the perspective of sustainability.

Keywords: József Tóth, region, Pécs, regionalism, university, doctoral school

¹ DSc, Full Professor, Institute of Geography and Earth Sciences, Head of the Doctoral Program in Geopolitics, Doctoral School of Earth Sciences, Head of the Historical and Political Geographical Research Center of János Szentágothai Research Center, University of Pécs, H-7624 Pécs, Ifjúság u. 6. Email: pnorbert@gamma.ttk.pte.hu, ORCID 0000-0001-8243-4213

BEVEZETÉS

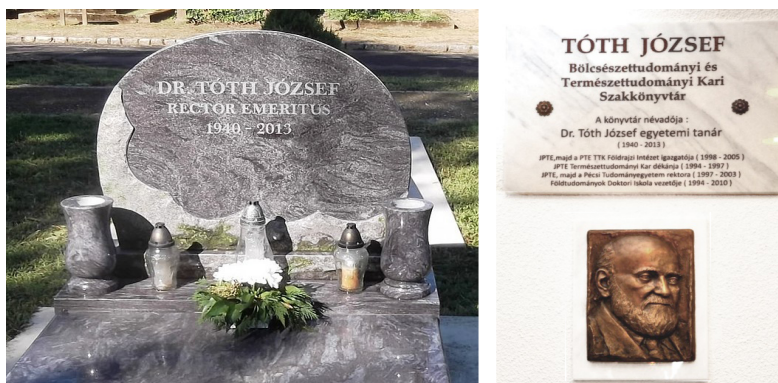
Bár nincs ember, akinek élete ne hagyna nyomot, mégis, társadalmi, kommunikatív emlékezete (Assmann, 2018) viszonylag keveseknek van. Ahhoz ugyanis szükséges a beágyazottság, a közösségi hatás és az életpályán túlmutató következmények, a kortársak és az utókor rendszeres reflexiói is. Az olyan írások, mint amelyet Ön is éppen olvas, mutatják, hogy a személyiség, akiről a szöveg szól – jelen esetben Tóth József – rendelkezik ilyen emlékezettel. Azokat a személyiségeket pedig, akikről érdemes íyet írni talán „történelminek” is nevezhetjük.

Mire emlékezünk Tóth József kapcsán, milyen *lieu de memoire*-ok idézik meg őt? Alapító rektorként a Pécsi Tudományegyetem (portréja a Rektori Hivatal folyosóján látható), alapító igazgatóként a PTE Földrajzi és Földtudományi Intézete és alapító vezetőként a PTE Földtudományok Doktori Iskola intézményesen is fennmaradtak. A PTE Ifjúság úti campusának a közös kari könyvtára hordozza a nevét, a Pécsi Köztemetőben pedig központi helyen áll sírmléke (1. ábra). Pécsen a Mecsek oldalában fekvő Kócsag utca 28–30.-ban, az Éger-tetőre tartó kirándulók az ő egykori birtoka mellett parkolnak, sétálnak el. Mégis, egyre kevesebben tudják azt, hogy ki lakott ebben a több épületből (a patak mellett álló lakóházból, könyvtárból, múzeumból, pincéből) álló komplexumban (ő „*haciendának*” nevezte).

Ezeknél talán lényegesebb, hogy akadt néhány olyan makacs gondolata, amelyek bűvópatakként vissza-visszatérnek a közbeszédbe: ilyen a dél-dunántúli regionalizmus víziója, az egyetem regionális funkciói, valamint a tér, a település, a régió szerepe az életünkben. Ez utóbbival kezdeném az áttekintésemet.

1. ábra: a) Tóth József sírmléke a Pécsi Köztemetőben. b) Emléktábla a PTE Tóth József Bölcsészettudományi és Természettudományi Kari Szakkönyvtár bejáratánál

Figure 1. a) The tomb of József Tóth in the Pécs Public Cemetery.
b) Memorial plaque at the entrance of the József Tóth Library

MÓDSZEREK

Az írásmű elkészítésében elsősorban a saját tapasztalataimra, emlékeimre és értékítéletemre támaszkodtam. Ugyanakkor szükségesnek láttam Tóth József hivatali utódaival (dékáni, rektori, intézetigazgatói és doktoriskola vezetői szinten is) beszélgetni, interjúkat készíteni arról, hogy ők hogyan látták, látják egykori munkásságát, illetve örökségét. Mivel mind róla, mind pedig a pályatársakról

megjelent már több interjú, illetve tanulmány, természetesen azokat is figyelembe vettem és minden esetben hivatkoztam is ezeket. A tanulmányban előforduló esetleges hibákért, tévedésekért és félreértésekért kizárólag engem terhel a felelősség, mentségemre szóljon, hogy a tapasztalataimat írtam le, ennél fogva szubjektív és egyedi lett a megközelítem. A módszereim közé tartozott a terepbejárás is, meglátogattam Tóth József emlékezeti helyeit, és a jelen viszonyai között igyekeztem rögzíteni is állapotukat.

EREDMÉNYEK

A regionalizmus gondolata

Ha van fogalom, amely összeforrt Tóth József nevével, az a régió. A „Kell nekünk régió?” című előadását a Mindentudás Egyeteme² televíziós program keretében egy ország ismerte meg. Szenvedélyesen érvelt a regionalizmus mint az államszervezés egy olyan formája mellett, mely a földrajzi tér „természetes” szövedékét figyelembe veszi, a településrendszer jellegével számol, az ott élő népesség igényeire figyelemmel van és a racionális térszervezés révén a sikeresség alapja lehet: az állam hatékony működésének alapja a sikeres térszervezés, vélte ő.

Személyes kutatói és vezetői tevékenységében nem csupán feltárni igyekezett a rejtőzködő régiókat, de segíteni is kívánta a regionális struktúrák kiépülését Magyarországon. Ezen szándékai valósultak meg abban is, hogy – elősegítve egy regionálisan kiegyensúlyozottabb településhálózat kialakulását – fellépett a városiasodás, valamint a városodás folyamata érdekében.

Úgy hitte, a városhiányos térségek problémái enyhíthetők akár azzal is, ha noszogatóssal városokat „kreálunk”, a belső perifériák nagyközségeiből a helyi ambíciók megmozgatásával olyan központi szerepkörű települések jöhetnek létre, amelyek idővel valódi városokká válnak. Ezen szakértői munka eredménye lett számos várossá nyilvánítás, ami egyes esetekben tényleg mozgósító hatással bírt. Az így kreált városok közössége megerősödött öntudattal időnként valóban betöltötte azt az űrt, ami a városhiányos térségekben jelentkezett.

A regionális városrendszer tetején a régióközpontok állnak, szerepük pedig meghatározó. Ezért sokat foglalkozott ezzel a települési körrel, különösen Péccsel, a Dél-Dunántúl „fővárosával”. A város kutatása sokat köszönhet neki, ahogy a városfejlesztési gondolkodás komplex folyamatában is tetten érhetők a gondolatai. Pécs polgármesterei közül többekkel szívélyes viszonyt ápolt, a városfejlesztés szakemberei közül sokan az ő iskolájából kerültek ki. Mint a Pécsi Tudományegyetem alapító rektora (2000) sokat tett azért, hogy a bányászváros, régióközpont igazi egyetemi várossá váljon, amelynek meghatározó, lényegi funkciójává a felsőoktatás vált: többek között az egyetemi város cím viselését, a marketingben a használatát is ő kezdeményezte.

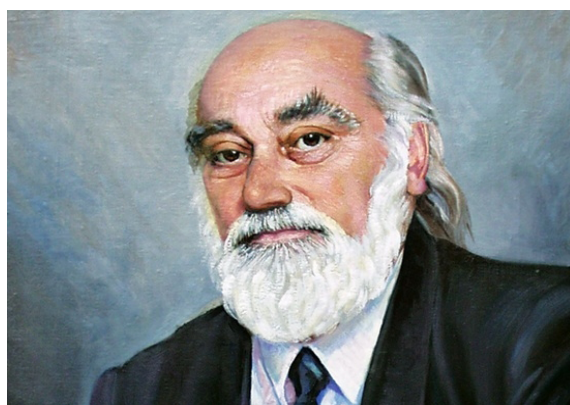
Rektori ciklusai alatt – a Janus Pannonius Tudományegyetem utolsó, a Pécsi Tudományegyetem első rektora volt – az oktatói, de főként a hallgatói létszám nagyon jelentősen nőtt: egyes kategóriákban megtöbbszöröződött (2. ábra). Az 1980-as években még 170 ezres iparváros napjainkra 140

² Az előadás 2003. október 29-én hangzott el (Tóth, 2003).

ezresre csökkent ugyan, de ezt részben kompenzálta az, hogy a hallgatói létszám előbb az 1990-es évek eleji 8–9000-ról éppen rektorsága alatt gyorsan több mint 34 ezerre nőtt, napjainkban pedig 20 ezer körüli létszámmal konszolidálódni látszik. Az egyetem relatív súlya nagyobb ma a város és a régió életében, mint korábban bármikor, de ennek a tudatossága, úgy vélem, sokkal kisebb, mint az ő rektori korszakában volt. Tudatos építkezés zajlott a Pécs–Szekszárd egyetemi integrációval, és sokat hadakozott a Pécs–Kaposvár kiegyezésért, kooperációért, a regionalizmus szövetének kiépüléséért. Ebben átütő sikert nem ért el, de utódai sem jártak több szerencsével. A PTE relatív súlya megnőtt ugyan a régióban, de egységes és szervesen fejlődött egyetemi rendszer nem alakult ki. A kaposvári és a nagykanizsai felsőoktatási campusok a régió kívüli központokhoz kapcsolódtak. Kaposvár a gödöllői központú MATE-hoz, Nagykanizsa pedig a veszprémi központú Pannon Egyetemhez került. A folyamatnak különösebb belső pozitívumai nem érzékelhetők, a térségi társadalom, a városhálózat és a regionális gazdaság nem lett tőle erősebb. A Kaposvárral, a Kaposvári Egyetemmel való viaskodás, illetve a megegyezés keresése mindvégig ott volt az egyetemvezetői prioritásai között.

2. ábra: Tóth József rektori portréja

Figure 2. Painted portrait of József Tóth on the wall of the Rector's Office

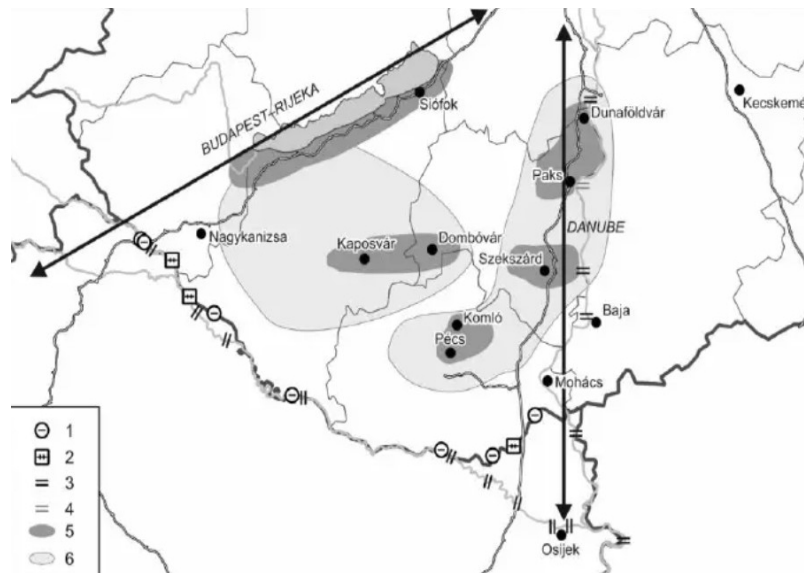
A regionális együttműködésről való gondolkodás déli irányban Eszékig terjedt, és talán senki nem tett több erőfeszítést arra, mint ő, hogy a Pécs–Eszék-tengelyt – egyetemi együttműködésként – működésbe hozza. Mint Alföld-kutató ebben az esetben is onnan adaptálta a modellt: a Nagyvárad–Debrecen várospár példája lebegett szeme előtt. Az átütő siker ezúttal is elmaradt, az együttműködés szintje, minősége napjainkban még a 2000-es éveket sem éri el.

A másik, régiós szempontból fontos fejlesztési irány a kelet-nyugati összeköttetés megerősítése lenne, olyan nemzeti projekt, amelynek Budapest ellensúlyozásában lett (volna) szerepe. Ezt többen, többféle nyomvonallal képzeltek el, de végül nem vált valóra. A szekszárdi hídhoz kapcsolódóan egy jelentéktelen szakasza épült csak meg (M9). Teljes kivitelezésének valószínűleg soha nem volt realitása, és úgy érzem, sok tekintetben a vidéki összefogás, illetve a Budapest-ellenesség (*Budapest egy vízfej!*) voltak ezen ambíciók fűtőanyaga.

Ha rátekintünk az alábbi térképünkre (3. ábra), világossá válik, hogy mi az a területi szerkezet, amivel szembe kellett nézni egykor, és amivel napjainkban is számolni kell. A Dél-Dunántúl kompakt egységet alkot. Északról a Balaton, délről a Dráva, keleten a Duna határolja, a nagyobb áteresztő képességű közlekedési folyosók az északi (M7) és keleti (M6) peremeken futnak. Mind a Dunán, mind

pedig a Dráván több az összekapcsolódási igény, mint híd és értelmezhető közlekedési kapcsolat. A Balaton térsége (Somogy északi része és Zala) lefűződött a régióról: a tótól 10-20 kilométer távolságban már nem érzékelhető a hatása, nem értelmezhető a kapcsolat: ott általában már egy különböző, depresszív világ kezdődik.

3. ábra: A Dél-Dunántúl és a déli határ
Figure 3. South Transdanubia and the southern border

Forrás: Végh et al., 2022
Source: Végh et al., 2022

A régió leginkább mint egy olyan nagy zsákutca írható le, mely folyamatosan veszít népességéből, gazdasági erejéből, a kivételek csekély számával. A fő feladat ebből fakadóan – egykor és ma is – a közlekedési kapcsolatok fejlesztése. Autópálya- és gyorsforgalmiúthálózat-építés, hídépítés, kikötő- és repülőtér-építés lehetnek a főbb irányok. Autópálya végül már csak az ő aktív vezetői korszaka után, a 2000-es évek végén épült meg, a Budapest–Pécs kapcsolat megerősítésével. A Bóly–Ivándárda közötti szakasz pedig napjainkban készül el. A dél-dunántúli régió reptéri projektjeiből finoman szólva (Pécs–Pogány, Kaposvár–Taszár, Szekszárd–Őcsény) nem lett átütő siker. Az északi nemzetközi repülőtér ezzel szemben, ha egyelőre még csak szerény mutatókkal is, de működik, a Pécs–Észék közötti közúti összeköttetés gyors ütemben fejlődik, és a 2023. január 1-jei horvát schengeni csatlakozás nyomán a bürokratikus akadályok jó része is leomlott. A Tóth József-i gondolat a Pécs–Észék-tengely fejlődése kapcsán – az V/C korridor keretében – ma életképesebbnek tűnik, mint valaha. Sajnálatos, hogy az egyetemi együttműködés, melyet ő kovásznak gondolt nem fejlődött, és manapság mérhetetlenül kicsi a szerepe: nem komplementer a fejlődés, a két egyetem néhány területen egymással szemben fejleszt. Nincs tömegközlekedés a két város között, ha a reptéri transzfert nem vesszük annak. Feladat van tehát bőven. A kikötőfejlesztés, ezzel az észak-déli összeköttetés megerősítése a Dunán Mohácsnál régóta érlelődik, napjainkra ért csak a megvalósítás fázisába. A régió kelet-nyugati összekapcsolódása ezzel szemben nem sokat haladt előre, ha pedig a vasúti kapcsolatokat nézzük, még hanyatlott is.

A regionalizmus gondolata a 2000-es évek végére elfáradt, amely nem csupán a 2010-es kormányváltáshoz köthető. Már azt megelőzően érzékelhető volt a „regionális fáradság”, az átütő eredmények

elmaradása, a sok értelmetlen, fenntarthatatlan presztízsbetűzés frusztráló hatása. Ugyanakkor tény, hogy 2010 után divergens gondolkodás jelentkezett. Az erős állami centralizáció mellett az önkormányzatiság rovására a közigazgatási intézmények, főként a megyei szint erősödött átmenetileg vissza, valamint a városok kiemelt fejlesztése vált plasztikusabbá (Modern Városok Programja). A Magyar Falu Program csak csekély forrásokat mozgató meg, de viszonylag gyorsan reagált a helyi igényekre, ugyanakkor nem célja a felzárkóztatás, inkább csak a tüneti kezelés.

A 2010-es években már nem a regionalista, a településmérnök, a területfejlesztő geográfus, hanem a jogász lett a szféra meghatározó szakmai szereplője. Nem a decentralizáció, a szubszidiaritás, a regionális kiegyenlítés, a partnerség lettek a hívószavak, hanem a központi feladat végrehajtása. A regionális gondolat egy időre búvópatakként eltűnt a mélyben. A könyveink porosodni, az egyetemi képzéseink fakulni, a szakmai legitimációnk pedig repedezni kezdett. Ez már nem a Tóth József-féle út volt. Voluntarista kísérletek kezdődtek a térség- és településfejlesztésben, és ahogy az lenni szokott mindenhol a világban, idővel kiderült, hogy ezek nem működnek.

Egy idő után kiderült az is, hogy valamiféle regionalizmusra, területi kiegyenlítésre, szisztematikus térségpolitikára mégis csak szükség van Magyarországon, ugyanis a területi különbségek növekedése felgyorsult, a negatív folyamatok fékezése, tompítása megoldásokért kezdett kiabálni. A régiók – új néven – mint „gazdaságfejlesztési zónák” elkezdtek újra alakot öltetni, majd a kommunizmus bukása óta először 2022-ben a területfejlesztés önálló minisztériumot kapott, megindult a (regionális) gondolkodási keretek újradefiniálása. Hogy lesz-e ebből regionális reneszánsz, az még nem dőlt el, de igény az volna rá.

Magyarország nemzetközi integráltsága a 2004-es EU-csatlakozás óta előrehaladt. A regionalizmus nem csak belügy, szomszédságpolitikai ügyé is vált. Tóth József sokat foglalkozott a határ szerepével, a határon átnyúló kapcsolatok működésével nem csak elméleti igénnyel, de a gyakorlatban is – az egyetem szerepének az átgondolásával – igyekezett a negatív hatásokat tompítani. Ahogy fentebb már említettem a Pécs–Eszék együttműködésnek, távlatosan pedig az európai TEN-korridorok közül az V/c korridor mentén történő határon át nyúló kapcsolatoknak, főként az egyetemi kapcsolatok fejlesztésének élharcosa volt. 1999-ben ezért is kezdeményezte az egyetemen egy Balkán-központ alapítását, melyet a szenátus határozatával létre is hozott. A Pécs–Tuzla közötti (mindkettő bányászváros volt, egyetemi központ, regionális szerepkörrel) együttműködésnek is az egyik szorgalmazója volt. Az eredmények nem voltak kielégítőek, számottevők, mégis, elültetett egy fontos gondolatot: Pécs és a régiója számára nagy jelentősége kell, hogy legyen a horvát–magyar határnak és a balkáni kapcsolatrendszernek. Az egyetem Tóth rektorságát követően elfordult ettől a gondolattól, ahogy a város és a régió sem vállalta fel ezt a nehéz feladatot. Az „ad hoc” lehetőségek és a belső problémák megoldása felé fordult. A geopolitikai szükségszerűség is egy ideig a nyugati irányú integráció (NATO- és EU-tagság) és kapcsolatrendszer felé húzta az egyetemet. Pécs nem lett kapu, inkább „vakablak” a Balkánra (Hajdú, 2009).

Napjainkban ezen a téren a helyzet némileg megváltozott. Horvátország 2023. január 1-i schengeni csatlakozásával, Bosznia-Hercegovina friss EU-tagjelölti státuszával, az V/c. korridor mentén az infrastruktúra elemeinek (autópálya-építés, repülőtér-fejlesztés stb.) lassú, de folyamatos kiépülésével, a Nyugat-Balkán integrálásának geopolitikai szükségszerűségével ezek a területek közelebb kerültek

egymáshoz. Ami egykor néhány ember hangos gondolkodása volt, az ma már kényszerű feladat, az alkalmazkodás kényszere. Tóth József regionális stratégiája szerint Pécs szerves kapcsolatba kellene, hogy kerüljön (valamilyen európai keretben) a magyar–horvát határon túli területekkel egészen Boszniáig. Erre most tényleges lehetőség nyílik, bár a „hogyanra” továbbra sincs válasz. Az egyetem, a város és a régió nem áll készen a megvalósításra: a kapacitások szerények, a szervezettség sem megfelelő.

A térséggel foglalkozó, tudományos fokozattal bíró kutatók száma az egyetemen a 10-et sem éri el. Ugyanakkor a szerény kapacitások ellenére mégiscsak sikerült akkreditálni egy balkán tanulmányok mesterképzést, működik a Balkán Füzetek periodika és a Mediterrán és Balkán Fórum nevű folyóirat, továbbá van a Nyugat-Balkánnal mint vizsgálati területtel foglalkozó doktori program (geopolitika) is az egyetemen.

A regionális víziók megvalósításának számos feltétele van. Politikai, pénzügyi, infrastrukturális, de mellette humán, szakmai feltételei is. Az egyetem szerepét főként az utóbbiak biztosításában látta. Stratégiai gondolkodás és emberi erőforrás termelése egyetemi bázison: ez lenne a feladatunk. Örökségének meghatározó része a regionalizmushoz kapcsolódó felsőoktatási képzési és kutatási vertikum létrejötte. Ennek persze Tóth József nem egyedüli megteremtője, mert dékáni, majd rektori teendői mellett erre aligha volt elégséges ideje, de nagyon fontosnak vélte, támogatta mindazok törekvéseit, akik ebben szövetségesei lehettek. Az alábbi felsorolás a teljesség igénye nélkül került összeállításra.

A közvetlen munkatársak közül a Természettudományi Karon Kőszegfalvi György, László Mária, Erdősi Ferenc, Hajdú Zoltán, Golobics Pál és Fodor István különösen érdemesek az említésre. Hübner Mátyás, Tóth Zoltán építettek a Műszaki Karon, Ivancsics Imre közigazgatási jogász az Állam és Jogtudományi Karon, valamint Buday-Sántha Attila agrárközgazdász és Horváth Gyula regionalista a Közgazdaságtudományi Karon játszottak az építkezésben fontos szerepet (ld. Gálosi-Kovács & Orsós, 2022; Herczeg et al., 2021; Rácz & Reményi, 2022; Szabó, 2008).

A fejlődés ezen iránya természetesen nem csak Tóth József érdeme, mások is ugyanilyen fontos szerepet tölthettek be, de dékánsága, rektorságai, szakmai produktuma sokban hozzájárult az intézményesüléshez.

A városban, de nem az egyetemen működő MTA Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézetével (később KRTK RKI DTO), annak szakmai közösségével ellentmondásos kapcsolatban, időnként konfliktusban állt. Erre itt én részleteiben nem szeretnék kitérni. Annyit érdemes megjegyezni, hogy a konfliktusok mögött főként személyes ellentétek, nem pedig szakmaiak álltak. Ezen konfliktus átörökítése ugyanakkor szerencsére nem történt meg, ma már kiváló a viszony a kollégák között, szakmai tekintetben, az értékeket illetően sincsen szembenállás: értékazonosság áll fenn.

Az intézményfejlesztés, a tudatos építkezés hatása jelentős lett. A pécsi egyetem és az egykori MTA RKK bázisán létrejött regionalizmussal foglalkozó szakmai bázis nemzeti és nemzetközi jelentőségre tett szert, valódi „pécsiséggé” vált egy időre. Ugyanakkor ez ma már egyre kevésbé van így. A halála óta eltelt évtized nem tett jót az annyi munkával, erőfeszítéssel felépített rendszernek. Örökségének ezen része a hanyatlás képét mutatja.

A regionális kutatás és az oktatási kompetencia mai helyzete Pécsen

A húsz vagy éppen a tíz évvel ezelőtti helyzethez képest is az oktatásunk elkeserítő képet mutat. A terület- és településfejlesztés pécsi szakmai műhelyeiben a hanyatlás, pusztulás, vegetálás eltérő mértékével számolhatunk.

A PTE KTK-n a pusztulás majdnem teljeskörű, a közgazdász kollégák beszámolója alapján úgy 95%-os. A regionális közgazdász-képzést néhány évvel ezelőtt felszámolták. A doktoriskolai háttér is erősen átalakult. Az egykor meghatározó vezetők részben meghaltak, részben nyugdíjba vonultak. A régi gárdából néhány kolléga még állásban van, de többnyire másféle munkát végez, illetve akad olyan, aki a gyakorlati területről „jött be” az egyetemre, ami talán elsöre jól hangzik, de ez is inkább válságjel: azért lett egyetemi oktató, mert bár szakmailag értékes tapasztalatokkal bír, azonban a fejlesztési intézményrendszerben nem találta a helyét. Ami említésre érdemes, hogy Gál Zoltán és pár kolléga, mint témavezetők visznek a képzésben időnként egy-egy szakdolgozatot, disszertációt.

A Műszaki és Informatikai Kar településmérnöki vonala névlegesen létezik. A 2022/23 az első év, amelyben a településmérnök-képzés – jelentkezők hiányában – nem tudott elindulni. Ennek a műhelynek a szakmai és tudományos tevékenysége kevésbé látható, az építészképzéshez lazán kapcsolódva létezik.

A pécsi műhelyek közül a Természettudományi Karon fut a még Tóth József által alapított területfejlesztési képzés, de itt is komoly problémák vannak. Névlegesen nem szűnt meg, ugyanakkor az a hallgatói tömeg, amely korábban jellemezte a szakirányt, eltűnt. Néhány fő maradt a földrajz BSc-n, míg a geográfus MSc-n inkább az jellemző, hogy nem indul a szakirány, vagy csak néhány évente. A doktori képzésben is visszaesett a korábban még nagy volumenű érdeklődés, manapság egy-két fő fordul meg nálunk, ezen a korábban nagyon népszerű szakmai területen.

A fentiekkel együtt is a geográfusoknál azért van még inkább jelen a területfejlesztés, mert a földrajzban a kérdéskör a szakma magjához közelebb áll. A településsel, környezettel, erőforrásokkal való foglalkozás és a fejlesztési kérdések mindig is összetartoztak. Ugyanakkor a publikálási stratégiák átalakulása miatt nálunk is a nemzetközi témák felé fordult az érdeklődés, úgyhogy a hagyományos témák, mint a vidéki terek (falvak, puszták, tanyák, kisvárosok) érdektelenek, vagy csak mérsékelten érdekesek a nemzetközi folyóiratokban. Ezért a kutatásból is elkezdtek kikopni, bár a szakmai tudás egyelőre még jelen van. A 2000-es években megírt tankönyvek is, amiket a hallgatóknak írtunk, elavulóban vannak, a 2020-as években mást kell(ene) oktatni, mint 15 éve. Egészében – ha netán beköszöntene egy regionális reneszánsz – a képzési terület a megújításért kiált.

A Pécsi Tudományegyetem

Nem könnyű meghatározni, hogy a mai egyetemi életben, a működési mechanizmusokban mi lehet az, ami az egyetemalapító rektortól, Tóth Józseftől származik, vagy legalábbis azonosítani lehet rajta a keze nyomát. Úgy gondolom, az ember személyes elkötelezettségei, a hit, az ideológia, a kultúra átgondolásával lehet a kérdésre a választ meglelni.

Úgy vélem, hogy személyisége, alföldi, paraszti származása, a Kádár-korszakban zajlott szocializációja, a geográfusi-terepi kutatómunka tisztelete, sok évtizedes rutinjai együttesen abba az irányba terelték, hogy az informálist előnyben részesítette az intézményessel, a személyes bizalmon alapuló megállapodásokat a szerződésekkel, a lokálisat a globálissal, az anyagit, a mennyiségit, a pénzügyit a szellemivel, az éterivel, a nem testesülttel szemben. Ateista és materialista volt (református családból származott), de olyan, aki – erről nyilvánosan is beszélt – a vallástalanságot fogyatékként élte meg, a vallásos hit hiányát pedig inkább veszteségként. (*Az egyetemi káplánság rektorsága idején jött létre*). Népi baloldali, aki a Kádár-rendszernek belső lázadója, mechanizmusainak kifigurázója volt. Olyan magyar, aki ugyan patrióta, de kigúnyolta a magyarkodást. Olyan valaki, aki szerint Magyarországon kétféle ember él: a *homo pannonicus*, azaz nyugati típusú és a *homo orientalis, asiaticus* tehát a keleti típus. Magát a keleti típusba, az emocionális alföldibe sorolta be, és talán ezért is mutatott annyi kíváncsiságot a Kelet, főként India, Közép-Ázsia és Kína irányába. Lenyűgözte a Kelet kultúrája és az a hatalmas gazdasági fejlődés, amit ott tapasztalt. Az első „központ”, amit rektorként az egyetemen alapított, az Ázsia Központ volt 1998-ban, a később alapítottak archetípusa.

A 2000-es évek elején, amikor a pécsi egyetemi integráció zajlott³, alapító rektorként nagy szerepe volt a korábban önálló, különböző kultúrájú egységek közötti együttműködés összecsiszolásában, ami a további működés alapvető feltétele volt. Ennek többféle módja is kínálkozott volna (például szervezeti, hatásköri, kodifikációs eljárások, érdekegyeztetési mechanizmusok). Ő a kínálkozó lehetőségek közül azt választotta, hogy a dékánokkal informális megállapodásokat kötött, majd a szenátusba ezeket vitte be, így biztosítva az ad hoc háttérét a döntéseknek. Ennek a kvázi intézményes, de inkább informális érdekegyeztetésnek fix helye és neve is volt.

A legendás „lila terem” az Ifjúság útján, a BTK–TTK campus területén volt, a Pacsirta utcai egyetemi étterem és büfé mellett. Az egyetem fő kérdései hosszú ideig a „lilás” megállapodások alapján rendeződtek el. Ez a rektornak nagy hatalmat, a dékánoknak jelentős befolyást, míg az intézményes fórumoknak relatíve kisebb súlyt biztosított. Amíg ő rektorként képes volt biztosítani a megállapodásokat, addig egyébként ez olajozottan működött is. Sok nyílt és súlyos konfliktust megúszott az egyetem és az átalakulás/integráció nagyobb véráldozatok, érdeksérelmek nélkül viszonylag gyorsan lezajlott. A kari autonómia virágzott, az egyetemi központ a helyi ügyekbe – amennyire lehetett – nem szólt bele. Ez a „virágozzék 1000 virág” korszaka volt, és néhány jelentős siker is ennek köszönhető – legalább részben – a létrejöttét. Például a felnőttképzési és emberi erőforrás fejlesztési szakterület (az egykori FEEFI, majd FEEK) hatalmas, inkább extenzív növekedése is ennek a rendszernek a terméke volt. De szerintem ugyanebbe a kategóriába tartozott az akkoriban felvirágzott nemzetközi egészségügyi képzési, főként orvosképzési terület is (az idegennyelvi orvosképzés), mely minimális rektori kontroll mellett, autonóm módon fejlődhetett ki. Az egyetemi vezetői légkör támogató volt, a mennyiségi mutatók növekedése felülírt sok más szempontot (*2004-re a PTE nagyon gyors mennyiségi fejlődéssel, közel 35 ezer hallgatóval az ország második legnagyobb egyetemévé, a legnagyobb vidékivé nőtt*). A pénzügyi helyzete az egyetemnek hatalmasat javult, ami a minőségi területeken

³ A Pécsi Tudományegyetem 2000-ben jött létre a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem, a Pécsi Orvostudományi Egyetem, a szekszárdi Illyés Gyula Főiskola, a pécsi Pollack Mihály Műszaki Főiskola és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola pécsi egységeinek egyesítésével.

– oktatói alkalmazások, a szükséges műszerezettség, az infrastruktúra fejlesztése terén – is hozott valamennyi előrelépést. Az eredmények tekintélyt hoztak a rektornak és egy időre stabilitást az intézménynek.

Később viszont ennek a helyzetnek a folyománya lett az is, hogy Pécsen inkább a karoknak van egyeteme, mint az egyetemnek karai. A sok párhuzamosság fennmaradása, a stratégiai integrálatlanság miatt az egyetem sokszor tűnik inkább egy flotta azonos zászló alatt hajózó, de kevésbé koordinált módon haladó hajóinak, mint egy világos cél felé kormányzott egyetlen hajónak. A kari autonómia jelentős és megőrzendő demokratikus érték, de az erős közös vízió hiánya a jelen adaptációs (gazdasági, geopolitikai, munkaerőpiaci) folyamatokban egyértelműen hátrány. A 2000-es években elmaradt nyilvános vita a közös dolgokról, célokról és az alkalmazott megoldásokról, úgy tűnik, megbosszulja magát. Az informális megoldások személyekhez kötődnek, a rendszerből való távozásukkal érvényüket veszítik. A rögzített eljárásrendek, átgondolt és reális alapokon álló tervezés, a formális keretek között, de kreatív módon zajló működés nélkül az alapítás korának eredményei sem őrizhetők meg. A közös egyetemi kultúra kialakulásához persze sokkal több idő kell, mint 20–25 év, erőforrások, főként pénz is szükségesek, de a karokon átívelő termékeny és nyilvános vita, továbbá a szisztematikus építkezés, úgy tűnik, nem megspórolható.

A PTE Földrajzi és Földtudományi Intézete, valamint a Földtudományok Doktori Iskola

A Janus Pannonius Tudományegyetem Földrajzi Intézete 1998. szeptember 1-én alakult meg három tanszék egyesítésével. Huzamosabb ideje a Természettudományi Kar egyik legnagyobb, legstabilabb egysége – talán csak a Biológia Intézet múlja felül méreteiben, létszámában. Jómagam ezen a napon léptem az egyetem alkalmazásába, miután 1990-től előbb hallgató, majd doktorhallgató voltam ugyanitt. Tanársegédként és az újsütetű rektor, intézetigazgató mellett dolgozó tudományos titkárként kezdtem meg az akadémiai szférában a munkámat. Az újonnan alapított intézet mögött ekkor már egy évtizedes szerves és intenzív fejlődés, bővülés állt, amit még hallgatóként megtapasztalhattam.

A Kádár-korszakban a pécsi földrajzi felsőoktatás a főiskolai tanárképzés igényeit kiszolgáló, nagyon szerény mutatókkal, inkább kevés, főként helyi vonatkozású tudományos eredménnyel és gyenge elismertséggel bíró egysége volt a magyar akadémiai életnek. Ez az 1980-as évek végén, de inkább már a rendszerváltás után kezdett megváltozni és alakult át lassan egy modern, nemzetközi értelemben is jegyzett tudományos és felsőoktatási műhellyé. Jó nevű oktatók és kutatók érkeztek az egyetemre, valamint a tehetséggondozás felpörgetésével megteremtődtek a tudományos utánpótlás alapjai. A tudományos diákköri munka, 1994-től a doktori iskola létesítése sokban gazdagította a műhelyt. Ebben a több mint három évtizedes komplex folyamatban Tóth Józsefnek elvitathatatlan, kiemelkedő szerepe volt.

A pécsi egyetemi éveiről többen is írtak már (Aubert, 2020; Szónokyné & Kókai, 2020), az intézet-építési folyamatot részletesen leírnom nem indokolt, inkább csak néhány olyan aspektusát tárgyalom,

amelyekre a személyes tapasztalataim okán rálátásom volt. Úgy vélem a vezetői stílusa és az utánpótlási rekrutációs megfontolásai érdemesek elsősorban a jelen keretek között a figyelmünkre.

Úgy láttam karizmája „megtöltötte” az intézetet, mások általában csak „pislákoltak” mellette. Ellensúlya az intézetben hosszú ideig egyáltalán nem volt. Szakmai és emberi tekintélye megkérdőjelezhetetlen volt. Az írott szabályokkal nem sokat törődött, illetve a saját szabályait követte (*az egyetemen élenjárt a teljesítményértékelési rendszer kifejlesztésében, melyet ToJónak becéztek/gúnyoltak mások*), és másokól is ezt várta el. Egy olyan jóindulatú, autoriter vezető volt, akit talán leginkább csapatkapitányként lehet leírni. Olyan, aki elvárja a csapatszellemet és megköveteli a lojalitást, a közösségben gondolkodást. Az intézetben akkoriban az ott dolgozók többsége a személyes lekötöttség volt, állást adott/szerzett nekünk, ha kellett pénzt adott kölcsön, vagy más módon segítette ki, támogatta a kollégákat. Személyével integrálta az intézetet, mindenkire odafigyelt, érezni lehetett a törődést és elvárta a közösségi részvételt – az intézet az egójának a kiterjesztése volt. Volt érzéke a rítusokhoz, a szimbolikus eszközök alkalmazásához, ami egy olyan középkori eredetű, hierarchizált és természeténél fogva konzervatív intézménynél, mint az egyetem, alapvető jelentőségű.

A két világháború közötti időben Pécsen tanító, az Erzsébet Tudományegyetemen Földrajzi Intézetet alapító Prinz Gyula professzor személyében megtalálta személyes, legitimáló előképét (*Prinz az egyetemnek volt rektora, dékánja és Szegeden a halála előtt nem sokkal Tóth József halhatta is őt előadni*). Így aztán kezdeményezésére lett Pécsen Prinz terem, Prinz-díj, Prinz-szobor, évenkénti Prinz-ünnepség a pécsi polgármester részvételével, díjátadóval, beszédekkel a szobornál (4. ábra).

Tekintélye főként kommunikációs képességeiből fakadt. Lenyűgöző előadó volt, a hallgatók valóban rajongtak érte, a kollégái roppant módon tisztelték őt ezért. Előadói stílusára az erős fogalmazás, a lényeg kibontásának és megmutatásának képessége, a világlátottságból fakadó gazdag illusztrálási készség volt jellemző. Nem szerette a mellébeszélést, a tárgyalásai igen hatékonyak voltak. Röviden, egyszerűen, színesen és velősen fejezte ki magát, másoktól is ezt várta el. (Többször kaptam tőle szemrehányást, hogy olyan gyorsan beszélek, *mint Orbán Viktor a pályája kezdetén, és hogy javítsak a beszédképességen.*)

Vezetésének fontos eleme volt, hogy többféle formális és informális fórumot működtetett, amelyeken keresztül mozgatta az intézetet (intézeti értekezlet, vezetői értekezlet, doktoriskolai „szeánsz”, karácsonyi és évzáró bulik stb). Az informális keretek iránti vonzalmát azonban leginkább az fejezte ki, hogy minden évben József napkor a „haciendán” hatalmas partit szervezett, melyeken a csúcspontokban 200–250 fő is megfordult (5–6. ábra). Nemcsak pécsiek, hanem az ország minden részéről érkeztek hozzá vendégek, még külföldről is. Megfordult ezeken a partikon sok barátja, kollégája, rajongója, tanítványa vagy csak olyanok, akik szerettek volna tőle valamit. Akadémiai személyiségek mellett politikusok, üzletemberek, rendőrök és katonák egyaránt. Az intézeti kollégák és a doktoriskola tagjainak többsége is meg szokott jelenni ezeken, de nem mindenki: a rajongástól a tartózkodásig terjedt az intézeti spektrum.

A doktoriskola volt az az intézmény, amit legjobban szeretett. Ez volt az ő legkedvesebb gyermeke, és annak dolgaiba nem nagyon hagyott másnak beleszólást. Az „ő doktoriskolája”, a „királysága” volt, ahol azt csinált, amit csak akart. A doktoriskola szokatlanul nagy hallgatói létszámokkal működött. Arra gondolok, hogy szocializációja mellett amerikai élményei motiválhatták a működési modellben.

Az volt a filozófiája, hogy a lehető legtöbb embernek kell esélyt adni, és az alkalmatlanok majd úgyis kihullanak a rendszerből, továbbá a befizetett tandíjából nagyobb mozgástérhez jut az iskola, ami javítja a működés hatékonyságát. Ennek megfelelően időnként már tényleg túl sok hallgatót vett fel, és nagy volt a lemorzsolódás is. Ugyanakkor a kortárs magyar földrajzban a pécsiek aránya, száma ezért is válhatott hatalmassá.

4. ábra: A Prinz-szobor előtt.

A 2020–2021-es tanévben a két díjazott M. Császár Zsuzsa és Sümeghy Dávid voltak

Figure 4. In front of the Prinz bust.

In the 2020–2021 academic year, the two awardees were Zsuzsa M. Császár and Dávid Sümeghy

Engem 1995-ben az iskola második évfolyamára vett fel. Egyébként szívesen adott szinte bárkinek bizonyítási esélyt, és gyakran dobott bennünket be a mély vízbe. Aki tudott „úszni”, azt megbecsülte, aki nem, azon aztán keresztülnézett és nem foglalkozott vele tovább. Mivel egyszerű származású volt (az volt a szavajárása, hogy Magyarországon ő az egyetlen egyetemi tanár, aki meg tud úgy fejni egy tehenet, hogy az nem rúgja fel), kifejezetten kereste a hasonló, vidéki, falusi származásúakat. Rokonszenves vonása volt, hogy a társadalmi mobilitás elkötelezettje volt.

A doktori foglalkozások keresetlen egyszerűséggel zajlottak. A beszélgetésekben nem volt semmi finomkodás. Ki-ki az írott produktumokat az iskola nyílt színe elé vihette, ahol kíméletlen, de építő szándékú kritikát kapott rá. Persze az első sokkoló élmény nyomán sokan megsértődtek, de aztán hozzászoktak, és a kritikák nyomán sokat fejlődtünk módszertanban, stílusban, ábrázolásmódban, vitakészségben. Szívesen kísérletezett velünk gyakorlati problémák megoldásában, és szívesen vitte az iskolát terepre, kirándulásokra is nem csak Magyarországra, de külföldre is. Az üzleti modelljébe is betekintést nyerhettünk ezek során. A céhes iparosok módjára adta át a tudását és a fogásokat is. Úgy vélte, hogy csak egyetlen színvonal létezik, a világszínvonal, és ennek megfelelően küldött bennünket nemzetközi konferenciákra, külföldi ösztöndíjas tanulmányokra is. Én így kerültem el ösztöndíjjal Rómába és az Egyesült Királyságba, Írországba is.

Az, hogy a doktoriskola olyan sokszínű ma is, az egyértelműen az ő öröksége (a sokszínű alatt azt értem, hogy a többi magyar földrajzos doktoriskolához képest kevésbé fókuszált). Szívesen kezdeményezett külföldi (főként angolszász) minták nyomán adaptációkat. Számos téma, megközelítés az ő kezdeményezése vagy biztatása nyomán tudott gyökeret verni Pécsen. A politikai földrajz pécsi

meghonosítása, „pécisiséggé” tétele alapvetően inkább Hajdú Zoltán érdeme, aki a tanszékünket is alapította, de Tóth József adta hozzá a támogatást, hívta őt az intézetbe és a doktoriskolába is.

Az intézet és a doktoriskola szerkezete, jellege nagyjából ugyanazt a képet mutatja, amilyen tíz éve történt halála idején volt. Ugyanakkor nem függetlenül az egyetem és a kar állapotától, főként az intézet jelentős veszteségeket szenvedett el. Hallgatói létszáma a korábbi töredékére esett vissza, sok oktató, köztük tehetséges és potens emberek távoztak, a nyugdíjasok és a távozók helyére sok esetben nem sikerült megfelelő értékű utánpótlást biztosítani, a létszám ebben az esetben is csökkent. A helyi gondok mellett a földrajz és a földtudomány, a magyar felsőoktatás általános problémái állnak a jelenségek mögött.

A túlélés kitalálása, a jövő járható útjainak megjelése viszont egy igazi kihívás. Elválnak majd, hogy a Tóth József-féle örökség ebben milyen szerepet fog játszani. Az ő válasza a jelen válságra világos lenne: az egyetem régiójának, annak jellegének megfelelő választ kell adni, a helyi igényekre kell reflektálni, szembe kell nézni a társadalmi igényekben bekövetkező változásokkal. Csak ebben az esetben van létjogosultsága a pécsi földrajzos és földtudományos műhelynek.

A doktoriskola az intézetnél jobb képet mutat. A hallgatói érdeklődés továbbra is jelentős irántunk, talán a leginkább versenyképes képzési formánk maradt. A három láb – földtudományos, társadalomföldrajzi és geopolitikai – meglehetősen stabilitást ad. Az elkövetkezendő évek küzdelmesnek ígérkeznek ugyan, de nem a hallgatói érdeklődés hiánya miatt. A mai doktoriskolai működésben megmaradt Tóth Józseftől intézményesen a „szeánsz”, valamint az a tematikai sokszínűség, ami a jelen túlélési kihívás egyik legfontosabb tényezője lehet. Ugyanakkor a doktoriskola ma már nem „királyság”. A működése a korábbiakhoz képest, már a közvetlen utódja idején is normatívabbá vált. Kevésbé fontos ma a személyiség, ellenben nagyon fontos lett a minőségbiztosítás és a konszenzusra törekvés. A hallgatókkal való munkában azonban mintái, megközelítései még sokáig élni fognak a tanítványai rutinjában.

5. ábra: Az Égervölgyi „hacienda” a patakparton, jelenleg eladó
Figure 5. The Égervölgy “hacienda” on the bank of the stream, currently for sale

Forrás/Source: Bayerné Erős B. (Otthon Centrum) 2023, <https://www.oc.hu/>

6. ábra: Az egykori könyvtár a „haciendában” immár lecsupaszítva, Tóth József portréjával
 Figure 6. The former library in the “hacienda”, now stripped down, with a portrait of József Tóth

Forrás/Source: Bayerné Erős B. (Otthon Centrum) 2023, <https://www.oc.hu/>

KÖVETKEZTETÉSEK

Nem kétséges számomra, hogy ellentmondásossága ellenére is egy olyan történelmi személyiség volt, akinek sokat köszönhet a pécsi geográfia. Olyan valaki volt, aki érdemes az emlékezésre és némely gondolata a megidézésre, az újra elővételre, vitatkozásra is. Tíz év távlatában lassan helyére kerülhet a kommunikatív emlékezetben. Halálának évfordulóin a koszorúzás a sírjánál fennmaradt, és talán egy ideig még fenn is fog maradni. A haciendán épített könyvtárral ellentétben a PTE Tóth József Bölcsészettudományi és Természettudományi Kari Szakkönyvtár, ha átalakuló funkciókkal is, de remélhetőleg fennmarad. Más szerző talán mást élt meg, más tapasztalatokat osztott volna meg az olvasóval – nekem ez jutott. Ha nem is az ő személyéről, de a jelen esszében megfogalmazott Tóth József-i gondolatokról érdemes lenne folytatni a vitát. Üdvözlém, ha mások is megírnák a reflexióikat a fentebbiekben érintett témákról: régióról, városról és egyetemről.

IRODALOMJEGYZÉK

- Assmann, J. (2018). *A kulturális emlékezet – Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Atlantis.
- Aubert, A. (2020). Tóth József, a PTE Földrajzi Intézet megalapítója. In A. G. Szónokyné, & S. Kókai (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere. Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából* (pp. 85–95). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.
- Hajdú, Z. (2009). Pécs: kapu, vagy vakablak a Balkánra? *Balkán Füzetek Különszám, 2*, 195–203.
- Gálosi-Kovács, B., & Orsós, Gy. (2022). A karsztoktól a környezetgazdálkodásig. Beszélgetés Fodor Istvánal [Interjú]. *Modern Geográfia, 17*(1), 47–55. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.01.03>
- Hajdú, Z. (2020). Pécsi felsőoktatási intézményekben földrajzot oktattam. In Szónokyné A. G., & Kókai S. (szerk.), *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere. Emlékkötet prof. Dr. Tóth*

József 80. születésnapja alkalmából (pp. 125–130). Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.

Herczeg, A., Moró, D. R., & Tésits, R. (2021). A füstölgő meddőhányóktól a globális közlekedésig. Beszélgetés Erdősi Ferencsel [Interjú]. *Modern Geográfia*, 16(4), 69–83. <https://doi.org/10.15170/MG.2021.16.04.04>

Rácz, Sz., & Reményi, P. (2022). „Generációk munkájára támaszkodva kutatunk” Beszélgetés Hajdú Zoltánnal 70. születésnapja alkalmából [Interjú]. *Modern Geográfia*, 17(4), 9–20. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.04.02>

Szebényi, A. & Szabó, A. (2008). Interjú dr. Kőszegfalvi György Professzor Úrral. *Modern Geográfia*, 3(2), 210–223.

Szónokyné, A. G., & Kókai, S. (szerk.). (2020). *Tóth József professzor a földrajztudomány mestere. Emlékkötet prof. Dr. Tóth József 80. születésnapja alkalmából*. Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet.

Tóth, J. (2003. október 29.). *Kell nekünk régió?* [Video]. Mindentudás Videotorium. <https://mindentudas.videotorium.hu/en/recordings/8221/kell-nekunk-regio>

Végh, A., Pap, N., & Reményi, P. (2022). The Baranya/Baranja border region. *Geografski pregled [Geographical Review]*, 47, 97–116.

Ez a mű a Creative Commons Nevezd meg! – Ne add el! – Ne változtasd! 4.0 nemzetközi licencc-feltételeinek megfelelően felhasználható. (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

This open access article may be used under the international license terms of Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

